

302. 939

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

1981

2

9

MÚZEUMI KÖZLEMÉNYEK

1981

2

MŰVELŐDÉSI MINISZTERIUM MÚZEUMI OSZTÁLY

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

AGÓCSY PÁL
BERTA ISTVÁN
FÜZES ENDRE
KISS LÁSZLÓ
KODOLÁNYI JÁNOS
MIKLÓS PÁL
NEMES IVÁN
SZIKOSSY FERENC

SZERKESZTŐK:

BÁNDI GÁBOR
KOVÁCS TIBOR

ISSN 0133—4921

Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 11,55 A/5 ív terjedelemben
9142/82, Népművelési Propaganda Iroda, Budapest
Felelős vezető: Vymeták Ferenc

MÚZEUMPOLITIKA

A MÚZEUMI TERÜLET HÁTTÉRINTÉZMÉNYEI- NEK ÁTSZERVEZÉSE

A Központi Múzeumi Igazgatóság (KMI) a 114/1968. (M. K. 5.) MM számú utasítás alapján 1968. január 1-én jött létre, korábbi három intézmény egyesítése révén. Később ennek keretében a 125/1969. (M. K. 7.) MM számú utasítás figyelembevételével jött létre a műtárgymásoló osztály, majd a 103/1978. (M. K. 5.) KM számú utasítással a polgári fegyveres őrseget magábafoglaló biztonsági osztály. A 106/1974. (M. K. 4.) MM számú utasítás, valamint az ezt módosító 109/1977. (M. K. 17.) utasítással a KMI-ből kivált és önálló intézményként működött tovább a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ (MRMK).

A KMI feladatkörébe tartozik az MM felügyelete alatt működő múzeumok gazdálkodásának irányítása, az épületek műszaki felügyelete, a beruházási és felújítási munkák (beleértve a rekonstrukciót is) szervezése és ellenőrzése.

A kiállításrendező osztály és csatlakozó műhelyek a múzeumok nagy állandó és kiemelkedő időszaki kiállításait rendezi, beleértve az installációk teljes gyártását is.

A műtárgymásoló üzem önálló gazdasági egységként készíti és forgalmazza a műtárgymásolatokat. A biztonsági osztály az országos múzeumok és a korona fegyveres őrzését látja el, munkáját és létszámát a BM vonatkozó előírásai szabályozzák.

Az MRMK feladatköre kiterjed a múzeumi műtárgyvédelmi feladatok központi koordinálására, alap- és középfokon képezi a restaurátorokat, közreműködik a felsőfokú restaurátorképzésben, restaurálja a kiemelkedő műtárgyakat, új konzerválási és restaurálási módszereket, eljárásokat dolgoz ki. Az MRMK látja el az ország 35 restaurátor műhelyének szakmai felügyeletét. Gyűjti a nemzetközi és hazai muzeológiai és restaurátor szakirodalmat, múzeumstatisztikai adatszolgáltatást végez. Ellátja a múzeumok központi propagandáját, a sajtószolgálatot, szervezi a nagyobb közművelődési rendezvényeket.

Az MRMK mellett önállóan működik a Tájak-Korok-Múzeumok szervező bizottsága.

Az MRMK lényegében véve a KMI restaurátor- és propaganda osztályából jött létre, egy, az új intézmény megalakulásakor már irreálisnak bizonyult nagyratörő terv nyomán. E terv megvalósulása esetében az MRMK létszáma a jelenleginek legalább kétszerese lett volna, és a restaurátorok képzésében az intézmény egyedülálló szerepkört töltött volna be.

Az MRMK feladatkörében jelenleg is részben ezek az irreális célok fogalmazódnak meg.

Az MRMK szervezésekor az intézménybe különböző fokon képzett, és részben tapasztalatlan munkatársak kerültek. A restaurátorképzés érdekében a központi műhelyben dolgozó restaurátorok minőségi cseréje egyetemet végzett vegyészekre, kémikusokra megtörtént, ezzel azonban a kiemelkedő tárgyak központi restaurálásának lehetősége a minimálisra csökkent. Amíg a legfontosabb múzeumi kiállítások központi kivitelezése továbbra is a KMI-nél maradt, az általános múzeológiai, s ezen belül pl. a kiállítás-módszertani kérdésekkel a hazai gyakorlattól elszakadva az MRMK foglalkozott. Az MRMK igyekezett eleget tenni az intézmény elé állított feladatoknak, esetenként még főhatósági szerepkört is vindikálva azok megvalósításához. Eközben kapcsolata az országos és megyei múzeumokkal, valamint a KMI-vel lazult.

Az MRMK jelentős eredményeket ért el a hazai felsőfokú tárgyrestaurátor-képzés megszervezésében (levélező tagozat a Képzőművészeti Főiskola keretében), évente nemzetközi tárgyrestaurátor szemináriumot szervezett, UNESCO megbízást kapott egy 20 nyelvű múzeológiai szótár készítésére, kialakította a konzerválási-restaurálási és múzeológiai szakkönyvtárát, s jelentős kiadványozási tevékenységet folytatott. Kiemelkedő eredményeket ért el a TKM-mozgalom szervezésében.

Mindkét intézmény önálló költségvetéssel rendelkezik, közvetlen felügyeletét az MM közgyűteményi főosztály múzeumi osztálya látja el.

Az MT 3512/1979. számú határozata mindkét intézményt háttérintézménynek minősítette, és 1981. december 31-ig intézményenként a 20%-os létszámcsökkentést végre kell hajtaniok. Ez a tény, valamint a kormány más, gazdaságosságot, hatékonyabb létszám- és költséggazdálkodást követelő rendelete, a Művelődési Minisztérium szakmai irányító munkájának változása következtében szükségessé válik a két intézmény szervezeti rendjének és feladatkörének újbóli meghatározása.

A hatékonyabb munkavégzés, a racionálisabb költség- és létszámgazdálkodás érdekében a közgyűteményi főosztály javasolja 1982. január 1-vel a *Központi Múzeumi Igazgatóság és a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ összevonását* az alábbi feltételek mellett:

1. Az Igazgatóság mindkét jogelőd intézmény alapvető feladatát a jövőben is látja el.
2. Tevékenységében a múzeumi terület egészének nyújtott, központi szolgáltatói jelleget kell erősíteni (beszerések, kiállításrendezés, restaurálás, restaurátorképzés, adatszolgáltatás, propaganda, műtárgymásolatok gyártása és árusítása, központi nyomtatványellátás).
3. Átvészi az alábbi, korábban a minisztériumra tartozó feladatokat:
 - a KMI gazdasági felügyelete alá tartozó, részben önálló költségvetési szervek gazdasági vezetői vonatkozásában a munkáltatói jogkört gyakorolja;

- a múzeumok nemzetközi kapcsolatainak gondozása, operatív ügyintézése az MM által meghatározott decentralizálható feladatokban;
 - a nemzetközi kiállításcserek szervezése, gyakorlati tennivalók ellátása;
 - a múzeumok központi rendezvényeinek előkészítése;
 - működési normatívák előkészítése, ellenőrzése és egyéb, alkalmanként meghatározott feladatok.
4. A minisztérium felügyelete alá tartozó múzeumoktól fokozatosan átveszi és központosítottan látja el az alábbi feladatokat, ezáltal az intézményekben a gazdasági apparátus, ill. szakmunkásállomány létszáma arányosan csökkenthető lesz:
- egyes gazdasági feladatok gépesített ellátása (bérszámfejtés, SZTK ügyintézés, anyagkönyvelés, álló- és fogyóeszköz-nyilvántartás stb.);
 - az épületek műszaki karbantartása;
 - központosított jogi képviselet.
5. A gépkapacitás jobb kihasználása érdekében az Igazgatóság a későbbiekben a közgyűteményi főosztály felügyelete alá tartozó könyvtárak és levéltárak egyes gazdasági nyilvántartási feladatait is ellátja.
6. Az Igazgatóság összlétszáma a jogelőd intézmények csökkentett, 1981. december 31-i létszámát nem haladhatja meg, a vezetői munkakörök száma nem növelhető.
- Az Igazgatóságot a két intézmény jelenleg is használt helyiségeiben kell működtetni.
- Az új feladatok megkövetelik, hogy a jelenlegi személyi állománytól eltérő képzettségű és felkészültségű munkatársakat alkalmazzanak. A személyi állomány cseréjét elsősorban a kisegítői, ügyintézői és adminisztrátori munkakörök csökkentésével kell elérni.

HATÁROZAT

A revíziós területi értekezlet az előterjesztést elfogadta, és utasította

- a közgyűteményi főosztály és a minisztériumi titkárság vezetőjét, hogy a Központi Múzeumi Igazgatóság és a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ összevonására vonatkozó miniszteri utasítást kiadásra készítse elő;

Határidő: 1981. december 31.

- felkérte az intézmény és vállalatgazdálkodási főosztály vezetőjét, hogy gondoskodjék a költségvetési keretek 1982. január 1-i összevonásáról, a felesleges bankszámlák megszüntetéséről;

Határidő: 1981. december 31.

- a közgyűteményi főosztály vezetőjét, hogy az összevont intézmény (Központi Múzeumi Igazgatóság) szervezeti rendjét, ügyrendjét, feladat- és jogkörét dolgozza ki és léptesse életbe.

Határidő: 1982. március 31.

A revíziós területi értekezlet felhatalmazta a közgyűjteményi és a személyzeti főosztály vezetőjét, hogy az összevonásból és az intézmény új feladat-meghatározásából adódó személyi cseréket közösen, saját hatáskörben oldják meg.

Határidő: 1982. december 31.

1. sz. melléklet

A Központi Múzeumi Igazgatóság tervezett nagyobb szervezeti egységei az összevonás után (A feladatok jellege szerint csoportosítva)

1. *Igazgatási feladatok*

- Jogszolgáltatás
- Revizorok
- Személyi ügyek

2. *A közvetlenül felügyelt múzeumok (ld. 2. sz. melléklet) gazdasági, beruházási és műszaki felújítási ügyeinek központosított feladatai*

- Bérszámfejtés, SZTK és munkaügyek
- Könyvelés
- Pénzügyek
- Elő- és utókalkuláció
- Gondnokság
- Gépkocsi szolgálat
- Felújítás, karbantartás, műszaki ellenőrzés
- Beruházási beszerzések

3. *Műtárgymásolás*

- Tervezés
- Előállítás
- Forgalmazás

4. *Kiállításrendezés*

- Szakmai előkészítés
- Tervezés
- Kivitelezés
- Műhelyek
- Műtermek

5. *Biztonsági szolgálat*

- Fegyveres védelem
- Ellenőrzés
- Szaktanácsadás

6. *Műtárgyvédelmi feladatok*

- Műtárgyvédelmi kísérletek, kutatások
- Restaurátorok alapképzése, továbbképzése
- Műhelymunkák, szolgáltatások

7. *Szervezési és propaganda feladatok*

- Központi közművelődési akciók
- TKM mozgalom
- Nemzetközi ügyek
- Statisztika, nyilvántartás és tájékoztatás
- Házi sokszorosító

8. Könyvtár, adattár, dokumentáció.

2. sz. melléklet

A MM közvetlen felügyelete alá tartozó a Központi Múzeumi Igazgatóság gazdasági irányításával működő múzeumok (Múzeumok költségvetési keretei):

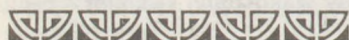
- Iparművészeti Múzeum
- Magyar Munkásmozgalmi Múzeum
- Magyar Nemzeti Galéria
- Magyar Nemzeti Múzeum
- Néprajzi Múzeum
- Országos Műszaki Múzeum
- Petőfi Irodalmi Múzeum
- Szabadtéri Néprajzi Múzeum
- Szépművészeti Múzeum
- Természettudományi Múzeum
- Vármúzeum (Esztergom)
- Helikon Kastélymúzeum (Keszthely)

(A Központi Múzeumi Igazgatóság kezeli a Közgyűjteményi Főosztály szakosztályi valamint a bécsi magyar levéltári kirendeltség költségvetési kereteit.)

MUZEOLÓGIAI MÓDSZEREK

A néhány éve részben megváltozott koncepció szerint szerkesztett, külsejében is megújult Múzeumi Közlemények szerkesztőbizottsága szeretne továbblépni a folyóirat felé irányuló sokoldalú igény kielégítésében. Nevezetesen: lehetőséget kívánunk biztosítani nagyobb lélegzetű, az általános vagy szakmuzeológia valamely lényeges kérdését elemző tanulmány közreadása, több ív terjedelemben is. A megfelelő kéziratok esetében előbb-utóbb sorozattá terebélyesedő tanulmányok első láncszeme Makkay János munkája, amely a korábbiaktól sokban eltérő megközelítéssel – nemzetközi kitekin-
tésben – vizsgálja a hazánk területén élt népek és a magyar nép legrégebb történeti emlékei, a régészeti leletek megmentésének lehetőségeit és társadalmi feladatait. A helyenként tudatosan kiélezett problémafelvetés és a szerző néhány következtetése feltehetően többeket vitára készítet. Örömmel helyt adunk az észrevételeknek, polemizáló véleménynyilvánításnak – nemcsak Makkay János tanulmányát, hanem a Múzeumi Közlemények bármely írását illetően is.

A SZERKESZTŐK

”MENTSÉTEK MEG LELETEINKET”

Óvatos becsléssel körülbelül 200 millióra tehetjük hazánk mai területén a vértesszőlősi ősember korától (azaz körülbelül i. e. 425 ezer óta) eltemetett emberek, sírok számát. Elméletileg tehát régészeti kutatásunknak ennyi temetkezéssel, továbbá az ennél nyilván nagyobb számú telepjelenséggel és más lelettel (raktárleletekkel, útmáradványokkal, erődítésekkel stb.) kell foglalkoznia. Valójában azonban ennek az óriási mennyiségű jelenségnek és leletnek csak egy része képezi a régészettudomány tárgyát, hiszen jelentős részük még a régészet kialakulása előtt elpusztult. A 18–20. század hagyatéka (talán 60 millió temetkezés és az anyagi javak igen nagy hányada) már nem is tartozik a régészeti kutatás tárgyai közé. Így talán 100 millió (vagy kevesebb) temetkezés, és a hozzájuk tartozó, nekik megfelelő, teljesen felbecsülhetetlen mennyiségű egyéb jelenség és lelet vár a felfedezésre, okozhat gondot archaeológianknak. Az alábbiakban ezekkel a gondokkal szeretnénk foglalkozni. Elméleti és gyakorlati okokból is különbséget teszünk a régészeti emlékek (a továbbiakban régiségek) két fajtája között. A régészeti lelet az egész emberi történelem minden tárgyi alkotása, az ember által előállított és ránk is maradt termelőeszközök összessége, azok legszélesebb értelmében, termelőeszköznek véve így a templomi szobrokat is. Leletté csak azok a tárgyak válhatnak, amelyeket már nem állítanak elő a társadalmi termelés folyamatában, és már nem használnak eredeti (vagy egyetlen), meghatározott funkciójukban. Ez a körülmény adja a tárgy történetiségét, ezzel lesz a termelőeszközből régiség. A régiséggéválás oka lehet az is, hogy maga a típus nem készül többé, mert a társadalom a hasonló vagy változó rendeltetés számára új, korszerűbb típust fejlesztett ki. Jelentheti a leletté, tehát a történelem részévé válást az is, amikor maga a sajátos funkció az eszköztípussal együtt válik meghaladottá az emberiség szellemi és technikai fejlődése során. Szükséges továbbá a leletté váláshoz, hogy maguk a tárgyak ne kerüljenek megsemmisítésre, vagyis ne semmisüljenek meg. A megmaradás legegyszerűbb formája, ha a tárgy bármilyen oknál vagy célnál fogva a földre kerül. Régészeti leletté tehát általában csak három feltétel együttes és totális megléte avathat egy tárgyat: a termelésen és a használaton kívüliség, illetve a földre kerülés.

A lelet megmaradásának fő feltétele a földre kerülés. Ebben a tényben van a régészet egyik belső ellentmondása. Az anyaföld ugyanis nemcsak megőrzi a leleteket, hanem egyes fajtáikat (szerves anyagból készületeket) teljesen vagy csaknem teljesen, másokat többé-kevésbé elenyészt. A pusztulás mértéke a tárgy anyagának és az időnek a függvénye. Igen ritkák az olyan régészeti emlékek, amelyek földben soha nem voltak, de a régiséggé válás kategóriáinak mégis megfelelnek (például a bécsi

szablya). A lelettéválás formai követelménye, hogy a tárgy előkerüljön a földből, azaz megtalálják, vagy szerencsés esetben a régészek feltárják. Ettől a formai követelménytől függ nagyrészen a lelet tudományos értékének a minősége, eszerint tehetünk különbséget hiteles és szórványos leletek között.

A régiségek másik csoportját a jelenségek alkotják. Többségük az építkezések és a temetkezések körébe tartozik. Úgy jönnek létre, hogy minden emberi tevékenység nyomot hagy a talajban. A tartós (ránk maradó) nyomok felismerése és elemzése a régészet fő (és igen gyakran mellőzött) feladata. A jelenségek lényege az, hogy az anyaföld a legősibb és legalapvetőbb termelőeszköz és erő, az emberi munka tárgya. Az emberi munkatevékenységek háromféleképpen érintik az anyaföldet. Az egyik a már említett eset, amikor különböző céllal gödröt ásnak bele, építményeket emelnek rajta. Érthető módon e két eset közül elsősorban a talajba ázott jelenségek maradnak ránk, mivel a felszínre épített dolgok jobban ki vannak téve a későbbi lebontásnak, pusztításnak, erózióknak. Az ember és a föld kapcsolatának másik fajtája az, amelyben a föld mint termelőeszköz szerepel, mint a zsákmányolás, gyűjtögetés, vadászat, halászat, földművelés, állattenyésztés színtere. Ezek egy része az előző csoport-hoz hasonló nyomokat hagy hátra a talajban (vadászcsapdák gödrei, a szántás barázdái).

Végül lehet a föld az emberi munka közvetlen tárgya is: amikor az agyagból vályogtégla vagy agyagedény készül, a kőbányák kőveiből pedig épületek. Ezek a tevékenységek minden esetben hátrahagy-nak az első csoporthoz tartozó jelenségeket is: különféle gödröket és felszíni építményeket.

Mindhárom kapcsolatforma szerves része annak, amint és ahogy az ember folyamatosan beavatkozik a természeti környezetbe, átalakítja és pusztítja azt. Bármilyen alkotó emberi tevékenység — pusztán csak a természet egészének zavartalan, ember-nélküli és előtti eredetiségét véve ideális állapotnak — a kezdetektől fogva mindvégig pusztító jellegű volt. Amikor ilyen tevékenységeknek régiségek estek áldozatul, azok nem a régiségekre, hanem a természeti környezet éppen meglévő állapotának első vagy ismételt megváltoztatására irányultak. Mára a természeti környezet pusztítása óriási arányúvá, már-már ellenőrizhetetlen folyamattá vált. Érthető, hogy ez magával hozta a ma már a természeti környe-zethez tartozó, annak szerves részét alkotó régiségek tömeges pusztítását is. A pusztítás ellenőrzése ré-gészletileg is nehezzé vált, mert a végrehajtás (a földmunka) magas fokon gépesített.

A természeti környezet pusztításával törvényszerűen együtt járó régiségrombolásnak számít a csakis a régiségek egyik fajtájára, a leletekre, és azoknak is csak kis részére (a nemesfémekre és a műkincs-nek tekinthető tárgyakra) irányuló tevékenység, a rablóásatás. Szakértők egyetértenek abban, hogy a napjainkra az egész világon elharapódzott leletrablások oka a nagy nyugati múzeumok és gazdag ma-gángyűjtők szinte kielégíthetetlen igénye, kis helyen őrizhető nagy értékek felhalmozására.¹

Bár a régiségek pusztítása nagyobb, összefüggő folyamatok része, mégis sajátos következményei vannak a régészetre, mint tudományos vizsgálati módszerre. A régiségeket ugyanis több szempont alapján meg kell különböztetnünk a természettudományok és a történettudomány általában vett vizsgálati alanyaitól (a régiségeket ezúttal nem mint vizsgálat céljait, hanem mint alanyait nézzük,

azaz amiken magukat a vizsgálatokat, a „kísérletet” elvégezzük). A régiségek ugyanis egyediek, megismételhetetlenek és reprodukálhatatlanok, és velük együtt ilyenek a rajtuk elvégzett kísérletek: az ásatások is. Míg számos természettudományi ágban a kísérlet akkor is (sokszor vagy számtalanszor) megismételhető, ha maga a kísérleti anyag, alany, vagy élőlény elpusztul, az ásatás magát a jelenséget – csekély kivételtől eltekintve – tökéletesen elpusztítja. Egy feltárás tehát nem ismételhető meg. A régiségek ugyanis – szemben a természet összes más jelenségével, élőlényével és élettelen tárgyával – az emberi tudat termékei az emberi munka megtestesítésében. A régiségek még akkor is reprodukálhatatlanok, ha az egyes leletekből (vagy jelenségekből) olyan típusosorozatot tudunk összeállítani, amelyeken belül az egyedek csak egészen csekély eltéréseket mutatnak. Ebben az esetben ugyanis nem a tárgyak egybeeséséről, hanem az őket létrehozó emberi tudat és munkafolyamat azonosságáról vagy belső vonatkozásairól van szó. Ez az emberi tudat és munka azonban nem ma, hanem a múltban létezett és működött, tehát megismételhetetlen. A megismételhetőség lehetősége ellentmondana az anyagi világ fejlődési alaptörvényének, az irreverzibilitásnak. Kiválóan foglalta össze a kérdést Báldi Tamás 1979-ben: „A földtörténeti idő nem azonos a fizikai és kémiai kísérletekből ismert t idővel. Az utóbbi reprodukálható folyamatok egyik paramétere vagy dimenziója. A földtörténeti idő viszont reprodukálhatatlan, visszahozhatatlan, ... a földtörténeti idő: történelmi idő. Ugyanakkor a Föld története során kialakultak az emberré válás feltételei, és ezzel egy újabb, még magasabb rendű történelem, az emberi társadalom története kezdődött el...”² Mivel a kísérlet nem ismételhető meg a régészetben, azaz nem ellenőrizhető, rendkívül fontos, hogy az elvégzéséről (tehát az ásatásról) készített feljegyzések a lehető legnagyobb alapossággal és objektivitással készüljenek. Ezek a feljegyzések az ásatás befejezésének pillanatától kezdve formailag úgy viselkednek, mint a történettudomány bármely más írásos forrása. Van azonban közöttük egy lényeges különbség. A történeti források (hacsak nem hamisítások, rongtott másolatok vagy korabeli szándékos ferdítések), általában a szereplők vagy kortársaik tudatán keresztül örököltik ránk az adatokat. A régészeti ásatások feljegyzései viszont egy, a hajdani cselekvéstől, tudattól teljesen független, kívülálló tudat, a régész közvetítésével készülnek. Eme áttétel miatt a régészeti kísérlet okmányanyaga (az ásatási napló) önmagában nem objektív forrás.

Ezzel szemben a régiség, ha kizárjuk a hamisítvány lehetőségét, vagy ha a feltárt jelenség megállapíthatóan létezett, kétségtelenül a totális objektivitást képviseli. Egy régiség tehát feltétlenül önmagában hordozza valamely emberi tevékenységnek a direkt és objektív eredményét. A nehézség az, hogy ez a történeti direkt objektivitás az emberi tudatot és munkát nem közvetlenül (mint egy történeti hiteles írásos forrás), hanem áttételesen tükrözi. Ezzel szemben egy írásos forrás esetében a hitelességen túl mindenkor fel kell vetni még azt is, hogy a benne és általa rögzített események, adatok, értékelések mennyiben felelnek meg a valóságnak, nincsenek-e benne dinasztikus érdekeket célzó torzítások, véttelen tévedések, elírások, félrehallások.³

A régiségek totális objektivitásából és reprodukálhatatlanságából következik egyedi voltuk, és szigorú helyhez-kötöttségük. A földrajzilag erősen meghatározott tudományágak kivételével a vizsgálat témájának, tárgyának vagy végzőjének földrajzi elhelyezkedése nem játszik döntő szerepet a kutatásban. Vonatkozik ez a történettudományra is, hiszen elvileg a kutatáshoz szükséges összes forrásanyag bárhol teljességében összegyűjthető és tanulmányozható.

A régészeti kutatás a maga teljességében azonban csak azon az adott területen művelhető, ahol a vonatkozó régiségek hajdan keletkeztek és a földbe kerültek. Az alapkutatások ugyanis – így elsősorban a kísérlet: az ásatás – csak a színhelyen végezhető el. Amikor az ilyen – földrajzilag kondicionált – kérdések tudományos elemzése a széles világgözelemény elé kerül, akkor már nem az alapkutatások végzéséről, hanem az eredmények értékeléséről, ellenőrzéséről, összehasonlításáról és széles összefüggésbe állításáról van szó.

Végezetül nem elhanyagolható szempont régiségeink értékének megítélésénél, hogy míg a történettudomány írásos forrásai a legszerencsésebb népek esetében is nagyrészt az enyészeté lettek, a hacsak felerészben is ránkmaradt – és még meglevő – földalatti régiségeink óriási tömegű tudományos információt őriztek meg. Ezek sok szempontból pótolni képesek az elpusztult írásos emlékeket, az írás ismerete előtti történelem évezredei számára pedig egyedüli források.

A leleteknek abból a tulajdonságából, hogy nem használati tárgyak többé, az is következik, hogy töredékességükben is teljes önmagukat adják, és mint történeti vagy őstörténeti források, egészként viselkednek. Az egyetlen törött edénycsereptől a feltárt városokig és temetőikig terjedő régiség-halmaz információs értéke tehát ma még szó szerint végtelen.

Miért pusztulnak a régiségek?

Hazánkból, de más országokból sincsenek pontos adatok arra, hogy a lelőhelyek pusztulása ma milyen ütemű. Erre a kérdésre azért is nehéz a válasz, mert a számos társadalmi okon kívül még egy természeti tényező is siettetni az elmúlást: az erózió, különösen ha korszerű mezőgazdasági műveléssel párosul. Az eddig felfedezett leggazdagabb, a kirablást elkerülő korai kelta-kori fejedelmi sír (az i. e. 5. századból), amelyet a Stuttgart közelében levő Hochdorf-ban 1978–1979-ben tártak fel, például már a pusztulás közvetlen közelébe került. A hajdan 10 méter magas sírhalom töltéséből 9-et évszázadok alatt szétszántottak, és csak rövid idő kérdése volt, hogy a ma már egészen lapos halom közepén egy nagy traktorral végzett szántás megtalálja és szétrombolja magát a sírkamrát is.⁴ A jelenlegi állapotokra, részletes statisztikák helyett, néhány jellemző adatot ismertetünk:

1971-ben alakult meg Angliában a „Mentés” (Rescue) nevű félig állami, félig társadalmi szervezet. Itt megkülönböztetik a pusztítás normális és rendkívüli formáit. Normális alatt a mai ipari, mezőgazdasági és építési tevékenység következményeit értik.

Rendkívülinek tartanak minden olyan régiség-rombolást, amely kimondottan a régészeti emlékek törvénytelen feltárására irányul, nyereszkesedés vagy bármilyen más célból, például magángyűjtemények

kiegészítésére. A „Mentés” így tette fel a kérdést: „Tudják-e, hogy régészeti lelőhelyeink többsége a következő harminc évben végképp megsemmisül vagy súlyosan megcsönkul? Ha ezek a lelőhelyek anélkül tűnnek el, hogy előzőleg fölfedeztük vagy feltérképeztük volna őket, akkor sohasem lehetnek már tudományos vizsgálat tárgyai. A kis- és nagyvárosokban, de vidéken is, a régi települések maradványainak tönkretétele olyan mértékben gyorsul, hogy régészeti kutatásaink mai adottságai nem tarthatnak vele lépést, így eme ősi telepek nyom nélkül enyésznek el.”

Majd a tényleges adatok következnek: Dél-Dorset tartományban (Dél-Anglia) 1964-ben az addig felfedezett 871 sírhalomnak kevesebb, mint 10%-a volt sértetlen, és 1971-ben ez már kevesebb, mint 5% volt. Wiltshire tartomány 1971-ig felfedezett 100 római kori telephelyéből mindössze tíz volt még valamennyire kutatható állapotban. Gloucestershire 360 kerek sírhalmának a felét már szétrombolták, és mindössze egyetlen egy volt csak teljesen eredeti állapotában. Megbízható becslések szerint 1500 és 1950 között, 450 év alatt mintegy 300, akkorra már elnéptelenedett középkori angliai falusi település régészeti maradványai pusztultak el. 1950 és 1970 között, tehát már csak 20 év alatt, további 300 faluhely vált a normális pusztítás martalékává, és azóta évenként 20–30 a szétromboltak száma. Az összes megmaradt közül csak 4–5 részleges feltáráására van pénzügyi és szakmai lehetőség.⁵

A „normális” pusztulás méretei nem mások német földön sem. Becslések szerint az NSZK erősen iparosodott vidékein évente legalább 100 fontos régészeti lelőhely semmisül meg úgy manapság, hogy róluk akár a legcsekélyebb régészeti ismeretekkel rendelkezünk. Különösen nagy arányúak a rombolások az autópályák építésénél. 1935-ben egy 65 km kosszú, Hamburg és Lübeck között nagyrészt kézi erővel épített autóútnál még 34 régészeti lelőhelyet ismertek fel, és ezek egyharmadát rendszeren fel is tudták tární. 35 évvel később, azaz 1970-ben egy Schleswig-Holstein-i autót teljesen gépesített építésénél csak egyetlen lelőhely megmentésére volt adat és lehetőség.⁶ Lehetőség alatt itt három tényező együtt való meglétét kell értenünk: a kivitelezési munkák tervezett sebességét, a pénzügyi fedezet nagyságát, valamint a régészeti tudományos és segédmunkaerők teherbírását.

Görögországban a legutóbbi években különösen két eset rázta fel a közvéleményt, — és döböntette meg a szakembereket. A szigorú, régiségeket-védő törvények és építési szabályok ellenére 1980-ban, júniusban bulldózerekkel elpusztították annak a lernai telepnek jó részét, amelyen az 50-es években komoly ásatás folyt, és amely a korai görög őstörténet egyik legfontosabb adatszolgáltató lelőhelye.⁷ A földmunka célja egy új szálloda építése volt. Az Attika keleti partjainál levő Euboia szigetén, Lefkandiban az engedélyezés megtagadása ellenére — hamisított papírokkal végrehajtott földmunka során —, a legkorábbi, eddig ismert görög kőtemplom alapjait semmisítették meg.⁸ Más adatok szerint mediterrán területeken a fő romboló tényezők a technológiai fejlődés okozta környezeti változások, a minél több, addig műveletlen föld bevonása a termelésbe, és az építkezések ütemének fokozódása.⁹

Hazánkban sem pontos, sem megközelítő adatokat nem ismerünk erről a „normális”, azaz az ipari és mezőgazdasági fejlődés keretei között törvényszerű pusztulásról. De a kérdésre már a közvélemény is kezd ráeszmélni: „A nagyarányú építkezések, tereprendezések következtében mindinkább csökken

hazánk érintetlen régészeti lelőhelyeinek száma.”¹⁰ Az egyéb okok között, szerencsére nálunk még valószínűleg kevés a tervszerű rablás, nem úgy mint Törökországban, Görögországban vagy Olaszországban, ahol a gyakran építkezésnek vagy más földmunkának színlelt rablás célja műkincsek megszerzése. Elképzelhető azonban, hogy a földmunkák során megtalált leletek egy része még az illegális export csatornáit is megtalálja. Jó példa erre a Szentés-Illonaparton talált újkőkori agyagszobrocska, amit 1970 körül alighanem egy Nyugatot járó magyar adott el a Leideni Múzeumnak.¹¹

1981 tavaszán viszont már a stuttgarti Württembergisches Landesmuseum vásárolt egy magyarországi nőtől egy rézkori aranykorongot, amely a Nyugat-Dunántúlon – alighanem mostanában – került elő.¹²

A „még csak alkalminak látszó próbálkozások után Magyarországon is megjelent tehát a régészeti értékek és műkincsek szervezett rablása, ... amit csak serkent az inflációs idők értékmentő ... igyekezete.”¹³ A „törvényszerű” régiség-pusztítás hazai körülményeinek részletes vizsgálatához bevezetőként kíváncsodik, hogy elsősorban a nagyvárosokban – tehát Budapesten is – az életkörülmények fenntartása és fejlesztése szinte megköveteli azt, hogy régi épületek nem használt vagy már nem is használható, beépített, vagy már régen a föld felszíne alatt rejtőző maradványait átalakítsák, megsértsék, sőt meg is semmisítsék. Ebben a kérdésben természetesen sokat segíthet a mentésben a régiségek helyzetének előzetes ismerete, esetleg feltárása. Ilyenkor az új építmény tervezője olyan megoldást javasolhat, amely meg tudja őrizni és be tudja mutatni a régit is. Az elmúlt évtizedben a legnevezetesebb ilyen építmény az óbudai Flórián üzletközpont építésénél megtalált, majd elpusztított tetrapylon (antik városokban két főútvonal találkozásánál diadalívhez hasonlóan álló négyoldalú boltozatos építmény) volt. Megsemmisítésénél nem az építőipar vad rombolási ösztöne játszott a fő szerepet, hanem alighanem az, hogy az óbudai római emlékekkel foglalkozó régészeti kutatás nem rendelkezett egészen pontos adatokkal az építmény helyzetéről, megmaradottsági fokáról. Ami annál furcsább, mert Schönvisner István hazánk legelső régészeti ásatásait pontosan e tetrapylon közvetlen közelében folytatta a 18. század végén. A másik oka az a nézet lehetett, amely az önmagukban használhatatlan régi romokat fölöslegeseknek tartja, nem érti tehát a régiségek történetiségét. Így történhetett meg, hogy amikor a Flórián-üzletközpont építésének elhúzódását kifogásolta a köznélemény, hivatalos személy azt nyilatkozhatta, hogy a gyorsabb építés útjában holmi „római kőrakatok” állottak. Az ilyen, történelmileg hibás szemlélet és a nyomában járó régiség-pusztítás alól csak akkor adható felmentés, ha a lerombolt régi helyére kerülő új, hasonló mívű vagy még magasabb művészi és történeti értékű. Ez az eset azonban igen ritka.

Bár a műemlékek, régiségek pusztulásának ilyen esztétikai, sőt olykor etikai vonatkozásai is vannak, sok tényező azt mutatja, hogy nemcsak a régiségek keletkezésének és megmaradásának, hanem pusztulásának körülményeit is törvényszerűségek irányítják. Vegyük szemügyre most röviden ezeket, de a vizsgáldást immáron elsősorban hazánkra korlátozva.

Az első kérdés: kik is találkoznak legelőször a földből éppen előkerülő régiségekkel. Nyilvánvaló, hogy (akár az ásatásokon is) a földmunkákat végző munkásemberek. Hajdanában kézi erővel és kéziszerszámokkal dolgoztak, és ez megkönnyítette a megkocantott vagy épségben kifordított lelet első felfedezését. Ez a „hajdanában” egyúttal a nehéz testi munkát végzők alacsony iskolázottságát is jelentette. Így az ásóval-lapáttal történt fizikai felfedezés ritkán járt együtt a tényleges felismeréssel. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy régebben a realizálható, tehát formájukban valamire emlékeztető tárgyak megmenekülési aránya jobb volt, mint ma. Ez lehet az oka annak, hogy míg a múlt században szinte évenként kerültek be a Magyar Nemzeti Múzeumba igazi kincsek, mostanában az ilyesmi nagyon ritka. Nem azért, mintha a föld mélye nem rejtene még mindig eleget. Hanem azért, mert a rejtőző régiségek felismerése vált a munkát végzők számára nehezebbé. A mai gépkezelő ugyanis néhány méter távolságban van a munkagödörtől, a lovas kordé vagy a kubikustalicska helyett pedig billenős teherautó viszi-hozza a földet. A munkás és a lelet közé tehát egy gép van beiktatva, amely a leletet és jelenséget nem képes felismerni, tehát nem is minősítheti. Ez olyan objektív tényező, amelyen még a munkás magas iskolai végzettsége sem segíthet.

Egyébként sem követelhető meg, hogy a szakembereken kívül bárki is — akár elemi fokon — tisztában legyen a talált emlékek régiség-voltával. Hazánk összes föld alatt levő emlékeinek 30—35%-a a 18—19. századból származik. Azokból a korszakokból tehát, amelyek leleteire és temetkezéseire a régészet már nem is tart igényt (nagyjából a törökkor vége ez az időhatár). Százszámra jelentenek be ilyen, 18—19. századi leleteket és sírokat múzeumainknak, és leletmentésre valóban nincs is szükség ez esetekben. Valószínű viszont, hogy az ilyen, ásatás nélkül maradt lelet-bejelentések sokszor vették el a földmunkások kedvét egy következő, már „valódi régiség” gyors bejelentésétől. Kérdés, hogy a régész kollégák hány alkalommal magyarázták meg kielégítően a bejelentőnek azt, hogy ez nem tudósításuk fölösleges voltát jelenti, hanem már tudományos mérlegelés kérdése.

A régiségeket érintő és pusztító sok építkezés és más földmunka annak az eredménye, hogy hazánk elérte a közepes gazdasági fejlettség szintjét, és megkezdte a felzárkózást a fejlett országokhoz. Ezt a folyamatot mi a szocialista építés évtizedeiként tartjuk számon. Így a következőkben a régiségek sorsát is ennek az építésnek a konkrét körülményei között kell megvizsgálnunk.

A kézi erővel végzett munkák helyett a magasfokú gépesítés a beruházások óriási arányú növekedésének a következménye volt. E beruházások többsége régészeti lelőhelyeken folyik vagy folyt. A hetvenes években éppenséggel a feszített beruházási ütem volt a jellemző. Sok esetben hiányzott a beruházások megfelelő előkészítése is. Mindezek együtt kimondottan a megelőző régészeti feltárások elvégzése ellen szóló tényezők. Jelen törvényeink pedig (kivéve egy-két egészen nagy állami beruházást), nem teszik lehetővé, hogy a régészeti előfeltárások gyakran egészen csekély (a teljes beruházási költség ezrelékeivel, sőt még annál is kisebb összeggel mérhető) pénzügyi igényeit a beruházás terhére biztosítsák. Érdekes, hogy máskor a mai gazdasági fejlettségünkre ugyancsak jellemző beruházási szűkösség működik közre régiségek pusztulásában. A lelőhelyeinket elsősorban veszélyeztető föld- és

homokbányákban találjuk ennek a legjobb példáit. Ezeket az általában helyi gazdasági egységek kezelésében levő bányákat, rendszerint az Alföld vagy a síksági Dunántúl olyan, kissé kiemelkedő pontjaira telepítik, amelyek rendre gazdag lelőhelyek is. A tőkehiány miatt azonban ezek a bányák nem rendelkeznek a vízszint alatti mélyművelésre is alkalmas drága gépekkel. Ezért nem a mélybe, hanem vízszintes irányban terjeszkednek, és az egész lelőhelyet – egyúttal legjobb termőföldjeinket – örökre elpusztítják.

Az efajta lelőhely-pusztulás egy másik országos jelenséghez is kapcsolódik. Ez pedig a termőföldek rohamos méretű kivonása a mezőgazdasági termelésből építkezések és más okok miatt. Nem kell bizonyítanunk, hogy az utóbbi évtizedekben katasztrófális méreteket öltött termőföld-pusztítás és a régészeti lelőhelyek rombolása, egymással oksági kapcsolatban van. A folyamat megállítása népgazdasági érdek, és legújabbban határozott intézkedések is születtek ennek legalább lassítására. A megoldás egyik útját nyilván az fogja jelenteni, ha a következő évek gazdasági megszorításai miatt nem lehet majd mindig új helyen, mindig újat építeni. E helyett olcsóbb lesz a már meglévő intézményt, gyárat, úthálózatot jó karban tartani, koszerúsítani. Egy ilyen változás lelőhelyek százait, sőt ezreit fogja megkímélni.

Főlöttebb leletromboló tényező hazánk infrastruktúrájának nagy elmaradottsága. Az út- és vasúthálózat, a telefon-, gáz- és vízvezetékek, szennyvízcsatornák ezer és ezer kilométereinek építése igen sok földmunkával jár, és ráadásul mindig az emberi településre legalkalmasabb helyeken zajlik. Ezek a munkagödörök általában olyan keskeny, de mély árok, amelyek a lelőhelyeket, a jelenségeket szinte felszelelik, és még a szakember számára is megnehezítik a felismerhetőséget. Szinte kivételes véletlen tehát, ha egy ilyen, géppel ásott keskeny árokból valami megmenekül. Hasonló a helyzet az olajat és gázt szállító távvezetékekkel is.

Több mint egy évszázad óta a hazai régészet fő leletrombolója a hazánk geológiai adottságaiból következő árvízveszély, azaz az árvízvédelem és földmunkái, főleg a gátépítések és gáterősítések. Régészeti vizsgálatokra árvizek idején nincs idő, főleg, ha a munkák éjszaka is folynak. Biztos, hogy az így megsemmisült régiségek fajlagos százaléka egész Európában hazánkban a legnagyobb.

Mindig döntő szerepe volt a régészeti lelőhelyek felfedezésében a mezőgazdaságnak, manapság a nagyüzemi mezőgazdaságnak. Az állattartó telepek, szárítók építése, a talajjavítások, a belvízrendezések és öntözőrendszerek, a belső üzemi utak, a majorok földmunkái közvetlenül érintik a régiségeket. E munkák jó része különösebb előzetes tervezés nélkül valósul meg, gyakran kikerülve így a nagyobb építkezéseknél legalább kötelező helyszíni bejárást, amelyen régész is részt vehet, sőt köteles résztvenni. Nyilvánvaló, hogy ezeket a korszerűsítéseket még a régiségek megóvásának érdekében sem lehetett volna halasztani, így az általuk okozott pusztulások a „törvényszerű” régiség-rombolások körébe tartoznak. Az is nyilvánvaló azonban, hogy (régészeinknek) nem lett volna szabad csaknem teljesen tétlenül nézni, hogy pl. a Csongrád megyei Szegváron egy állattartó telep építkezései és silőgödrei

szinte tudományos vizsgálatra alkalmas maradék nélkül pusztítsák el nemcsak hazánk, hanem a Kárpát-medence legnagyobb újkőkori lakótelepét, a Tűzkövest.

A mezőgazdaság fejlődése azonban általánosabb módon is érinti az archaeológiát. Ez olyan fontos része a mai kutatásnak, hogy röviden érintenünk kell. Jó negyedszázaddal ezelőtt egyik kollégánk egy régi temető feltárásának közelében állítólag nagy táblát állított fel, három kijelentő mondatral: A halottaknak jó a foguk! — Ezek nem óriások! — Itt nem volt semmiféle csata! A három rövid mondat az ásást naponta meglátogató sok-sok környékbeli érdeklődő által rendszeresen feltett leggyakoribb kérdésekre akart rövid és gyors megelőző választ adni. Saját ásásainkon úgy találtuk, hogy az oda látogató érdeklődők, nagyrészt parasztemberek első és leggyakoribb kérdése a következő szokott lenni: No, és hogyan találták meg maguk ezeket? Erre a legőszintébb válasz az, hogy legtöbbször éppen a paraszti mezőgazdasági munka tette és teszi lehetővé az első felfedezést. A telepek legfelső szintjeit, a gödrök felső rétegeit, hébe-hóba a sekély mélységbe temetett (vagy az erózió által a mai felszín közelébe hozott) sírokat ugyanis szántáskor az eke megtalálja és — összetörve ugyan, de — a felszínre hozza. Sokszor maguk a szántóvetők főleg a kertekben, gyümölcsösökben összeszedték a nagyobb edénytöredékeket, agyagtapasz-darabokat, és a barázdák végébe hordták őket, vagy kerti utat építettek belőlük.

A régész az ilyen maradványokból, (jórészt összetört agyagedények cserepeiből) pillanatok alatt megállapíthatja nemcsak azt, hogy ősi telepet rejt a föld mélye, hanem még annak hozzávetőleges korát is. Ideális esetben az ilyen lelőhely-felfedezés nem a véletlenre volt és van bízva, hanem tervszerű munka keretében történik. Ezt a mezei gyűjtőmunkát hívjuk terepbejárásnak. Célja nem elsősorban egy adott, pusztulás előtt álló lelőhely körülményeinek felderítése, hanem egy-egy terület ősi településtörténetének alapos megismerése a lehető legtöbb lelőhely minden részletre kiterjedő vizsgálatával. Hátránya, hogy nem vehet tudomást a mélyen a felszín alatt rejtő régiségekről (például temetőkről, vagy mélyen fekvő paleolit emlékekről). Éppen a lelőhelyek rohamos és megállíthatatlan pusztulása miatt elsősorban a kapitalista országokban a terepbejárásnak olyan kifinomult módszerei alakultak ki, amelyek méreteik vagy más okok miatt fel nem tárható, de a megsemmisítés előtt álló lelőhelyekről az elképzelhető legtöbb tudományos információt képesek rögzíteni a jövő kutatója számára. Hazánkban ezek a sokoldalú és sokszempontú terepbejárás módszerek még egyáltalában nem honosodtak meg.

Fel kell tennünk a kérdést: akár a legtervezettebb terepbejárások is vajon egy adott terület összes volt lelőhelyének hány százalékát tudják felfedezni. Ez a tudományos adatbank teljessége, továbbá leletmentési terv készítése szempontjából nagyon fontos kérdés. Terepbejárások hatékonyságára vonatkozó vizsgálatokat alig ismerünk. Az NSZK-ban a Köln-környéki barnaszénmezők területén végzett kutatások szerint a megelőző terepbejárások a terület össz-régiség-információjának 15%-át fedezhetik fel.¹⁴ Mi ezt a számot kissé alacsonynak tartjuk és azzal magyarázzuk, hogy a terepbejárásokra rövid volt az idő, és a terület jó része felszíni megfigyelésekre nem a legkedvezőbb. Tapasztalataink szerint alföldi vi-

- b) régészeti apró munkával megkísérelni a fokozott mentést, esetenként keresve a legjobb megoldást.
c) új védelmi stratégiát találni és alkalmazni.

Mindhárom lehetőségnek azonos a fő feltétele: a régésznek tudomást kell szereznie arról, ami veszélyeztetve van. Ilyen információval rendelkezni döntő, akár a megelőzés, akár a megmentés, akár a ki-mondottan tudományos céllal végzett ásatás szempontjából. Láttuk, hogy a lelőhelyek mindenféle pusztulást megelőző megismerésének legjobb módszere az alapos terepjárás. Hazánk területének ma még csak egészen kis részét (pontosan: hét járását) ismerjük húsz év terepjárásai alapján olyan fokon, hogy bármiféle földmunka kezdete előtt elég nagy valószínűséggel megmondhatjuk, mit is rejthet ott a föld. A „Magyarország Régészeti Topográfiája” munkálatai sajnos nem haladnak olyan gyorsasággal, amint azt a leletpusztulás jelenlegi sebessége megkívánná. Az ország teljes területének hasonló alaposágú feldolgozása tehát a jelenlegi ütem mellett további 200 évet igényelne. Mint láttuk, erre az időre a lelőhelyek nagy többsége már elpusztul vagy láthatatlanná válik. A munka tehát az alatt a 30–40 év alatt, amíg komoly tudományos értékeket gyűjthetne össze, a mai feltételek mellett nem fejezhető be. Két évszázad alatt elvégezhető ugyan, de akkorra már alaposan csökkenni fog az egyáltalában feldolgozható tudományos adathalmaz mennyisége és minősége. Ide tartozó kérdés az is, hogy mindmáig nem került sor szervezett terepjárásaink (tehát a topográfia) módszerének, céljának egészen alapos, a mai tudományos követelményeknek megfelelő kidolgozására.

A jelenleg érvényes törvényerejű rendelet (1963. 9. és 18/1981. (XII. 5.) MM számú módosítása) előírja, hogy bármilyen földmunkák során talált régészeti leletet a találó köteles az illetékes tanács művelődési osztályának, a községi tanácsoknak vagy a múzeumnak bejelenteni. A törvény nem tér ki arra a lényeges szempontra, hogy földmunkát végző ember egyáltalában hogyan jöjjön rá arra, hogy ásója, csákánya, gépe leleteket talált és rombol. És ha rá is jön, köteles-e, képes-e felismerni, hogy régészeti leletnek minősíthető tárgyról vagy éppen jelenségekről van szó. (Mint láttuk, ennek a felismerésnek nemcsak ismereti korlátai vannak, hiszen a földmunkák során található emlékek jelentős része nem is régiség.) A találók többsége tehát azért nem fog bejelenteni régészeti leleteket és jelenségeket, mert egyszerűen ő maga sem tudja, hogy azokat talált. Ezért van az, hogy „bár az érintett állami szerveket erre jogszabály kötelezi, 1978-ban alig több, mint 20 bejelentés érkezett múzeumainkba az érdekelt közigazgatási intézményektől.”¹⁷ A leletmentés célja pedig egyébként sem az, hogy a bejelentés elmaradása esetén a paragrafust alkalmazza, hanem hogy a régiséget megmentse. A törvény nem is alkalmazhat megtorlást, ha nem derül ki maga a tény: a fel nem ismert (vagy fel sem ismerhető) régiség bejelentésének elmulasztása.

A múzeumok hagyományos taktikája e téren a leletbejelentő hálózat kiépítése volt, „kisipari módszerekkel”, egyéni ismeretségek alapján, teljesen függetlenül a létező vagy nem létező törvényes előírásoktól. Radnóti Aladár, aki leletbejelentő és nyilvántartó hálózatunkat, illetve a Nemzeti Múzeum Adattárát megszervezte, 1954-ben a következőket írta: „A leletbejelentések alapján indul meg a mentés... Figyeljük-meg, hogy területileg hogyan oszlanak meg a leletmentések. Fel kell tételeznünk,

hogy hazánkban, eltekintve néhány nagyobb építkezéstől (Sztálinváros-Dunaújváros, Kazincbarcika, Tiszalök stb.), körülbelül egyformán van földmunka, vagy legalábbis egyformán kerülnek ki a földből régiségek. A véletlen évről-évre talán közrejátszik bizonyos kisebb eltolódásokban, de általában hazánk egész területén egyforma gazdagsággal várhatunk régészeti leleteket. Ennek ellenére mégis nagy különbségek vannak a bejelentett leletek számát illetően, az egyes vidéki múzeumok területén. ... Vannak olyan vidéki múzeumaink, amelyek a területükön folyó minden földmunkáról azonnal értesülnek. ... Vannak ezután fehér foltok az ország területén, ahonnan egyáltalán nem jönnek leletmentések (helyesen: lelet-bejelentések, M. J. megjegyzése), vagy ha jönnek is, elvélve érkeznek, és azokhoz a múzeumnak semmi köze nincs.”¹⁸

A leletek bejelentését, mint elsődleges információt ez a hagyományos módszer tehát a helyiek, a munkát végzők vagy közlelről ismerők felismerésére és elszánására bízza. Ezek olyan esetleges tényezők, amelyek még akkor is csak igen szűk korlátok között érvényesülhetnek, ha egyáltalán működnek. Sajnos ismeretlen az az arány, hogy a földmunkákkal megtalált (elpusztított vagy épségben hagyott) régiségek — tágabb értelemben lelőhelyek — hány százaléka jut egyáltalában a múzeumok tudomására. E téren csak becslésekre hagyatkozhatunk. Ecsedy István szerint a valamennyire is megbízható és rendszeres bejelentések, pl. Pécs és 10 km-es sugarú körzete területéről érkeznek. A megye többi részéről a bejelentések száma rendkívül alacsony, s legfeljebb csak a régiségek 20%-a jut a múzeum tudomására, az is általában jelentős késéssel. Kovács Tibor szerint a megbolygatott lelőhelyek 60–70%-áról nem szereznek a múzeumok tudomást.¹⁹ Hasonlóak a Békés megye szarvasi járásában 1974–1979 között szerzett tapasztalataink is. Soha senki nem jelentette például azt, hogy az ország legnagyobb méretű halomsírja (kunhalma, kurgánja), a békésszentandársi határban álló Gödényhalom oldalában terjeszkedő homokbánya, lassan-lassan elemészti a halmot, miközben már legalább a felét elpusztította egy mellételepült Árpád-kori településnek is. A soha be nem jelentett 70–80%-ban benne van az is, hogy a régiségeket nem vették észre és nem is ismerték fel mivoltukat. Ebben az arányban benne van az is, hogy a talált leletek egyre nagyobb része leli meg az utat a magángyűjteményekhez és a tiltott lelet-kereskedelemhez. Pontos információ hiányában, vagy akár csak néhány napos késés esetén éppen ezek ellen a súlyos esetek ellen semmit sem lehet tenni. 1970 nagypéntekén találták meg játszó gyerekek pl. a Velencei tó melletti Nadapon az ország egyik legnagyobb késő bronzkori raktárleletét. Mikor e sorok írója a következő hét szerdáján — hála Szűcs Sándor bányász gyors bejelentésének — befejezte az 550 tárgy összegyűjtését, már ebben a viszonylag eldugott kis faluban is megjelentek a fővárosból azok a „hiénák”, akik azzal a mesével akartak az István Király Múzeumra rálicitálni, hogy ők bizony akár ezer forintot is adtak volna a tárgyak darabjért.

A leletbejelentő hálózatnak tehát ez a hagyományos formája, amellet, hogy sokszor egyáltalában nem is működik, azért sem megfelelő a mai helyzetben, mert lassan követi az eseményeket, esetleges megbízhatósága alacsony fokú. Mindez nem jelenti azt, hogy ne a legnagyobb megbecsüléssel fogadjuk

azoknak az őszinte múzeumbarátoknak a közreműködését és bejelentéseit, akik szívükön viselik lakóhelyük múltbeli emlékeinek sorsát. Komoly szerepe van a leletmentésben az egyéni kezdeményezéseknek, az apró munkának. Főleg akkor célravezető ez, amikor a pusztításban csak látszólag érvényesülnek törvényszerűségek, valójában azonban egyszerű tudatlanságról vagy restségről van szó. Jó példa lenne erre a Csongrád megyei Derekegyház határában 1981 tavaszán még álló Ibolyás domb. A birtokos mezőgazdasági nagyüzem éppen ezt a késő rézkori halomsírt, tetején egy kis Árpád-kori templommal és temetőjével, szemelte ki arra a célra, hogy fekete földjéből tápkockákat szabdalva, azokba palántákat ültessen.²⁰ Álljunk meg itt egy pillanatra, és figyeljünk arra, mit mondott erről Rómer Flóris: „... azok, kik *kincssásási* viszketegből a halmokat bonták, a bennük talált edényeket összezüzták és széthányták, nemcsak semmi jutalmát nem vevék fáradságuknak, hanem rombolásuk által a tudománynak is igen rossz szolgálatot tettek. ... Nálunk, hol a használható föld szűkében nem vagyunk, még sokáig fognak a halmok érintetlenül maradni, ellenben az északon már többnyire feldúlattak, és szántóföldek szűke miatt szét is hanyattak.”²¹ Tudjuk, hogy az Ibolyás dombban a tápkockázók nem kincset kerestek, de kincset romboltak, és azt is biztosra vesszük, hogy a közelben más terület is akadt volna e célra. Az Alföldön ma még álló, talán öt ezer, talán több ős-kői sírhalom megmentése nézetünk szerint meggyőző szó: apró munka kérdése! Nagy részüket nem is csak a homokbányák, az útépítések, a tápkockák fenyegetik, hanem a szántás, és nyomában az erózió. Megmentésükre gyakorlatilag egyetlen mód van. Az, ha felületüket az Alföldön hajdan honos, hosszú életű fákkal ültetjük be. Egy ilyen program egyébként jól illeszkedne egy mindig is, ma is eleven folyamathoz, az Alföld fásításához. Kurgánjaink így az Alföld sík, sokszor tényleg egyhangúnak tetsző nagy tábláinak közepén, dűlőutak mentén vagy legelőkön, megmentve, tájvédelmi parcellák is lehetnének. Sajnos, a mai állapotok (amikor kurgánjainkat nem tekintik másnak, mint olcsón kitermelhető földkupacnak), azt vetik előre, hogy fél évszázadon belül hírmondó sem marad belőlük. A nyugat-németországi Baden – Württemberg tartományban, Reutlingen környékén készített statisztika világosan bizonyítja, hogy az erdősítés az egyetlen megoldás. Itt 1899-ben felmértek egy akkor 136 sírhalomból álló csoportot. Ebből azóta 80, tehát csaknem 60% minden ásatás, régészeti megfigyelés nélkül teljesen eltűnt. Azokból a halmokból azonban, amelyeket azóta is az erdő fed, gyakorlatilag mindegyik épségben vészelt át az azóta eltelt 8 évtizedet.²² Hasonló példákat a dunántúli erdős vidékek halomsíros temetői is szolgáltatnak. Az sem lehet kifogás, hogy a nagy mezőgazdasági táblák közepén álló, bokrokkal, facsoportokkal fedett halmok akadályoznák a gépesített talajmunkákat, hiszen az elektromos távvezetékek oszlopait is kerülgetni kell. Hozzátehetjük, hogy a kurgánok adják az Alföldön a földmérési alappontokhoz a legjobb helyeket. Még ezek telepítése is bizonyos veszéllyel járhat, hiszen számos nép (szkíták, kelták, és különösen honfoglaló őseink) előszeretettel használta temetőiknek e halmokat. A leggazdagabb személy vagy személyek sírja pedig általában a halom tetejére került. Ki tudja, hogy a földmérési piramisok alapögdrei – minden rombolási szándék ellenére – hány

ilyen temetkezést tettek már tönkre. Dienes István joggal figyelmeztetett tehát arra, hogy a halmon még a fatelepítéssel is óvatosan kell eljárni.

A kurgánok javasolt megmentése kapcsolódik az emberiség jövőjének szempontjából döntő környezetvédelemhez is. Nem sok jóval biztat, hogy a rombolók és védők csatájából a mi tudomásunk szerint mindeddig csak egyetlen egyszer kerültek ki teljes győzelmet aratva az utóbbiak. Ez esetben nagy nemzetközi összefogással sikerült megakadályozni, hogy Nesztór püloszi palotája környékén a természeti környezetet azonnal, a történelmi emlékeket pedig rövid éveken belül megsemmisítő hajógyárat felépítsék, cementbányákat és égetőket létesítsenek, óriási arányú gáz- és ásványolajkutatást végezzenek.²³

A jelek arra mutatnak tehát, hogy régészetünknek új leletvédelmi stratégiát kell találnia és alkalmaznia. Egy ilyennek a részletes kimunkálása nem lehet munkánk feladata. Legfeljebb néhány ötlettel és javaslattal járulhatunk hozzá a megoldáshoz. Abból a feltevésből kell kiindulni, hogy a pusztulással és pusztítással való versenyfutásban a régészeti kutatásnak mindazokat a lehetőségeket és eszközöket be kell vetnie, amelyek rendelkezésére állnak vagy állhatnának. Meg kell tehát ismerkednünk a versenytársakkal. Társakat írunk, mert meggyőződésünk, hogy a törvényszerű leletrombolásban nem két ellenséges, egymásra acsarkodó táborról van szó: a leleteket mániákus konoksággal pusztító építkezésekről, földmunkákról, munkásokról, és a helyszínre mindig elkésve, szűkös anyagi erővel érkező, tehetetlen régészekről. A helyzet pontos ismeretéhez szükséges azonban, hogy gondosan feltárjuk régiség és régész, pusztuló lelőhely és leletmentés jelenlegi egymáshoz való viszonyát. Röviden át kell tehát tekintenünk régészeti ásatásaink néhány általános jellemzőjét, és a ma rendelkezésre álló szakmbergárda teljesítményét, illetve teherbírását. E két tényező ismerete a fő feltétele annak, hogy feltárhassuk a helyzet lényegét: kell-e, lehet-e változtatni, és ha igen, milyen irányban.

Ehhez a feladathoz két oldalról kell közelítenünk. Az egyik oldal azt vizsgálja, hogy ténylegesen melyek voltak azok a földmunkák vagy azokkal járó építkezések, amelyek a legutóbbi negyed században régiségeink egyre gyorsuló ütemű törvényszerű pusztulásához vezettek. Erre a célra viszonylag pontos adatokat szolgáltatott az 1958 óta kiadott Régészeti Füzetek 9, 11, és 13–33. számai, az 1956–1979. évek ásatásairól és helyszíni szemléiről. Az 1952–1955. év hasonló adatait az *Archaeológiai Értesítő* 1954. évi 81., 1955. évi 82., 1956. évi 83. és 1957. évi 84. kötetei tartalmazzák. Ennél korábbi összefoglaló kimutatásokkal Magyarországon végzett ásatásokról nem rendelkezünk. Ezek közül a legelső az 1952. évre vonatkozó jelentés azóta is a legpontosabb adatokat nyújtó, Radnóti Aladár által gondosan szerkesztett és helyesbített lista. A Régészeti Füzetek rövid híradásai általában megemlítik az okot is, ami miatt a leletmentésre, nagyobb ásatásra, vagy már csak a pusztta helyszíni szemlére sor került. Úgy látszik, hogy az évek során a beszámolók – bár lényegesen lerövidültek – bizonyos fokig egységessé váltak, így belőlük összehasonlító statisztikai vizsgálatokra alkalmas adatok gyűjthetők. Sajnos, csak a legkritikább esetben találjuk meg az ásatás időtartamának és intenzitásának (ráfördített munkaerő, pénzüsszeg, technikai segítség) adatait. Számszerű adataink (5–9. táblázat)

az 1975–1979. közötti, öt egymást követő évre vonatkoznak. Ellenőrzésként teljesen hasonló szempontok szerint összegyűjtöttük az 1955. és 1965. évek hasonló mutatóit is (3–4. táblázat). A táblázatokban helyhiány miatt csak egészen röviden, egy-egy jellemző szóval határoztuk meg a leletmentésre okot adó tevékenységet. A részletes adatokat azonban a jegyzetekben²⁴ az egyes rovatoknak (1–12) megfelelő bontásban gondosan felsoroljuk. Igyekeztünk a csoportosításban mindig teljes következetességgel eljárni. Ez csak az eseteknek abban az egészen kis (1% körüli) részében nem volt lehetséges, amikor a beszámoló semmiféle körülményt nem említ a nyomravezető régiségek előkerüléséről. A táblázatok korszak-beosztása csak a fő időszakokat különbözteti meg. Tanulmányozásuk előtt tanácsosnak látjuk megismerkedni az egyes lelet-pusztulási kategóriák összes – a jegyzetekben ismertetett – válfajával, hogy így a rovatok közötti számarányok mögött a pontos valóság jelenjen meg.

A másik vizsgálati irány a régészek, múzeumok munkáját, annak hatékonyságát és eredményeit követi. Ebben viszonylag könnyű volt a dolgunk az 1968–1974 közötti éveket illetően, amikor Kiss Lászlónak, a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztálya akkori főelőadójának pontos statisztikái részletesen tartalmazzák a szükséges adatokat.^{24/a} Ezek az összeállítások a múzeumokban dolgozó fő- és mellékfoglalkozású régészek és az évenként a terepen (ásatással és helyszíni szemlével) töltött napok számát is megadták. Az 1968 előtti évekre vonatkozóan a múzeumokon kívül más intézményekben (MTA Régészeti Intézet, Egyetemek, Országos Műemléki Felügyelőség)²⁵ dolgozó régészek számát csak becsléssel tudtuk megállapítani. 1975-től kezdve viszont a múzeumi régészeti gyűjtőnapok (ásatások, helyszíni szemlék) számai nem állottak rendelkezésünkre (2. táblázat). Ezen az F rovat a megfelelő év Régészeti Füzete alapján közli az év ásató részegeinek számát, a J pedig azt, hogy egy ásatás maximális időtartama átlag hány nap lehetett. Ez ugyan csak igen durva közelítés, de más választásunk nem volt, ugyanis a Régészeti Füzetek rövid jelentéseiben rendkívül ritka, amikor az ásatás (helyszíni szemle) időtartamát is megbízhatóan közlik. Egészen biztos, hogy az összes régészeti gyűjtőnapok jelentős része nem tényleges ásatás, hanem helyszíni szemle, félnapos ellenőrzés stb. volt. Ezek szerepelnek a Művelődési Minisztériumnak adott évi jelentésekben (tehát az I rovatban a gyűjtőnapok számában), mivel kiküldetési költséggel jártak. Nem minden esetben szerepelnek viszont az MNM Adattárának küldött tudományos jelentésekben (tehát a Régészeti Füzetekben), mert esetleg nem jártak tudományos eredménnyel. Ez azt jelenti, hogy az ásatások tényleges átlagos időtartamát a maximumnál kevesebbnek kell valószínűsíteniünk. A H és J rovatok alapján pedig az is megállapítható, hogy egy-egy múzeumi régész az adott évben összesen hány napot tölthetett ásatáson (nagy átlagban 100 munkanapot).

Sajnos, semmiféle forrás nem állt rendelkezésünkre, hogy kimutassuk a többi, ásatással foglalkozó intézmény régészeinek hasonló adatait. Tapasztalataink azt mutatják, hogy bár a leletmentések elvégzése a törvényes rendelkezések alapján a múzeumok szakembereinek a feladata, azokba munkatársként vagy önállóan a másik három szervezet kutatói is rendszeresen bekapcsolódnak. Másrészt, a 3–9. táblázat 10–11–12. rovatái olyan ásatásokat is tartalmaznak, amelyek nem vagy nem teljesen

leletmentések. Ilyen előfeltételek mellett valószínű, hogy a táblázatok adatai a társterületek kutatóinak a tevékenységére is általánosíthatók. A táblázat A és B rovatában szereplő régész-számokat hivatalos iratok, a C és D rovatban levőket becslések és saját visszaemlékezések alapján állapítottuk meg. Az ásató régészeknek az F rovatban közölt száma a Régészeti Füzetek vonatkozó kötetében ásatóként vagy lényeges közreműködőként feltüntetett kollégákat tartalmazza.

Végül az 1. táblázat az adatokat összesítve mutatja. Bevezet egy új fogalmat, az információk számát. Ez az egyes ásatások, leletmentések bizonyos fajta minőségére vonatkozó érték. Arra sajnos nem volt mód, hogy megvizsgáljuk az egyes leletmentések belső mennyiségi jellemzőit (a feltárt objektumok: gödrök, házak, sírok számát, a talált leletek mennyiségét.) Ezeket az adatokat ugyanis a jelentések csak nagyon szűkszavúan vagy egyáltalában nem tartalmazzák. A talált leletek számát különben is csak a múzeumi feldolgozás és leltározás után állapíthatjuk meg, amely mindig jó pár évvel követi magát az ásatást. Ezért egy általánosabb határozót kerestünk. Ez az információs érték tehát azt mondja meg, hogy egy-egy ásatáson hány korszak leleteit találták meg, ismerték fel, és jelentették. Az egyes korszakok lényegében azonosak a ma hazánkban a régészet által elkülönített elnevezett periódusokkal, amelyeket kultúráknak nevezünk, de későbbi időszakokban kornak is mondunk (avarkor, Árpád-kor). Nem minden esetben tudtunk azonban ilyen pontos beosztásokat megállapítani. Gyakori, hogy a régész olyan korszakok leletei esetében, amelyben nem specialista, csak újkőkort, őskort, népvándorláskort ír. Kimutatásunk azonban (mint azt a 3–9. táblázat is mutatja) megelégszik azzal, ha egy információ olyan tág időhatárok között mozog, mint pl. az őskor. Tudományos vizsgálatra ugyanis már ekkor is alkalmas. Az 1. táblázat két utolsó rovatában levő információs érték tehát azt mutatja, hogy egy-egy leletmentésről (ásatásról) szóló jelentésben hány önálló korszakot, periódust, kultúrát, népet említenek meg. Ez természetesen csak közelítő érték. A további tudományos kutatás számára azonban nem mindegy, ha egy ásatáson csupán egyetlen kor 500 síros temetőjét tárták fel, vagy pedig négy különböző kultúra leleteit, de mindegyikből csak néhány cserepet. Ez esetben azonban a régészet információs bankja fut versenyt az elmúlással. Ebből a szempontból viszont, mint fentebb kimutattuk, a fél edénynek éppen olyan értéke van a korszak szempontjából, mint egy teljesen feltárt temetőnek. Itt arról van szó, hogy ha egy 500 síros temető teljesen vagy nagyrészt elpusztult, mielőtt akár egyetlen sírját is feltárhattuk volna, akkor a mellékletek közül esetleg egyedül ránkmaradt fél edényből kellene mindazokat a következtetéseket levonni, amelyeket tulajdonképpen a meg nem mentett 500 sírból lehetett volna. Az 1. táblázat kiegészítésére készített grafikonon egyébként az egyedi információk a C rovatot ábrázolják, azaz az adott év összes ásatásán észrevett, megfigyelt és jelentett korszak-adatot. Mint később rámutatunk, ennek a sorrendnek komoly jelentőséget tulajdonítanánk. Az információk arányszámának alakulása ugyanis azt mutatja, hogy az ásatások egy részén a lelőhely fő korszakától eltérő korok anyagának felismerésével és megmentésével bajok vannak.

Pillantsunk bele statisztikánkba. A leletpusztítás fajtáit mutató 3–9. táblázatok elemzésénél figyel-nünk kell arra, hogy az adatok a bejelentett eseteket jelzik. Fentebb utaltunk arra, hogy ezek az ösz-szes pusztításnak talán a 20–30%-át jelentik. Ha el is fogadjuk ezt a közelítő értéket, még nem tudjuk, hogy a nem ismert 70–80% a 20–30-hoz hasonlóan oszlik-e meg az 1–9. kategóriák között, vagy nem. Egy esetleges eltérés összefügghet éppen azzal az okkal is, amiért ezek az esetek nem kerültek a szakemberek tudomására. Nagyobb lehet például a mezőgazdasági gépmunkák által okozott pusztulások aránya. A 10–12. rovatok viszont, mivel nem kimondott leletmentéseket tartalmaz-nak, a teljes ásatás-számot mutatják.

Ilyenformán az 1–9. tételekben nem a tényleges, hanem csak a többnyire véletlenül, esetlegesen tuda-másunkra jutott pusztulások százalékos összetételéből vonhatunk le bizonyos következtetéseket. El-ső pillantásra nagy ingadozást mutat a tényleges leletmentések (1–9) és a többnyire tudományos célú kutatások (10–12) egymáshoz való aránya 1955 óta, főleg 1965-ig. E tíz év alatt a tényleges lelet-mentések száma nagyon lecsökkent a tudományos célú termékek javára. Ez utóbbiak 1955-ben az összes ásatás 7,9%-át tették ki, 1965-ben közel 47%-át. Kivételt e tíz évben csupán csak a nagyberu-házások rovata mutat. 1965 és 1975 között további csökkenést a leletmentések okainál, már csak az anyagbányák és a mezőgazdaság esetében találunk. Ez könnyen magyarázható: mind a mezőgazdaság-ban, mind az anyagkitermelésben éppen ezekben az években következett be a magasabb fokú gépesí-tés. Az elpusztult, de nem jelentett 80% jelentős részét tehát éppen e két kategóriában kell elsősorban keresnünk. Az árkok-csatornák fajtájában az 1965-ös erős visszaesés oka ismeretlen. Az ezt követő hirtelen növekedés, majd három évig 12% körüli megszilárdulás (1976–1978) az infrastrukturális beruházások erőteljes fejlesztésének lehet a következménye, az 1979-es ismételt visszaesés pedig talán az ilyen természetű munkák ideiglenes lassításának.

Mindvégig igen alacsony értékű, és ráadásul folyton erősen ingadozó a víz- és árvízvédelmi okok rovata. Ez teljesen érthető: az árvízvédelem adott körülményei között a szükséghelyzetben sem a régiségek bejelentése, sem mentőásatása nem kérhető számon és nem végezhető el. Ebben a fajtá-ban célirányos lenne előre kijelölni a felhasználásra kerülő földkitermelő-helyeket, így ezek régészeti feltárásáról már jóelőre gondoskodni lehetne. Egy ilyen megegyezés egyébként összhangban lenne a földtörvény előírásaival is. Valószínű, hogy az árvízvédelem jól ismeri a magyar folyók mentén azokat a neuralgikus pontokat, ahol évről-évre védekezésre kerül sor. Főleg ezek kitermelő helyeinek elő-zetes régészeti kutatását kellene elvégezni!

1979-ben még az 1955-öst is meghaladó magas mértékűre emelkedett az út- és vasútépitések miatti leletmentések száma, és 1976 óta elég magas szinten állapodott meg a kisebb építkezések miatti bejelentések csoportja is. E két tényező stabilitása gazdasági életünk nyugodt ütemű fejlődésének le-het a következménye. Jó párhuzamnak kínálkozik ebben az esetben egy hasonló nyugat-német adat-sor. Ez Wesztfália tartomány 1973–1978 közötti leletmentéseinek megoszlását mutatja:²⁶ 69 ásatás-ból 16 történt anyagbányászás miatt (23%), és 12 kis építkezések, elsősorban lakóházak, kulturális és

sportlétesítmények építése miatt (17,4%). Ez a két érték minden mást messze meghalad, és csak az út-vasútépítések csoportja közelíti meg, 13%-kal. Várható, hogy hazánk leletmentési okainak a százalékos összetétele éppen e három irányba fog a következő években eltolódni.

Ebben az összefüggésben különösen hangsúlyozott az anyagkitermelő helyek magas aránya. Ugyanis mind a kisebb építkezések, mind az út- és vasútépítések velejárója, hogy nemcsak a közvetlen munka területén eredményeznek leletpusztítást, hanem egy másikon is, ahonnan a szükséges földmennyiséget beszerzik a töltésekhez, a pályatestekhez, a téglagyárhoz és szintkiegyenlítésekhez. A mezőgazdaság, a csatornák és árkok, a nagyberuházások, az árvízvédelem a régészet szemszögéből véve természetesen nem tartoznak azonos kategóriába. Egyrésztük nem igényel odahordott földanyagot (az árvízvédelem kitermelőhelyei általában nem a már működő agyagbányák, hanem a közvetlen közelben fekvő alkalmas helyek), mert esetleges ilyen igényeiket saját területükön oldják meg. Az a körülmény, hogy az agyagkitermelő bányagödrök egy másik munkahely igényeit is kielégítik, mai módszerekkel végzett régészeti ellenőrzésüket megnehezíti. Ha ugyanis az illetékes régész nem a bányákat magukat tartja rendszeres felügyelet alatt, hanem arra vár, hogy az építkezések tervdokumentációi jeleznék azokat a helyeket, ahonnan földet szállítanak, akkor téved, és elmulasztja a megelőző feltárás lehetőségét. A tervekben csak a legkritikább esetekben szerepelnek ezek a bányahe-lyek. A tervek módosíthatása pedig egyébként is folyamatosan új helyzeteket teremt. A szarvasi Hús-üzem építésénél a 70-es évek elején például az üzem kijelölt helyét néhány méterrel a város felé tolták el, csak azért, hogy így mód nyíljon a közvetlen közelben álló szép és még érintetlen Strázsahalom földjének felhasználására a gyárterület mélyebb részeinek feltöltéséhez. A ravasz tervet Juhász Irén kollégánál csak az utolsó percben tudta megakadályozni. A terv kigondolójának azt is jól kellett volna tudniuk, hogy építési előírásaink tiltják fekete föld (humusz) épületalpok alá vagy gátakba való tömörítését. A kurgánok teste pedig kizárólag fekete földből áll.

Az anyagkitermelő gödrök egy része kisméretű, és esetleg csak rövid ideig működik. Ezek nyitását és művelését ellenőrizni tehát gondos és rendszeres odafigyelést igényel a régésztől. A régóta meglevő, nagy kitermelő helyek (például téglagyári agyagbányák) régészeti ellenőrzését és a megelőző feltárások elvégzését kutatásunk azonban már évekkal, sőt évtizedekkel ezelőtt megoldhatta volna, meg-mentve ezzel régiségek sokaságát.

Külön bonyolult vizsgálatot igényelne annak eldöntése, hogy a nagyberuházásokkal kapcsolatos le-letmentések száma miért mutat erős ingadozást. Tudjuk, hogy néhány nagyberuházásnál (a Tisza II és a Dunai Vízlépcsők, a dunaújvárosi partrendezés) a megelőző régészeti munkák költségeit a beru-házás részeként biztosították. (Ez egyébként általános gyakorlat a többi szocialista országban.) Az 1979 előtt végzett ilyen ásatások száma azonban nem volt olyan magas, hogy az arányokat jelentő-sen befolyásolhatta volna. A Tisza II vízlépcső területén például 1964 és 1972 között összesen 22 lelőhelyet találtak (vagy, mint a terület régészeti térképe mutatja, 54-et). Ezek közül 16 lelőhelyen folyt ásatás. Ötöt teljesen feltártak, 11-et részben.²⁷ Mindenesetre úgy tűnik, hogy a nagyberuházás-

sokkal kapcsolatban végzett leletmentések száma viszonylag nagy. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy ezeknél minden régiség megmenekült.

Nézhetjük azonban a kérdést a beruházás, az építkezők szempontjából is. Ekkor pedig azt kell mondanunk, hogy egy nagyberuházás óriási kiterjedését és hazai régészetünk jelenlegi gyakorlatát véve alapul, előzetes alapos terepkutatással csak a legkritikább esetben rendelkezünk ahhoz, hogy már a tervezőknek érdemleges segítséget adhassunk. Ez ismét aláhúzza azt, amire már többször is utaltunk: a régészetnek aktív, megelőző stratégiát, és nem a rombolások után kullogó passzív taktikát kell folytatnia.

Feltűnő, hogy a tudományos nyilvántartásokban alig találkozunk az erőszakos rombolás és leletrablás eseteivel (a vizsgált 7 év alatt összesen négygel). Aligha kétséges, hogy jóval több ilyen eset lehetett, azonban érthető okokból ezeknek csak kis része jutott a múzeumok tudomására. Ha pedig a múzeumok arra várnak, hogy a következő években nyilván szaporodó illegális ásatásokat be fogják jelenteni, akkor tévednek.

Akármilyen szemszögből is nézzük, igen magasnak kell tartanunk a tervátasok és a bármilyen más céllal (de nem kimondottan leletmentő jelleggel) folytatott ásatások számát. Ide soroljuk a 3–9. táblázatok 10. rovatába tartozó ama ásatásokat is, amelyek leletmentésként indultak, de a következő években már a tudományos információk növelése céljából folytatták őket. Az ilyenek csak akkor tekinthetők leletmentésnek, ha a veszélyeztetettség továbbra is fennáll, még akkor is, ha annak bekövetkezése csak évek múlva várható. Ennek eldöntése azonban a jelentésekből lehetetlen, mert minden ásató régész egyéni érdeke és az elvont tudományos érdek is természetesen azt sugallja, hogy az elkezdett leletmentés tudományos értékét még teljesebbé tegye. Ezért még akkor is a megkezdett temető- vagy telepátás befejezésére törekszik, ha tényleges veszélyhelyzet már nincs is. Minden kolléga pontosan tudja azt is, hogy egy felmerülő tudományos kérdés további kutatásának legegyszerűbb útja, ha okot keresünk leletmentésre. 30 éves tapasztalataink szerint a leggyakoribb ilyen „ok” a mélyszántás volt. Tekintve, hogy hazánk területének 70%-a mezőgazdaságilag művelt terület, ha a kieszemelt táblán valaha csak egyszer is volt mélyszántás, akkor a leletmentésre szolgáló ok máris megvan. Ennek valóságát ellenőrizni pedig lehetetlen.

A tervátasok 1955-ben még egészen alacsony értéken állottak. Majd egy 1965-ös csúcs után kissé visszaesve, 1979-re ismét elérték az 1965-ös magas (22%) arányt. Némileg más megítélés alá esik a 12. rovat, ahol a város-rekonstrukciók, városrendezések, műemléki újjáépítések miatti halaszthatatlan munkákat foglaltuk össze. Ezek annyiban is elkülöníthetőek a leletmentésektől, hogy évtizedek óta főleg az Országos Műemléki Felügyelőség munkatársai végzik azokat. Ugyanakkor kiegyenlítő tényező, hogy számos műemléki kutatást (Nagyvázsony, Kisvárd, Visegrád, Esztergom, Feldebrő, Buda, Óbuda, Pusztaszer, Székesfehérvár, Veszprém) nem az OMF, hanem múzeumok szakemberei végezték.²⁸

A nagyméretű, teljes feltárások, igazi tervásatások folytatása természetesen igen fontos dolog. Különösen a közreműködő, más tudományágak (régészeti állattan és növénytan, történeti embertan stb.) egyre fokozódó és feltétlenül kielégítendő elvárásait illetően. Hazánk régészetének fejlettségét (és előbb-utóbb nemzetközi megítélését és rangját) egyébként is hátrányosan befolyásolja, hogy – szemben a környező szocialista országokkal – nálunk a teljes temető- és telepfeltárások ritkák. Ismét más kérdés, hogy amikor pótolhatatlan tudományos és művészi értékek pusztulásáról van szó, akkor megengedhetjük-e azt a fényűzést, hogy esetleg éppen olyan, vagy talán alacsonyabb minőségű tudományos értékeket tervásatásokon tárunk fel, a másikat vagy a többit pedig veszni hagyjuk. Különösen visszás helyzet alakul ki akkor, ha a tervásatás és a megismétlődő látszat-leletmentés színhelye egybeesik. Az ötvenes évek régész-köznyelve az ilyeneket „gumitemetőnek” nevezte, arra célozva, hogy feltárásuk évekig, sőt évtizedig elhúzható volt. A kérdésről a közelmúltban Angliában kipattant vita ennek az eldöntését az archaeologiai etika területére utalja. Javaslatként elsősorban az vetődhet fel, hogy a nagy tudományos értékű adattömeget nyújtó tervásatások színhelyeit elsősorban a még csak kevésbé elpusztított, de leletmentésre szoruló lelőhelyeken kell kijelölni. Különösen óvakodni kellene semmiféle veszélyeztetettségnek ki nem tett lelőhelyek nagyarányú feltárásától, és már korábban feltárt lelőhelyek újra való kiásásától.²⁹ A közelmúltban az Egyesült Államokban folyt éles vita ezt a kérdést, illetve ennek egy részét úgy közelítette meg, hogy melyek a feltárára érdemes lelőhelyek, illetve vannak-e úgynevezett „worthless sites”,³⁰ azaz olyan lelőhelyek, amelyek előrelátható tudományos értékei olyan alacsonyak, hogy átadhatók a pusztulásnak. Mondanunk sem kell, hogy a régészeti előrejelzés mai, még a fejlett régészettel rendelkező országokban is elég alacsony fokon könnyelműség bármilyen lelőhelyről eleve kijelenteni, hogy értéktelen.

A jelenleg rendelkezésre álló, viszonylag alacsony szakember-létszámtól a leletanyag évszázadokra, sőt évezredekre való megőrzésének feladata is az ásatási tevékenység koncentrációját kívánja. Ez nem jelenti a nagyszabású, módszeres ásatások igényének elvetését, hiszen ilyeneket nemcsak tudományos előmunkálatokkal kiválasztott, veszélyben nem levő lelőhelyeken lehet végezni, hanem még érintetlen, vagy kevésbé érintett, de közvetlenül a pusztulás előtt álló lelőhelyeken is.

A feltárt régészeti anyag rohamos gyarapodásával egyenes arányban az a kedvezőtlen tapasztalat is jelentkezik, hogy az egyre több feltárt leletből és megfigyelt jelenségből egyre kevesebb kerül tudományos közlésre. Ez vagy a tervásatások kitűzött céljainak ösztönösét kérdőjelezi meg, vagy múzeumi-régészeti szervezeteink és a kutatók teherbíró képességének jelenlegi korlátait mutatja. Kovács Tibor szerint elsősorban „a fiatalabb szakemberek többsége folytat túlzott méretű ásató tevékenységet”.³¹

A Közel-Keleten félévszázada ázó kiváló amerikai kutató, Robert Braidwood szerint a régészeknek akkor is rengeteg sürgős teendőjük lenne hosszú évtizedekig, ha bármilyen okból nagy ásatásokra egyáltalán nem is volna lehetőségük.³²

Régészeink azonban olvashattak minderről már a legelső, 1952. évi ásatási jelentéseket közlő összefoglalásban is.³³ Magát a problémát jól mutatja, ha a múzeumi terület 1963. évi régészeti munkatervét³⁴ összehasonlítjuk az 1963-ban ténylegesen elvégzett ásatásokkal. A tervezett 116 ásatásból valóban elvégeztek 52-öt, azaz 45%-ot. Ezek között alig van előre tervezett leletmentés! Ez az 52, az évi összes 278-nak a 19%-a. (Jól egybevág ez az érték a tervásatások százalékos arányával a közeli 1965-ös évben, mint azt a 4. táblázat 10. oszlopa mutatja.) Az pedig nagyon is valószínű, hogy a tervásatások egyébként ismeretlen intenzitása (munkaerő száma) és időtartama átlagosan nagyobb volt, mint a leletmentéseké. Így a szakemberek egész évi munkaidejéből jóval nagyobb részt vett igénybe, mint 19%-ot. A munkaterv összeállítója minderre figyelmezteti is a kollégákat: „Szeretnénk, ha a jövőben múzeumaink sokkal meggondoltabban, ... a tudományos szükségesség nagyobb figyelembevételével terveznék meg a sorra kerülő munkákat.”

Valószínű, hogy a tervezés és végrehajtás ilyen rossz arányának az oka a tervezési időszakra majdan rendelkezésre álló pénzügyi keretek ismeretlen volta lehetett. Dienes István szerint a régészek számára viszonyítva egyre kevesebb ásatás (leletmentés) annak a következménye, hogy a lassan bővülő pénzügyi keretek jelentős részét néhány nagy volumenű ásatásra fordítják, és a megmaradó viszonylag kevés leletmentési összeget kevés régész kevés ásatásra használja fel.³⁵ Veszedelmes kilátásokkal nézhetünk tehát szembe a következő években, főleg, ha arra gondolunk, hogy egy egészen korszerű régészeti ásatás összes költsége ma pl. az Egyesült Államokban 1,500 (ezerötszáz) dollár, feltárt köbméterenként.³⁶ Nem léphetünk tovább anélkül, hogy ne vetnénk egy pillantást a régészek oldalára. Külön-külön nézve 1955 óta mind az alkalmazott régészek számát, mind az ásatások számát, a fejlődés egészen 1975-ig egyenletesen emelkedő volt. Érdekes, hogy 1976-ban minden területen, még az ásatások abszolút számában is nagy visszaesés vagy pangás következett be. Ennek okaira nem tudtunk rájönni. A kutatás személyi feltételei ugyanis nem változtak, és aligha csökkentek a leletmentésre szólító feladatok. 1977-ben és 1978-ban némi fellendülés volt, majd 1979-re ismét jelentős visszaesés, immáron nemcsak az ásatók és ásatások számában, hanem az információk mennyiségében is. 1980-ban 196 régész dolgozott: 153 múzeumban (ebből 59 Budapesten), 25 az MTA Régészeti Intézetében, 6 az OMF-nél, 6 az Egyetemeken, és alkalmazásban volt még 6 másodállású és részmunkaidős régész is a múzeumokban.³⁷ Az ásató régészek száma viszont az 1978. évi 135-ről 1979-re 125-re csökkent. Az 1. táblázat szerint ugyanakkor 1975 óta folyamatosan csökkent az egy régészre eső leletmentések száma is. Eközben (mint a 2. táblázat mutatja,) nem növekedett az egy ásatásra szánt idő sem. Ez csak azt jelentheti, hogy az egyre több régész egyre kevesebb ásatást végez egyre rövidebb időtartammal. Miután a mentésre szoruló lelőhelyek száma nem csökken, mindez azt jelenti, hogy a munkaidőnek egyre nagyobb részét kötik le belső szakmai munkák, a már felgyűlt leletanyag tudományos feldolgozása, és egyéb múzeológiai teendők. Ha felidézünk a korábban említetteket arról, hogy különösen a fiatal régészek végeznek túlzottan sok ásatást, akkor nyilvánvaló, hogy a középkorú és a még idősebb, nyugdíj előtt álló generációnak nemcsak viszonylag, de abszolút értelemben is egyre kevesebb lehető-

sége van résztvenni a leletmentésekben és más ásatásokban, még akkor is, ha ehhez kedve és egészsége lenne.

Érdemel néhány mondatot az összes alkalmazott és az ásató régészek aránya is (ásató régésznek véve, aki az ásatási jelentésekben egy-egy évben előfordul, akár önálló ásatóként, akár más kolléga ásatásán). Míg 1964-től 1977-ig az összes múzeumi régészek száma 61%-kal emelkedett (84-ről 136-ra), addig az ásatók száma 13%-kal: 75-ről legfeljebb 85-re. Csaknem ötször gyorsabb ütemben nőtt tehát a múzeumok régészeinek száma, mint azoké, akik leletmentést, ásatást végeztek. Ezt az összehasonlítást elvégezhetjük az összes hazai régész és az összes ásatórégész viszonyában is, valamivel rövidebb időszakra, hasonló tapasztalattal. 1968-ban 145-ből 105 végez ásatást, tehát 72%, 1977-ben 172-ből 112, tehát 65 százalék. Míg a régészek száma tehát 19%-kal emelkedett (tehát jóval lassabban, mint a csak a múzeumokban alkalmazott régészek száma), addig az aktív ásatók száma 6,5%-kal. Itt a növekedés üteme között a különbség csak háromszoros. A 2. táblázat K rovata egyébként jól mutatja ezt az egészségtelen tendenciát.

E kérdéskörnél két, szubjektívnek tűnő tényezőt is figyelembe lehet venni. Az egyik az, hogy legnagyobb ásatási intézményeink nyugdijkorhatár közelében levő vezetőinek neve rendszeresen megtalálható az ásató régészek között (személyeket szándékosan nem említünk). A másik az, hogy a régészet az ásó tudománya, és ennek szelvében elfogadott íratlantörvényei nem ismernek az archaeológiai kutatásban olyan területet, amely csak elméleti munkát igényelne. (Azoknak a kollégáknak a száma, akik a klasszikus ókor kérdéseivel foglalkoznak, — tehát a helyszínen működő magyar intézetek hiányában el vannak zárva az ottani ásatások lehetőségétől, — olyan alacsony, hogy a statisztikai értékeket nem befolyásolhatja.) A nem ásó magyar régészek száma tehát érthetetlenül magas: 1/3. Ez egész egyszerűen azt jelenti, hogy a múzeumokban és másutt alkalmazott régészek jelentős része nem végez — vagy ismeretlen okok miatt nem végezhet — leletmentést. Ha csak a múzeumok 1977 évi adatait nézzük, akkor azt látjuk, hogy a szakemberek 63%-a vezetett leletmentéseket (136-ból 85). Ez pedig pontosan megfelel az összes régész — ásató régész arányának (65%). Nem lehet tehát szó véletlen egybeeséséről, hanem megszilárdult és évről-évre öröklődő tendenciáról.

Az 1. táblázat ugyanakkor azt mutatja, hogy az egy ásatóra eső leletmentések száma — lassan bár, de évről-évre csökken. Ez a csökkenés párhuzamos az egy adott lelőhelyen végzett munka intenzitásának lassú növekedésével. Ez onnan derül ki, hogy az egy leletmentésre jutó információs érték körülbelül olyan mértékben (bár ingadozva) nőtt, mint ahogy az egy régészre eső leletmentések száma csökkent. Függetlenül attól, hogy ez a korok számát mutató információs hányados lassan nő-e vagy csökken, értéke még akkor is alacsony, amikor a legmagasabb (1965: 1,53, 1979: 1,52).

A korszakok (kultúrák, népek, csoportok) elterjedésének megrajzolásához egyetlen jellegzetes hiteles lelet is elegendő egy lelőhelyről. A kereskedelmi kapcsolatokra utaló tárgyak pedig magános leletek szoktak lenni a helyiek között, hiszen idegen eredetűket éppen az általános helyiektől való eltérésük bizonyítja. Egy-egy ásatáson a lelőhely jellegétől, az ásatást végző régész érdeklődésétől és kutatási el-

kötelezettségétől függően a fő figyelem általában egy kor, egy nép ottlevő régiségeire irányul. Nálunk egészen ritkán találkozunk több korszakot átfogó munkacsoportokkal, és erre leletmentéseknél nem is igen van lehetőség. Ez az elkötelezettség – vagy mentési kényszerhelyzet – azonban nem mentheti fel az ásatót attól, hogy a lelőhely fő kultúráját alkotó, vagy éppen az ő kimondott érdeklődési körébe tartozó kor, nép régészeti hagyatékának gondos feltárásán túl, ne ugyanazt tegye a többi korszak leleteivel és jelenségeivel. A csak egyetlen kor, nép emlékeit tartalmazó régészeti lelőhelyek egyébként is legnagyobb ritkaságok sorába tartoznak. Leletmentések esetében tehát az információs érték egyszerűen azt jelenti, hogy a lelőhelyen található „fő” korszakon kívül az ásató hány más kor, nép leleteit ismerte fel, gyűjtötte be, tárta fel, és végül jelentette. A „fő” szót azért tettük idézőjelbe, mert a régész-etika valójában nem ismer ilyen megkülönböztetést régiség és régiség között. A megelőző mondatban nem véletlenül hangsúlyoztuk a felismerés, begyűjtés, feltárás és bejelentés szavakat és sorrendjüket. A véleményünk szerint katasztrófálisan alacsony információs értékek (1,23–1,53 között) mögött ugyanis e négy szónak megfelelően egészen különböző okok lapulhatnak. Egy jelenség felismerésének az elmulasztása összefügghet gyakorlatlansággal, az elméleti képzettség hiányosságával, vagy akár a leletmentéseken nem ritka időhiánnyal. Ha esetleg egészen szórványosan mutatkozó, á gazdag, feltárt anyaghoz társuló más leleteket nem gyűjtjük be, annak oka lehet például az, hogy maga a régész sincs tisztában azzal, hogy akár a „legvacakabb” edénytöredékek is rendkívül fontos új ismereteket tartalmazhatnak. A kiegészítő korok jelenségeinek feltárása viszont talán azért maradhat el, mert hiányzik egy olyan kolléga közreműködése, aki mint specialista, kedvvel ásná ki a számára fontos hulladékgödöröt vagy más objektumot. Mindenesetre nagyon gyanús, hogy a mindenféle településre nagyon alkalmas helyeken álló műemlékek (várak, templomok stb.) feltárása során pl. szinte sohasem jelentenek jóval korábbi időkből származó leleteket. De az is feltűnő, hogy egy avarkori vagy Árpád-kori temető feltárása során megtalált és „feltárt” újkőkori gödörből csak néhány tucat edénytöredék kerül múzeumba. Végül talán a legrosszabb, ha a jól vagy felületesen megmentett társzkorszak szórványos leleteit az ásatási jelentés meg sem említi.

Nem tudjuk bizonyítani, hogy a magyarországi ásatások alacsony információs együttthatóját a fenti négy közül mely tényezők milyen egymás közötti arányban okozzák. Azt azonban tudjuk, hogy az 1,23–1,53 közötti értékek nem valós adatok. Ennek bizonyítására megszámloltuk a Magyarország Régészeti Topográfiája IV/2. számú, Békés megye szarvasi járását feldolgozó kötetének 1260 lelőhelyre támaszkodó kor-adatait. Az információs mutatót 2,5-nek találtuk. Hozzá kell tenni ehhez a következőket: az 1260 lelőhely nagy többségén (körülbelül 1200-on) ásatás soha nem folyt, a gyűjtött leletek a szántásból, a felszínről származnak. Érthetően nem tartalmaznak tehát adatokat olyan régiségekről, amelyeknek leletei bármilyen oknál fogva nem kerülhetnek a mai felszínre. Röviden összefoglalva, azt mondhatjuk, hogy terepjárási gyűjtések ilyenféle, kor-információs értéke nem lehet magasabb az ásatásokénál, legyenek azok az ásatások akármilyen sietve végzett leletmentések is. Eszerint az 1955–1969 között végzett átlag évi 250 ásatás (összesen a 25 év alatt tehát 6250) legalább

6250 egyedi kor-információval maradt adása a valóságnak, az ásatást végzők a kollégáknak. Vegyük figyelembe azt is, hogy az egyes korok, népek monografikus feldolgozása nagyrészt az ilyen szórvány-információk alapján készül, illetve készült. Ezek után már szinte félünk közölni, hogy az említett topográfiai kötet keretében végzett 40-egynéhány szondázó ásatás információs értéke közel 5. Az 1979. év régészeti kutatásait ismertető 33. Régészeti Füzet tartalmaz ilyen, sőt magasabb értékeket: 8. Börzönce; 7 információ (terepjárásból); 10/2. Berettyóújfalu – Szilhalom: 4 információ; 11. Cegléd – Hordógyár: 4 információ; 15. Csongrád – Bokros: 4 információ; 29/2. Pilismarót – Szobi rév: 4 információ; 44. Tiszakécske – Tiszabög: 5 információ; 99. Hajós – Cifrahegy: 4 információ. Végignézve a 117 lapot tartalmazó jelentés-részt, bárki ellenőrizheti, hogy a leggyakoribb mégis az egy leletmentés – egy korszak. Különösen így van ez a Magyar Közép- és Újabb Kor című fejezetben, és a műemlékvédelem szakemberei által végzett ásatásoknál.

Annak bizonyítására, hogy mindezek az alaptendenciák hazai régészetünk belső – mára sajnos alaposan megszilárdult – szerkezetének, és nem az ország gazdasági és társadalmi fejlettségének a tükrözői és következményei, álljanak itt példának az 1952–1954. évek fő jellemzői. (Ezek pontosan megegyeznek akár a 60-as, akár a 70-es évek megfelelő adataival.)

Év	Ásatások száma	Ásatók száma	Információk száma	Egy régészre eső információk száma	Egy ásatásra eső információk száma
1952	118	47	153	2,5	1,3
1953	154	50	213	3,1	1,38
1954	171	65	225	2,6	1,31

Ezen az elég siralmasnak tűnő helyzeten az információk mennyiségét és minőségét illetően könnyű lenne változtatni: egyszerűen jobban oda kell figyelni mégoly jelentéktelennek tűnő, kopott cserepekre, rozsdás vasszilánkokra, egyebekre. Ez nem igényel több ásatási pénzt, segítséget, de még alaposabb egyetemi képzést sem. Ha csak a duplájára tudnánk emelni a leletmentések információs értékét, beláthatatlan segítséget adnánk az előttünk álló két fő feladathoz: az egyes korok, népek összefoglaló leletgyűjteményei, úgynevezett korpuszai elkészítéséhez, és a topográfia folytatásához. Az sem lehetetlen kívánság egy régésszel szemben, hogy a homokbányában vagy másutt folyó leletmentés első óráiban – amikor a munkások a legfelső, szántott réteget lapátolják le –, körülnéz a dombtető távolabbi részein, és összegyűjt néhány olyan cserepet is, amelynek korszaka iránt ő maga ugyan nem is érdeklődik, de mégis a félmillió év valamelyikének hátrahagyott emléke. Szorosabbra kell tehát zárni sorainkat!

Mi a teendő?

Nehéz helyzetbe kerülnénk, ha az elmondottak után valaki megkérdezné, mit is tanácsolnánk régészeinknek, múzeumigazgatóinknak, vagy a kérdésekkel országos szinten törődőknek: hogyan is kellene régiségeinket jobban, eredményesebben védelmeznünk. Egyetemes megoldás nincs. A félmillió éves történelem összes ráánkmaradt emberi hagyatékának teljes feltárása és megóvása évezredek (nem lehetetlen, hogy tízezerdek) venne igénybe, ami gyakorlatilag lehetetlen. Jól emlékszünk még arra a régésztanácskozásra a hatvanas évek közepén, amikor Csalog Zsolt azt javasolta, hogy a múzeumi helyhiány miatt a feltárt leleteket tudományos vizsgálatuk után temessük vissza ugyanarra a helyre, ahonnan kikerültek. Tréfásnak tűnő, de komolyan mondott javaslata azonban nem megoldás az elpusztított lelőhelyek megmentett leletei számára. Mégis kell valahogy válaszolni a kor egyre sürgetőbb kihívására a régiségek gazdáinak is. A választható kiút attól is függ, hogy az eddig elmondottak mennyiben tudták megragadni a rideg régiség-pusztulás lényegi okait és körülményeit. Saját magunk is annak örülnénk, ha akadnának olyan ellen-statisztikák, amelyek azt mutatnák, hogy a pusztulás sebessége lényegesen kisebb, mint amit feltételeztünk, régészeti kutatásunk pedig gyorsabb és hatékonyabb, mint amit sejtetünk.

Nagyon fontos lenne, ha ismernénk a leletpusztulás sebességét, sőt gyorsulását is. Induljunk ki talán abból, hogy 1955 óta évente átlag 250 leletmentés történik, a ténylegesen megsértett lelőhelyeknek körülbelül a 20%-án. Évente legalább 1250 lelőhely került tehát kisebb-nagyobb veszélybe, és 10–15 pusztulhatott el teljes egészében. A Békés megyei topográfia szarvasi járásának területén felfedezett 1260 lelőhelyből kiindulva (a járás területe 858,5 km²), hazánk egész területének összes lelőhelyét 80 ezerre becsülhetjük. (Voltak ugyanis lakhatatlan, lakatlan és kevésbé sűrűn betelepült vidékek is, minden korszakban.) Eszerint 63 év alatt minden egyes magyarországi lelőhelyen bekövetkezik valamilyen rombolás. Ehhez járul még az a folyamat, amelyet mezőgazdaság és régészet viszonyánál bemutatunk. Ez a még megmenekülő lelőhelyeket is felfedezhetetlenné teszi. Sőt, az egyik, manapság terjedőben levő mezőgazdasági rendezési és talajjavítási forma, a „homokróház”, még ennél is veszélyesebb távlatokat sejtet.

Ez a furcsa szó azt jelöli, amikor nehéz gépekkel homokhátságokat és dombokat táblasímaságra egyengetnek. Közben természetesen nemcsak a táj hajdani arculatát, hanem a magaslatokban rejtőző összes régiséget is irgalmatlanul és nyomtalanul elpusztítják. (A munka célja állítólag az öntözés lehetőségének a megteremtése.) Dienes István 1964-ben részletesen kimutatta, hogy egyedül csak Szabolcs-Szatmár megye homokvidékein milyen tragikus következményei lehetnek ennek a (talán nem is nagyon korszerű, mert totális környezetpusztító) tevékenységnek régiségeinkre³⁸. 1964-ben csak májusig három szabolcsi községben (Nyírtass, Tornospálca, Nyírmihálydi) végeztek a határ illetén felforgatásával, és még további nyolcban készülődtek. Az 1965-ös tervben ugyancsak nyolc község határrónázása szerepelt. Mindehhez járult a gyümölcsstelepítéseket előkészítő, 50–80 cm mély talajforgatás (a régi szóval rigolirozásnak nevezett munka), és 16 Állami Gazdaság saját „homokróházása”.

A régiségekben okozott pusztulás mértékét előzetes felmérések és célirányos leletmentések hiányában nem ismerjük. Csak következtetni lehet, hogy óriási fontosságú leletek és jelenségek semmisülhettek meg örökre. Elsősorban abból, hogy 1974-ben homokronázás gyalulta szét, forgácsolta össze és temette szétszórva mélybe a rakamazi Strázsadombi dűlőben azt a honfoglaláskori sírt (és vele együtt az egész temetőt), amelynek pompás halotti felszereléséből néhány darab véletlenül elkerülte a pusztulást. Az arany szabályás halott, Dienes István szerint magának Árpádnak az ivadéka vagy a fejedelmi ház hadvezére volt. A rakamaziak közben mellékesen elhordták azt a homokpartot is a Gyepi-földön (másnéven Turóczy-parton), ahol korábban az azóta már világhírűvé vált honfoglaláskori női korongok kerültek elő egy temetőben. A két temető a szabolcsi földvárban székelő ifjabb fejedelmek, a mindenkori trónvárományosnak a családjához és közvetlen kíséretéhez tartozott.³⁹

A homokronázás azóta sem állt meg. 1981. április 15-én Örkény községnél a műút 51 km-énél mindkét oldalon sok nehéz géppel, a tiszazugi hídfőnél a 31 km-nél az úttól keletre teljes erővel folyt a dombok letarolása.⁴⁰

A különböző tényezők által valószínűsíthető 63 év tulajdonképpen nem nagyon különbözik attól a 30-tól, amelyet angliai kollégáink jósólnak saját országuk lelőhelyeinek várható átlagos fennmaradási idejének. Különösen akkor nem, ha — jogosan — feltételezzük, hogy a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan a következő években a rombolódás üteme gyorsulni fog, s a lelőhelyekhez viszonyított arányai pedig növekednek. A következő néhány évtized tehát mindenképpen különleges intézkedéseket követel. Még azt is meg merjük kockáztatni, hogy a ma még ki sem gondolt különleges megelőző intézkedéseket a jövő század első évtizedeiben majd enyhíteni lehet, annak megfelelően, hogy akkorra a környezet-pusztítás méretei radikálisan csökkenni fognak.

Nem lehet a mi feladatunk, hogy az ilyen különleges óvintézkedésekhez szükséges szervezeti, felsőoktatási és egyéb feladatokat akár csak vázlatosan is kidolgozzuk. Ehhez többek között sokkal jobban kellene ismernünk a jelenlegi adottságokat a pénzügyek területén, a terveket az oktatásügyben, a rejtett tartalékokat a múzeumokban, és nem utolsósorban az elszánásokat a kollégákban. Így ismét és megintcsak azt hangsúlyozhatjuk, hogy új régészeti stratégiát kell kidolgozni. Ebbe át kell menteni a jelenlegi toldozó-foldozó taktika használható elemeit. Két tulajdonságát azonban újonnan kell megteremteni. A következő évtizedek stratégiája legyen megelőző és aktív.

A megelőzés ebben az új értelmében nem pusztán csak azt jelenti, hogy a leletmentő ásatásokat a földmunkák előtt kell lebonyolítani. Azt is, hogy függetlenül attól, kerül-e sor valahol és valamikor földmunkára, építkezésre, bármiféle, leletrombolással járó tevékenységre, a régészetnek már eleve és korábban pontos adatokkal kell rendelkeznie arról, hogy a helyszíneken mit rejthet a föld mélye. Tekintettel arra, hogy a majdan bekövetkező munkálatok színhelyeiről 10–15, sőt 40–50 éves távlatokban nyilván senki semmit sem tudhat még, a régészet számára az előzetes adatgyűjtés feladata tulajdonképpen egyszerűen meghatározható. Azt jelenti, hogy pontosan fel kell térképeznie az egész ország összes lelőhelyét. A földművelés gépesítésének rohamos fejlődése ezt különösen megköveteli.

Nem mondhatjuk, hogy ezt a feladatot csak a mai kor tűzte ki a régészeknek. Rómer Flóris már 1866-ban megfogalmazta, máig tartó érvénnyel: „... hazánk erdei, rengetegei, ligetjai, szántóföldjei és legelői, a kőbányák, vízmosások és homokpuszták rétegei alatt majd mindenhol érdekesnél érdekesebb régiségek találatnak, melyek ... igen nagy érdekűek azért, mert oly korból valók, melyből írott történelmi kútforrásaink nincsenek, ... A Magyarországi lelhelyek felsorolásának célja: egy ősrégi leletabrosznak előmunkálatául szolgálni; miért is szükséges, hogy e tudományt kedvelő hazánkfiak, ha a ... saját tapasztalásuk és tudásuk után, más lelhelyeket is ismernének: azokat szíveskedjenek hozám, mint a m. tud. Akademia Archaeol. bizottságának előadóhoz beküldeni, miszerint az itt közöltékből minél tökéletesebb térkép készülhessen.”⁴¹ Nem mondhatjuk, hogy archaeológiánk elég komolyan vette régészetünk alapítójának okos javaslatát. A leletabrosz a közben eltelt 116 év alatt sem szövődött meg, csak készülget. Mindez a szaktudomány mai nyelvére lefordítva, a Magyarország Régészeti Topográfiája gyorsított ütemű folytatását és mihamarabbi befejezését sürgetné. A jelenlegi ütem mellett ennek a valóban teljes leletabrosznak az elkészítéséhez 200 év kell, ami jócskán meghaladja azt a néhány évtizedet, ameddig ilyesféle terepmunkát meg lehet csinálni. Ha tehát a lelőhelyek felmérését e néhány évtized alatt nem végezzük el, akkor már soha többé nem is tudjuk. Nem vagyunk meggyőződve arról, hogy Magyarország Régészeti Topográfiája a mai formájában egyáltalában befejezhető-e. Az összes hazai lelőhely fekvésének és fő sajátosságainak ismeretében a tervezett földmunkák és építkezések menetébe azonban már az előkészítés szakaszában be kellene kapcsolódni. Pontos adatokat lehetne adni a tervezőknek, és a legfontosabb leletmentéseket idejében el lehetne végezni.

Mivel azonban az előre tervezett nagyobb beruházások, építkezések nyilván a jövőben is csak a lelőhelyek kis részét fogják érinteni, mindez nem oldja meg a kérdést a maga teljességében. Így pusztán a régészeti topográfia aligha várható befejezése a megtörtént lelet-felfedezések bejelentését továbbra is főleg a jószándékú gyűjtők, helytörténészek, múzeumbárát amatőrök, kiművelt munkásfők közreműködésére hagyja, azaz esetleges és véletlen tényezők szerencsés összetalálkozására. A bejelentők között országszerte nyilván szép számmal vannak vadőrök is. Ez a foglalkozás adta az ötletet következő javaslatunkhoz. Mert mit is csinál a vadőr? Nem arra vár, hogy az orvvadász elejtse a fácánt, nyulat, őzet vagy szarvast, s aztán ő lecsapjon rá és a törvény elé állítsa. Feladata elsősorban az, hogy megelőzze az ilyesmit. Nem tudjuk az országban hány vadőr dolgozik. Valószínű, hogy számuk meghaladja a százat. Tételezzük fel: ha az országnak a néhány százmillió forint értékű vadállományára megéri, hogy száz (vagy még több) vadórt csak ez a védelem foglalkoztasson, akkor bizvást megérné az is, ha a hasonlíthatatlanul nagyobb értékű, földben rejtőző régiség-állományt is ilyen tervszerűséggel óvnánk és vigyáznánk. Lehet, hogy az összehasonlítás sántít annyiban, hogy régiségeinket nem exportálhatjuk, és „vadászatokra” értékes devizát hozó külföldieket sem hívhatunk. Jogos viszont az összehasonlítás egy másik szempontból. Amíg e nemes vadállatokat a „civilizáció” egész Európában vagy Euráziában ki nem irtja, nyulakat, fácánokat, szarvasokat akár importálni is

lehet. Amint ezt vérfelzárkózás céljából gyakran tesszük is. Láttuk azonban, hogy a régiségek terén illegális export még csak-csak lehetséges, de elpusztult temetőket, falvakat, templomokat sem importálni, sem újra építeni, sem újratemetni nem tudunk. A soha, semmiféle módon nem pótolható értékek őrzésének intézményes megoldása tehát — a vadőrzés mintájára — feltétlen szükséges, és lehetséges is.

Lássuk csak, mire is gondolunk.

Minden megyei múzeumunknak már most módjában áll alkalmazni egy fiatal embert, és vásárolni egy motorkerékpárt. Ennek a motorizált technikusnak az egyetlen feladata az lehetne, hogy a múzeum régész szakembere által előre meghatározott útvonalon nap mint nap járná megyéje egész területét, figyelve, hol folyik földmunka. Sajat, több évtizedes tereptapasztalataink alapján pontosan tudjuk, hogy akár az Alföldön, akár a Dunántúlon a szóbajöhető földmunkák 3–4 kilométer távolságról észrevehetőek, vagy megtudhatóak. Munkatársunk rendszeresen ellenőrizhetné az anyagbányákat, a partomlásokat, a már megkezdett építkezéseket. Érdeklődhetne a TSZ-ek központjaiban a silógödrök ásásáról, talajjavításokról, csatorna-ásásokról, mélyszántásokról és talajlazításokról. Ha technikusunkat munkába lépése után néhány hétig foglalkoztatjuk egy ásatáson, és értelmesen elmagyarázzuk neki feladatát, akkor a földmunkák helyszínén akár a munkát végzők bejelentése nélkül is pillanatok alatt meg tudja állapítani, szó lehet-e régészeti leletek és jelenségek veszélyeztetéséről. Nem kell másra figyelnie, mint arra, hogy a gödrök falán látszanak-e sötétebb foltok, és a mélyszántott felszínen vagy az árokba kidobott földben vannak-e jellegzetes cserepek, ember- vagy állatcsontok. Rövid gyakorlat után azt is könnyűszerrel fel fogja ismerni, hogy a cserepek valóban régészeti leletek-e, vagy múlt századi konyhaedények darabjai. Egy-egy megyénk ilyen jellegű szemrevételezéséhez körülbelül két hét szükséges. Eszerint a technikus (a három téli hónapot nem számítva) 18-szor kereshetne fel minden falut, minden bányát, minden földmunkát. Erre a szerepre célszerű lenne olyanokat kiszemelni, akik a régészetet későbbi hivatásuknak akarják választani, de egyetemre még nem kerülhettek be. Így talán segíthetnének az ELTE Bölcsészkarát is, ahol, mint Falus Róbert elmondja, „Nincs tájékozódásunk a tudományos- és közművelődési intézmények (múzeumok) káderutánpótlási igényeiről és lehetőségeiről sem, s így szinte a vakvilágba „gyártjuk” a nem-pedagógus szakembereket (... , régészeket, ...) is. Hasonlattal élve: úgy dolgozunk, mint egy kőművesbrigád, amelyik a harmadik emeleten húzza a falat, miközben a főnökség (esetünkben a minisztérium) illetékesei még az alaprajzon vitakoznak.”⁴² Hadd folytassuk a hasonlatot azzal, amit Palásti György filmrendező mondott 1981. eleji tv-interjújában: „ilyenkor kell örülnie az embernek, mint a részeg kőművesnek, ha a sarokban összeér a fal.”⁴³

Valószínűleg nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy egy ilyen „leletőr” alkalmazásának évi összes költsége (a motorhoz való benzinnel együtt) 50 000 Ft körül lenne. A kérdés most már csak az, hogy a jelenlegi gazdasági és olajhelyzetben megéri-e az országnak évente egy milliót szánni egy ilyen megnyugtató szolgálatra. Ha nem, akkor a régiségek és műemlékek pusztulásának tovább fokozódó üte-

mével kell számolnunk, annak tudatában, hogy erről utódainknak is számadással tartozunk. Elszomorfító lenne a szakember számára egy ilyen „tehetetlenségi program” tudományos perspektívája is. A társadalom gazdasági és kulturális fejlődésével párhuzamosan nemcsak a tudományok elméleti alapjai és módszerei fejlődnek, és bővülnek, hanem a kutatásokhoz rendelkezésre álló adathalmaz is szüntelenül gyarapszik. Régészetünkre ugyancsak szakadatlan fejlődés vár, ami az elméleti alapokat, az anyagi ellátottságot, és más hasonlókat illeti. Tudományos vizsgálataink alapvető adatai azonban – ellentétben minden más tudománnyal – nem bővülni, hanem szüntelenül csökkenni fognak a „pusztító idővel”.

Logikus a következtetés, hogy egy lelet- és lelőhelyellenőrző szolgálat sokszorosára növelné a leletmentések számát, és ezzel a múzeumokra háruló terheket. Ez már jóval távolabb vezető kérdés, és nyilvánvalóan megköveteli jelenlegi régészeti kutatásunk nagyrészt véletlenszerűsége beállított struktúrájának teljes átalakítását. Elsősorban a kizárólag tudományos érdekű, úgynevezett tervátasok átcsoportosítását az elsősorban veszélyeztetett és feltétlenül megmentendő lelőhelyekre. Fokozni kellene a régészeti munka intenzitását és termelékenységét mind a múzeumokban, mind a többi intézményben. Ez egyébként a kor fő követelménye, nemcsak az iparral és mezőgazdasággal, hanem mindenféle tudománnyal szemben is. Az elkövetkező években „a népgazdasági terv célkitűzéseinek ... megvalósítását a társadalomtudományi kutatásoknak a lehetőségek határai között minél szélesebb körben kell alátámasztaniuk.” Az egyik középtávú társadalomtudományi program a magyar kulturális örökség kutatása, és ebben kell minden bizonnyal megtalálnia helyét az örökség megmentésének is. Kutatni csak azt lehet majd, amit megmentünk, vagy ami megmarad. Amit nemcsak örökölni kaptunk, hanem örökölni is hagyunk.

A régészeti lelet-ellenőrző-szolgálat adatai – minden további leletmentés nélkül is – alapvető tudományos információk özönét szolgáltatnák a szakmának. Csak az első lépését jelentené ez a szerkezeti átalakulásnak. Hiszen csak azt rögzítené pontosan, hogy ténylegesen hány lelőhely került a pusztulás közelébe vagy szélére. Éppen ez a pont az, amit ma egyáltalában nem ismerünk, és éppen ez a feltétele minden további régészeti tervezésnek, leletmentésnek, tárgyalásos apró munkának. Így válnak, csak így válhatnak a leletmentések „tudományos program részévé, igazi kutatássá, és nem hulladékok keresgélésévé.”

JEGYZETEK

1. Karen D. Vitelli: The Antiquities Market. Responses to „What have you done about the Antiquities market today” and an Editorial Reply. *Journal of Field Archaeology* 7, 1980, 121–122 és 8, 1980, 87.
2. Báldi Tamás: A történelmi földtan alapjai. Budapest 1979, 9–10.
3. V. ö. Györffy György: Az Árpád-kori szolgálonépek kérdéséhez. *Történelmi Szemle* 15, 1972, 316–317, 177. jegyzet.
4. J. Biel: Archäologische Ausgrabungen 1978 und 1979. Stuttgart 1978 és 1980, valamint az *Antiquity* 55, 1981, 16–18. oldalain írott beszámoló.

5. Antiquity 45, 1971, 249. és 49, 1975, 43–45, 137–140, 211–212 és 313–314 oldalai.
6. W. Janssen: Archäologie in Not. Kölner-Römer-Illustrierte 2, 1975. Das neue Bild der Alten Welt. Archäologische Bodendenkmalpflege und archäologische Ausgrabungen in der Bundesrepublik Deutschland von 1945–1975, az 5–13. oldalakon.
7. C. N. Runnels: On the destruction of archaeological sites. Journal of Field Archaeology 8, 1981, 91.
8. U. o., 91–93.
9. O. W. Muscarella: IFAR Symposium on the international protection of cultural property. Journal of Field Archaeology 8, 1981, 86.
10. Népszabadság, 1981. március 6.
11. A szobrocška sorsáról Hegedűs Katalin múzeumigazgató szíves szóbeli közléséből tudok. Bővebben I. megjelenés alatt levő cikkében az Archaeológiai Értesítő (a továbbiakban: Arch. Ért.) 1981. évi számában, 3–11.
12. Mozsolics Amália szíves szóbeli közléséből értesültem a leletről.
13. Lázár István: A Dorak-ügyről Malián. Élet és Irodalom 23:33, 1981. aug. 15, 9. oldal.
14. Az adatokat I. a már említett Kölner Römer-Illustrierte 2, 1975, kiadvány 14–22. oldalain, valamint az 1976-ban és 1981-ben tett helyszíni látogatásaink során tapasztaltakat.
15. Közölve: Arch. Ért. 6, 1872, 59–60. Eredetiben a hódmezővásárhelyi református egyházközség 1753. évi jegyzőkönyvének 63. lapján volt (van?) bejegyezve.
16. Magyar Hírlap 14:97, 1981. április 26.
17. Kovács Tibor: Régészetünk néhány időszerű kérdéséről. Arch. Ért. 107, 1980. 116. — Dienes István szerint 1973–1974-ben évente ha 2 leletbejelentés érkezett a megye területéről a nyíregyházi Jós András Múzeumba (szíves baráti közlése).
18. Radnóti Aladár: Régészeti leletmentés és leletbejelentés 1953-ban. Múzeumi Híradó 1954. január-februári számának 6–8. oldalán.
19. Kovács Tibor: i. m.
20. Hegedűs Katalin: szíves szóbeli közlése alapján, aki azóta a leletmentést elvégezte, majd a kurgánt valószínűleg elhordták.
21. Műrégészeti Kalauz. Pest 1866, 106.
22. Siegwalt Schiek: Die Grabhügel der „Haid“. Zum Untergang einer archäologischen Landschaft. Denkmalpflege in Baden-Württemberg 7, 1978, 165–167.
23. Körlevél a Nestor olvasóihoz Emmett L. Bennett, Jr. tollából 1976. április 26-án, és a vonatkozó döntések.
24. Itt soroljuk fel a 3–9. táblázatokban szereplő 12. rovat csoportosítási szempontjait:
 1. Kavics-, homok-, agyag-, murva- és tőzegbányák, téglagyári agyaggödörök, falusi vályogvetők (ezek igen ritkák, és azt mutatják, hogy a vályogvetést végző szűk réteg, a cigányság iskolázottságával komoly bajok lehetnek).
 2. Víz-, gáz- és szennyvízcsatornák, elektromos vezetékek árkai, távfűtő-vezetékek, telefonkábelek árkai, villámhárítók földelése, más árkok, villanyoszlopok gödrei, szerelőaknák, emésztő- és derítőgödörök, darualapok, mai temetők sírgödrei, meszesgödörök, kerítésárkok, lövészárkok.
 3. Magánlakás-építés, társasházak, üdülőtelkek épületei, ólak, istállók, pincék, olajtartályok, garázsok építése, tanácsháza, kultúrház, sportpálya, szökőkút, kultúrpark, csónakázó tó, napközi otthon, óvoda, bölcsőde, iskola, öregek otthona építése, magtárépítés, terek lebetonozása, házbontások, kisebb szanálások, trafóállomás építése, kisebb szintrendezések, minden más kisebb földmunka. Ide tartozik tehát mindenféle, a mezőgazdasággal kapcsolatos, de építőipari munka is, így az állattartó telepek, majorok építése.
 4. A nagy beruházások földmunkái: vízlépcsők, nagy városrendezések (Óbuda), városrekonstrukciók, olaj-

mezők, távvezetékek, lakótelepek építése, gyár-, kórház- és szállodaépítkezések, nagy szanálások, nagyüzemek újonnan épülő részei.

5. Mindenféle mezőgazdasági munka: csatornázások, mélyszántások, szőlő alá forgatások, erdősítés, parkosítás, favágás, fagyökerek kitermelése, fák kidőlése (előfordult kétszer is!), talajjavítások, talajminta-vételek, silőgödörök, egyes fák ültetése, kukoricakapálás stb.

6. A vízvédellel, árvízi védekezéssel és árvízzel kapcsolatos munkák és események, vízi műtárgyak építése, hídépítés, gátépítés és erősítés, víztárolók, halastavak építése (a nagyberuházásokon kívüliek), rekonstrukciója, partomlások, nagy csatornák ásása, mederkostrás, kavicskostrás, öntözés.

7. Út- és vasútépítés, útbevágások szélesítése és nyesése, hídfeljárók építése, hídépítés.

8. Valószínűleg leletmentés, de a jelentés a pontos okot nem adja meg.

9. Erőszakos rombolások, leletrablások, rablásátások.

10. Tervásatások, és egy korábbi leletmentés folytatása, legalább a következő évben, vagy több éven keresztül is.

11. Próbaásatások, szondázások, tájékoztató ásatások, akár veszélyeztetett helyeken is, de általában inkább tudományos céllal.

12. Hitelesítő ásatás, előzetes leletmentés, műemléki helyreállítással kapcsolatos kutatások, falkutatás, városfal-kutatás, műemléki városrendezés (eltekintve a nagyberuházásnál tárgyalt egyedi esetektől).

24/a. Az 1. és 2. táblázatokban összeállított adatokat a következő munkából vettük: Kiss László: Adatok a múzeumok 1964. évi munkájáról. Múzeumi Közlemények 1965:2, 69–93. — Sajnos, a Múzeumok 1963. évi munkája című cikkben (megjelent a Múzeumi Közlemények 1964:1. számában az 1–19. oldalakon) még nem szerepelnek tételes adatok a régészeti munkákról. Annyi derül ki, hogy 1000 nappal többet kellett 1963-ban szánni terepmunkára, mint 1962-ben, továbbá, hogy 300, a beruházásokkal kapcsolatos helyszíni szemle is a múzeumi régészek feladata volt. Az 1964-re vonatkozó jelentés 76–77. oldalainak adatai alapján viszont ki lehetett számítani az 1963., sőt 1962. évi adatok egy részét. Az 1965. és 1966. évi adatokat Kiss László: Adatok a múzeumok 1966. évi munkájáról, Múzeumi Közlemények 1967:2, 100. oldalról vettük. Az 1967–1974. évek közötti időszakra már rendelkezésre állottak: Kiss László részletes elemző jelentései: A múzeumok munkájának ... évi adatai, Budapest, 1969–1975, továbbá ugyancsak az ő tollából; A múzeumok munkájának eredményei a IV. Ötéves Tervidőszakban (1971–1975). Budapest, 1978. Ezek az évi, illetve öt évre szóló jelentések sokszorosított művelődésügyi minisztériumi kiadványok, könyv-árusi forgalomba nem kerültek. Az 1977. évre a régészek számának megállapításához használtuk még: A magyarországi múzeumok szakalkalmazottainak névjegyzéke című, a Múzeumi-Restaurátor- és Módszertani Központ által 1978-ban kiadott sokszorosított füzetet is.

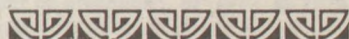
25. Mivel az OMF régészei ásatási munkákon kívül más feladatokat is ellátnak (műemléki helyreállítás, felkutatás stb.), létszámukat az OMF régészstátusok számánál alacsonyabbnak vettük.

26. Az adatokat az Archäologische Denkmäler in Gefahr. Rettungsgrabungen der Bodendenkmalpflege in Westfalen 1973–1978. Westfälisches Landesmuseum für Vor- und Frühgeschichte, Münster 1979. című kiadványból vettük, az ott felsoroltak alapján a 3–9. táblázataink rovatbeosztásai szerint készítettünk kimutatást belőlük.

27. A Tisza II. Vízlépcső régészeti munkálataira nézve 1. Korek József: A Tisza II. Vízlépcső területén 1964–1972 között végzett ásatásokról. A Tisza II. Régészeti Leletei. A Damjanich János Múzeum Közleményei, 33. Szolnok 1973, 1–42. Lelőhelytérkép az 5. oldalon, leelőhely-táblázat a 42. oldalon. Adataik eltérnek egymástól.

28. Dienes István szíves szóbeli adatai alapján.

29. A Népszabadság 39:199, 1981. augusztus 26-i számában a 8. oldalon levő hír szerint Balácsapusztán „... a század első negyedében több épületet már feltártak a régészek; az időközben visszatemetett épületcsoportot most újból feltárják.”
30. Thomas F. King: The trouble with archaeology. *Journal of Field Archaeology* 6, 1979, 351–352. és a válaszok és kommentárok ugyanabban a folyóiratban a 7, 1980, 125–131. és 245–257. oldalakon.
31. Kovács Tibornak a 17. jegyzetben idézett munkájában.
32. Robert J. Braidwood: Archaeology: view from Southwestern Asia. *Research and Theory in Current Archaeology*. ed. by Charles L. Redman. New York 1973, 36. és 43–44. oldalak.
33. Radnóti Aladár írása az *Arch. Ért.* 81, 1954, 69. oldalán.
34. Kéziratként kiadta 1963. május 26-án a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztálya, 23 oldalon.
35. Szíves baráti közlése.
36. *Journal of Field Archaeology* 7, 1980, 126.
37. A múzeumokvonatkozó adatokat közli: *Magyar Múzeumok 1980. Fontosabb működési adatok*. Szerk. Beczky Tamás. MRMK kiadása, Budapest, 1981, 9. oldal.
38. A MNM-hoz beadott, ma 863–04–11. 1964. KKO számot viselő, 1964. május 6-án kelt jelentése alapján, amelyet baráti szívességből bocsájtott rendelkezésemre. Itt köszönöm meg kéziratom iránt tanúsított érdeklődését, tanácsait és segítségét.
39. Dienes István rövid beszámolója a *Régészeti Füzetek* 28, 1975, 88–89. lapjain, és barátai közlése alapján.
40. Saját megfigyelésünk 1981-ben. Terepjárást nem tudtunk a helyszíneken végezni.
41. Rómer Flóris, i. m. 1, 118.
42. Falus Róbert: *Élet és Bölcsészkar. Kritika* 1981: 4, április, 16–17.
43. A Magyar Televízió 1981. március 10-én 21 óra 49 perckor sugározta.

év	az ásató régészek száma A	leletmentések száma B	információk száma ² C	egy régészre eső leletmentések száma B:A	egy régészre eső információk száma C:A	egy leletmentésre eső információk száma C:B
1955 ¹	71	178	220	2,50	3,09	1,23
1965	92	203	312	2,20	3,39	1,53
1975	97	297	415	3,06	4,28	1,40
1976 ³	93	247	334	2,65	3,60	1,35
1977	112	265	364	2,36	3,25	1,37
1978	135	314	410	2,32	3,03	1,30
1979	125	267	406	2,13	3,24	1,52

¹ az Arch. Ért. 84, 1957, 82–90. old. alapján

² terepjárási lelőhelyek nélkül

³ az MTA RI ásatásainak egy része nem szerepel a RF vonatkozó (30,1977) kötetében

év	alkalmazott régészek száma					F ásató ré- gészek száma	G ásató- sok száma	H egy ásató- ra jutó ásatás	I gyűjtő- napok száma ¹	J egy ásatás tartama ³ , nap I:A	K régészek hány %-a és E:F
	A múzeumi	B MTA	C Egyetem	D OMF	E összes						
1962						89	274	3,07	4118		
1963						93	278	2,98	5064		
1964	84	14	3	3	104	94	269	2,86	5351	64	
1965						92	203	2,20	5400		
1966						103	257	2,49	5373		
1967						95	237	2,49	5344		
1968	119	18	5	3	145	105	291	2,77	4582	38	72
1969	117	19	4	3	143	107	247	2,30	5034	43	75
1970	130	20	4	3	157	105	236	2,24	6178	47	67
1971	125	20?	4	3	152	103	247	2,39	5290	42	68
1972	124	20?	4	3	151	103	226	2,19	4105	33	68
1973	126 ²	22	6	3	157	104	242	2,32	5430	43	66
1974	129	23	6	4	162	118	259	2,19	6065	47	73
1975	135	23	6	5	169	97	297	3,06			57
1976	135?	23	6	5	169	93	247	2,65			55
1977	136	25	6	5	172	112	265	2,36			65

¹ régészeti, csak múzeumoknál³ elképzelhető maximum² nyilván téves adat az eredetiben, az 1972. és 1974.

évek átlagát vettük

kor	év: 1955												teljesen elpusztítva: 1	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Összes	%
	anyagbányák	árkok, csatornák, vezetékek	kisebb építkezések	nagy építkezések	mezőgazdasági munkák	víz- és árvízvédelem	út, vasút és hidépítés	egyéb ok	rablás, rombolás	tervítés és folytatás	próbaátadás, szonda	hitelesítés, műemléki munka		
őskor	15	7	11		16	1	6	4		1			61	34,3
római kor	2	7	10	1	1	1				1		4	27	15,1
római kori barbár	4		2		4	1	2	2		1			16	9,0
népvándorláskor	5	2	4	1	2	4	2	1		2			23	12,9
honfoglaláskor	3	1			2	1							7	3,9
Árpádkor	2		2		4	1	1	3				1	14	7,9
Késő középkortőrokkor		5	10	4	2	1	2	2		1		3	30	16,9
Összes	31	22	39	6	31	10	13	12		6		8	178	100
% →	17,41	12,35	21,91	3,37	17,41	5,61	7,30	6,75		3,37		4,50		100

kor	év: 1965												teljesen elpusztítva: 2	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Összes	%
	anyagbányák	árkok, csatornák, vezeték	kisebb építkezések	nagy építkezések	mezőgazdasági munkák	víz- és árvízvédelem	út, vasút és hídépítés	egyéb ok	rablás, rombolás	tervadás és folytatás	próbaadás, szonda	hitelesítés, műemléki munka		
őskor	9	3	7	1	6	5	2	6		13	4	4	60	29,5
római kor		1	2	6	3	1	2			8	1	3	27	13,3
római kori barbár	1				2	1		2		1	2		9	4,4
népvándorlás-kor	7	3	1		2		1			6		3	23	11,4
honfoglalás-kor	4		2		1			2		3			12	5,9
Árpád-kor	2	1	1		2		1	3		7		5	22	10,8
Késő középkor-török	1	2	6		1		1	4		7	3	25	50	24,7
Összes	24	10	19	7	17	7	7	17	—	45	10	40	203	
% →	11,80	4,92	9,35	3,45	8,40	3,45	3,45	8,40		22,16	4,92	19,70		100

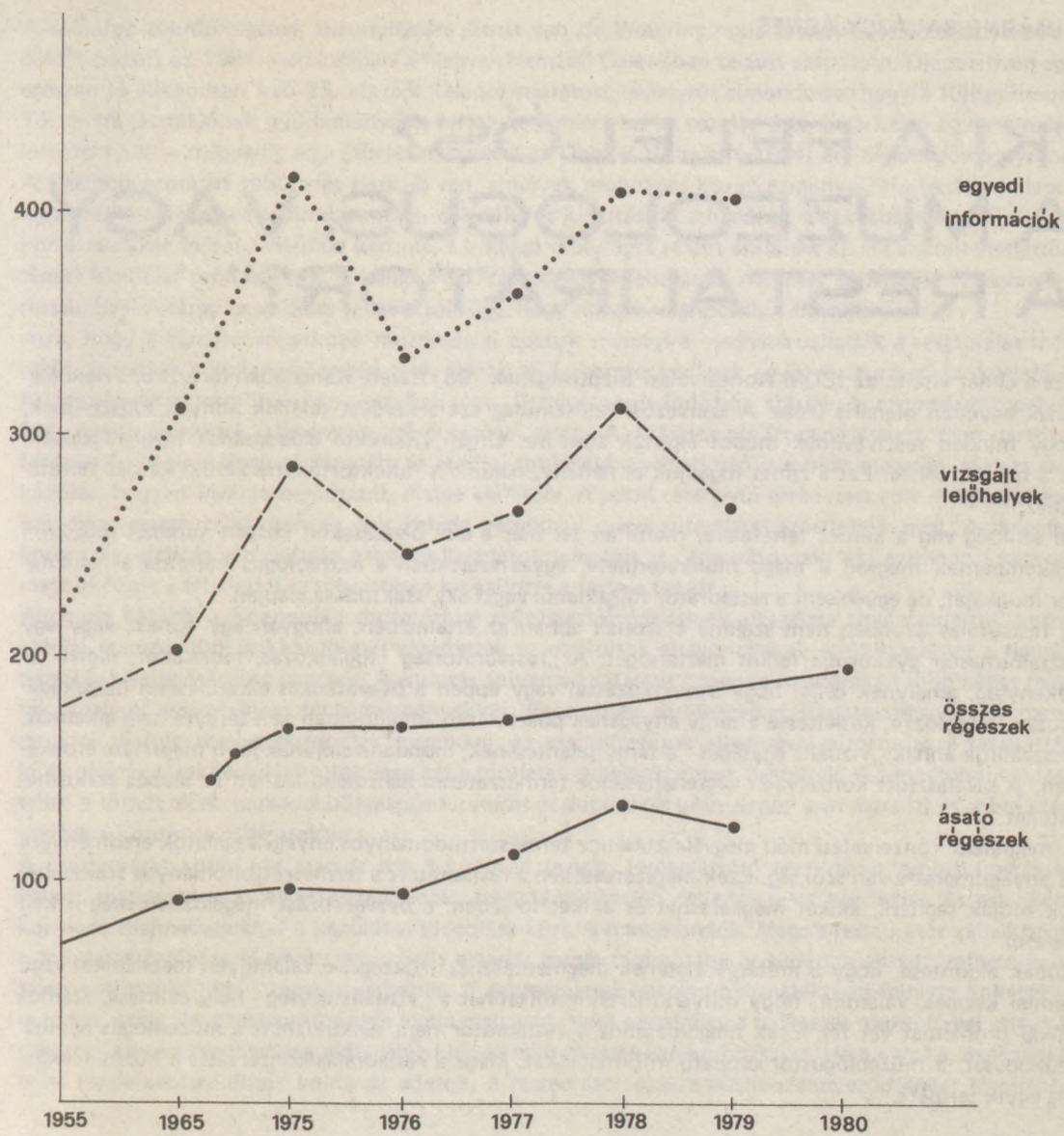
kor	év: 1975												teljesen elpusztítva: 12	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	összes	%
	anyagbányák	árkok, csatornák, vezetékek	kisebb építkezések	nagy építkezések	mezőgazdasági munkák	víz- és árvíz-védelem	út, vasút és hidépítés	egyéb ok	rablás, rombolás	tervadás és folytatás	próbaadás, szonda	hitelesítés, műemléki munka		
őskor	6	11	6	9	3	5	2	6		10	8	2	68	22,9
római kor	1	17	12	9		1	8	27	1	13	3	3	95	32,0
római kori barbár	2									1		2	5	1,7
népvándorláskor	2	1	3	1	2			2		9	2		22	7,4
honfoglaláskor	2	1	1			1	1			1		2	9	3,0
Árpádkor		2	1		1	1	2	2		13	4	4	30	10,1
Késő középkortőrokkor		16	6	7	3	2	1	6		3	1	23	68	22,9
Összes	13	48	29	26	9	10	14	43	1	50	18	36	297	
% →	4,40	16,16	9,76	8,75	3,03	3,36	4,71	14,47	0,33	16,85	6,06	12,12		100

kor	év: 1976												teljesen elpusztítva: 4	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Összes	%
	anyagbányák	árok, csatornák, vezetékek	kisebb építkezések	nagy építkezések	mezőgazdasági munkák	víz- és árvíz- védelem	út, vasút és hidépítés	egyéb ok	rablás, rombolás	tervadás és folytatás	próbaadás, szonda	hitelesítés, műemléki munka		
őskor	5	7	9	4	2	2	3	4		10	2		48	19,4
római kor	3	5	4	5	5		1	12		8	1	4	48	19,4
római kori barbár	1				1	1				2			5	2,0
népván- dorlás- kor	1	2	2	1		1		1		8		2	18	7,3
honfog- lalás- kor	2		2	1			2		1	3	1		12	4,9
Árpád- kor	3	2	5				2	1		3	1	8	25	10,1
Késő kö- zépkor- törökör	1	16	17	6	4		2	7		7	2	29	91	36,9
Összes	16	32	39	17	12	4	10	25	1	41	7	43	247	
% →	6,50	12,95	15,80	6,90	4,85	1,61	4,04	10,12	0,4	16,6	2,83	17,40		100

kor	év: 1977												teljesen elpusztítva: 4	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Összes	%
	anyagbányák	árkok, csatornák, vezetékek	kisebb építkezések	nagy építkezések	mezőgazdasági munkák	víz- és árvízvédelem	út, vasút és hídepítés	egyéb ok	rablás, rombolás	tervásatás és folytatás	próbaásatás, szonda	hitelesítés, műemléki munka		
őskor	7	8	13	1	11	3		3		13	6	2	67	25,3
római kor	3	13	12	7	6		3	9		7		7	67	25,3
római kori barbár	3			2		1		1		4			11	4,2
népvándorlás-kor			4			2				6	2		14	5,3
honfoglalás-kor	1	4	2			1	1			4			13	4,9
Árpád-kor		1	6		1	1	2	2		7	2	6	28	10,5
Késő középkor-török-kor		5	6	2	3	6	4	10		7	1	21	65	24,5
Összes	14	31	43	12	21	14	10	25	—	48	11	36	265	
% →	5,30	11,70	16,22	4,52	7,92	5,28	3,77	9,43		18,11	4,15	13,60		100

kor	év: 1978												teljesen elpusztítva: 3	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Összes	%
	anyagbányák	árkok, csatornák, vezetékek	kisebb építkezések	nagy építkezések	mezőgazdasági munkák	víz- és árvízvédelem	út, vasút és hidépítés	egyéb ok	rablás, rombolás	tervadás és folytatás	próbaadás, szonda	hitelesítés, műemléki munka		
őskor	4	5	6	7	7	2	3	8	1	23	8	5	79	25,2
római kor	1	8	8	8	7	1	2	7		9	1	5	57	18,1
római kori barbár	3	8		1	2					1	1		16	5,1
népvándorlás-kor	5	3	4	1	1	1	3			6	1		25	8,0
honfoglalás-kor	1		4	2		1		1		5		1	15	4,8
Árpád-kor	2	3	6	5	4		2	1	1	4	2	11	41	13,0
Késő középkor-török-kor	2	9	16	3	2	1	2	6		5		35	81	25,8
Összes	18	36	44	27	23	6	12	23	2	53	13	57	314	
% →	5,73	11,46	14,01	8,6	7,32	1,91	3,82	7,32	0,63	16,90	4,15	18,15		100

kor	év: 1979												teljesen elpusztítva: 2	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	összes	%
	anyagbányák	árkok, csatornák, vezetékek	kisebb építkezések	nagy építkezések	mezőgazdasági munkák	víz- és árvíz-védelem	út, vasút és hídépítés	egyéb ok	rabiás, rombolás	tervcsatlósítás és folytatás	próbaátadás, szonda	hitelesítés, műemléki munka		
őskor	10	2	9	7	8	3	4	3		19	1	1	67	25,0
római kor	1	5	8	4	5		8	12		10	1	5	59	22,0
római kori barbár					1	1	1			4		1	8	3,0
népvándorlás-kor	4	3	4	1	3	1	4	1		9	1	1	32	12,0
honfoglalás-kor	2						1			3			6	2,5
Árpád-kor		3	2	2	2	1	1			9	1	7	28	10,5
Késő középkor-török-kor	1	8	13	3	1	1	3	1		5	3	28	67	25,0
Összes	18	21	36	17	20	7	22	17	—	59	7	43	267	
% →	6,75	7,86	13,50	6,36	7,50	2,62	8,23	6,36		22,10	2,62	16,10		100

"KI A FELELŐS? A MUZEOLÓGUS, VAGY A RESTAURÁTOR?"

Ezt a címet viselte az ICOM Konzerválási Bizottságának 1981 őszén, Kanadában tartott 6. Triennáléjának egyetlen plenáris ülése. A szervezők valószínűleg ezt a kérdést találták annyira időszerűnek, hogy minden résztvevőnek módot akartak adni Mr. Organ vitaindító előadásának meghallgatására és a hozzászólásra. Ezt a címet fogadjuk el néhány, nálunk is reflektorfénybe kerülő kérdés felvetéséhez.

Mi szükség van a kérdés feltételére, merülhet fel már a cím olvasásakor. Hiszen mindkét múzeumi szakembernek megvan a maga munkaterülete, egyes esetekben a muzeológus irányítja a restaurátor munkáját, de egyébként a restaurátor függetlenül végzi azt, szaktudása alapján.

A restaurálás azonban nem szakma a szónak abban az értelmében, ahogyan egy építész vagy egy asztalosmester gyakorolja tanult mesterségét. A „restaurátorság” foglalkozás, munkakör, illetve tevékenység, amelynek célja, hogy beavatkozással vagy éppen a beavatkozás elkerülésével megakadályozza, megelőzze, késleltesse a tárgy anyagának pusztulását. Amennyiben az a tárgyra nem alkalmas, visszaállítja annak „vizuális egységét” a tárgy jelentésének, mondanivalójának jobb megértése érdekében. A kiválasztott konzerválás végrehajtásához természetesen nem nélkülözheti az alapos szakismereteket.

A megfelelő konzerválási mód megválasztásához természettudományos anyagvizsgálatok eredményére és anyagismeretre van szükség. Ezek megszerzésében a restaurátort a természettudományos szakemberek tudják segíteni, akiket megkereshet és akiket idejében, a beavatkozást megelőzően meg is kell keresni.

Annak eldöntése, hogy a műtárgy életének megmentéséhez szükséges-e valamilyen mechanikai vagy kémiai kezelés, valamint, hogy milyen mértékig történhet a „vizuális egység” helyreállítása, számos etikai problémát vet fel. Ezek megoldásához a restaurátor nem nélkülözheti a muzeológus együttműködését, a muzeológustól kapható információkat. Maga a restaurálás-konzerválás a közös felelősség egyik területe.

A műtárgy sokrétűségének bizonyítására Ernst van de Wetering holland művészettörténész érdekes példát hozott az 1981 márciusában a Magyar Nemzeti Galériában tartott előadásán. Diapozitíven egy egészen jó állapotban levő 16. századi kalapot mutatott, amelyről elmondotta, hogy a Rijksmuseum Történelmi Osztályának gyűjteményébe tartozik. Amiért ez az osztály őrzi, az a kalap egyik oldalán látható lyuk – mégpedig egy „történelmi lyuk”: az Orániai Vilmost (+1584) ért halálos lövés nyoma. A kalapon azonban több más lyuk is van, amelyek molyrágás következményei. Ha tehát a kalapot nem itt, hanem egy textilmúzeumban őriznék, és kiállítást készítenének a textiliák kártevőiről, akkor a molykár feliratú vitrinbe kerülne, s a kalap molyrágta részét állítanák ki. Ha viszont viselettörténelmi kiállítást rendeznének, a kalap a 16. század egyik jellegzetes darabját képviselné – bizonyára restaurálva. A tárgy besorolása tehát attól függ, hogy milyen szempontból figyeljük.

Arra, hogy a tárgyra vonatkozó muzeológiai adatok mennyire meghatározhatják a restaurálás mértékét, jó példa a hollandiai múzeumok Központi Laboratóriumának egyik restaurálási szolgáltatása. A textilrestaurátorműhelyben kezeltek egy Észak-Nyugat-Indiából származó nagyméretű pabuji festményt, amelynek alapanyaga pamutszövet volt. A tulajdonos Tropenmuseum nem tartotta fontosnak, hogy a tárgy történetére és eredeti funkciójára vonatkozó adatokat megadja, sőt azt sem közölte, hogyan kívánja bemutatni, illetve kiállítani. A textil rendkívül töredezett volt, méghozzá egy irányban, szinte csíkokban és sok helyen rendkívül durva öltésekkel erősítették meg. A rengeteg korom és olajfolt eltávolítása komoly feladatot jelentett a restaurátornak, aki azonban sikeresen megbirkózott a feladattal és tökéletesen kitisztította a festett textilt.

Ahogy később a Központi Laboratórium művészettörténészeinek vizsgálata alapján kiderült, muzeológiai szempontból sokkal többet veszítettek az olajfoltok eltávolításával, mint amennyit a figurák tisztább kivehetőségével nyertek. A kutatás folyamán a Tropenmuseum fotótárában több képet találtak, melyek szerint ilyen textilfestményekkel illusztrálták történeteiket Radzsasztán vándor mesemondói. Feltekereselve hordozták magukkal, az esti előadások alkalmával sátorrudakra feszítették ki és olajmécsesekkel világították meg azt a területet, amelyről éppen beszéltek. A funkcióból eredtek tehát a töredeзések (amelyekből alapos kisimítás és dublizás után semmi sem maradt) és ebből származtak a korom és olajfoltok is.

A „restaurálás” után így maradt egy figurálisan festett, jómegtartású textildarab, amiről hosszasan kellett bizonygatni a laikus látogatónak, hogy annakidején feltekereselve hordozták és esténként kormozó olajmécsesekkel a kezükben táncolták körül a mesemondók. Maga a restaurátor vállalkozott a művészettörténésszel együtt egy közös előadás megtartására, amikor tudatára ébredt, milyen helytelen volt „tökéletes” munkát végeznie. A tapasztalatok alapján nyomatékosan felhívta kollégái figyelmét, hogy ha a restaurátor nem kapja meg, vagy nem szerzi meg a szükséges muzeológiai információkat a munka megkezdése előtt, ilyen hibák elkövetésére van kárhóztatva. Ha a munka megkezdése előtt rendelkezésre álltak volna az adatok, a restaurátor csak a poros szennyeződésekét távolította

volna el a tárgyról és a durva javítások nyomait gondosan megőrizte volna. Tehát éppen a „gyenge restaurálás” jelezte volna a jó szakembert.

Találhatunk hasonló példát házunktáján is. A Nők Lapja 1979 március 31-i számában egy iparművész textilrestaurátorról szóló riportban a következőket olvashatjuk: „Ő javította Batthyány golyótépte mellényét, Guyon tábornok zubbonyát (amelyből az előző restaurátor nem tudta kivenni a vért, s lekente csirizzel)”.

Vajon ki döntötte el, hogy a Guyon tábornok zubbonyán található vér autentikusan hozzátartozik-e a tárgyhoz és történeti információt hordoz, vagy sem?

Annak eldöntéséhez, mi tartozik autentikusan a tárgyhoz és mi nem, a restaurátor nem rendelkezik elegendő történeti-muzeológiai alappal, a muzeológus tehát nem hagyhatja magára. A tárgy és a rajta levő nyomok anyagi tulajdonságainak, készítéstechnikai jellemzőinek az ismeretében viszont a restaurátor adhat olyan rendkívül értékes információkat, amelyek hozzásegítik a muzeológust nemcsak a tárggyal kapcsolatos kérdések megválaszolásához, hanem addig fel sem merült kérdések feltételéhez is. Minden muzeológus, aki a műtárgyat csak saját tudományos munkájának tárgyaként kezeli és minden restaurátor, aki a konzerválást-restaurálást mechanikus, mesterségbeli feladatnak tekinti, vét a múzeum alapvető funkciója ellen: megmenteni a műtárgyakat és az általuk hordozott információkat a jövő számára. E cél érdekében a muzeológusnak és a restaurátornak a restaurálásra vonatkozóan olyan közös döntéseket kell hozniok, amelyek a műtárgy életének megmentése mellett később is módot adnak információs becslük újraértékelésére.

A közös felelősség másik területe a tárgyakkal való bánásmód restaurálás előtt és után. Aki részletekben tudja, hogy milyen igénybevételnek vannak kitéve a műtárgyak a fűtetlen tanyasi raktárépületekben, mit kell elviselniök egy kiállításban, az a restaurátor. Tanulmányai során kimerítően foglalkozik ezekkel a kérdésekkel és tudja, milyen szakirodalmat kell felhasználni a raktározási vagy a klimatizációs kérdésekhez. Tapasztalataink szerint a legtöbb múzeumban nincs a restaurátor abban a helyzetben, hogy ezekbe a kérdésekbe tevékenyen beleszóljon. Nem kéri ki a tanácsát raktártervezési problémákban vagy nem veszik figyelembe a kiállítások forgatókönyvének összeállításánál. Számos olyan tárgy kerül a kiállításokba, amelyek mozgását, kiállítását a restaurátor megtiltaná, ha módja volna rá.

Szó sincs arról, hogy a restaurátor minden felmerülő műtárgyvédelmi problémára azonnal válaszolni tudna, vagy olyan megoldást tudna javasolni, amelyek az adott helyi, tárgyi és anyagi feltételek mellett az ideálist megközelítenék. De ha nem érez igényt e tekintetben a vezetőség, illetve a muzeológus kollégák részéről, akkor nem is törekszik a probléma alapos, a helyi adottságokat is figyelembevevő tanulmányozására, nem érzi a felelősségének súlyát. Megszerzett ismeretei, tudása csak arra lesz elegendő, hogy egy már kész raktárral vagy kiállítással kapcsolatban kritikai észrevételeket tegyen, ez azonban nem lendít a műtárgyak helyzetén.

Sajnálatos példa egyik országos múzeumunk rendkívül színvonalas új állandó kiállításának az esete. Körülbelül egy évi kihelyezés után a fatárgyakon jelentős repedezés vált észlelhetővé, a bőrtárgyak pedig törékennyé, rideggé váltak. Ekkor, tehát egy év után, került sor egy olyan értekezlet összehívására, amelyen a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának munkatársa, a múzeum vezetősége és vezető restaurátora, a Központi Múzeumi Igazgatóság Kiállításrendező Csoportjának és az MRMK műtárgyvédelmi szakfelügyeletének vezetői, világítás- és klimatechnikai szakemberek vettek részt. Az értekezletet megelőzően elvégzett fényerősségmérések az előírt 50 lux fényerőnek helyenként 100–150-szeresét mutatták, ezért először a kiállítás világítási kérdései kerültek napirendre.

Kiderült, hogy a kiállításrendező csoport műtárgyvédelmi szempontból az eddigieknél sokkal körültekintőbben készítette elő a kiállítást. A tervezés stádiumában, idejében kikérte a szakemberek véleményét. Hogy, hogy nem a tárlók, illetve a kiállítóterem relatív páratartalmának méréséről végül azonban nem gondoskodtak. A javasoltnál több világítótestet tettek a tárlókba, valamint az izzókhöz igen közel helyeztek el fényre, hőre egyaránt érzékeny szerves eredetű műtárgyakat. Amikor a minisztérium képviselője feltette a kérdést – „és hol voltak a rendezés ideje alatt a restaurátorok?” – vált feketén-fehéren világossá, hogy a restaurátorok, bár folyamatosan jelezték a tárgyak veszélyeztetettségét, sem a múzeum vezetőségével, sem a kiállításrendezőkkal nem jutottak olyan partnerkapcsolatba, hogy szavuk kellő súllyal esett volna latba. Csak a kiállítás technikai kivitelezéséből vehették ki a részüket, olyan emberek büntudatával, akiknek a lelkiismerete ellenkezik a parancs végrehajtásával. Következmény:

– a műtárgyakon keletkezett maradandó elváltozásokat meg nem történné tenni nem lehet. A kiállított tárgyak többségében olyan fizikai-kémiai folyamatok indultak meg, amelyek a körülmények konszolidálódása után is ellenőrizhetetlenül tovább működnek és folyamatos öregedést okoznak.

– Minthogy a fényforrások egy részét meg kell szüntetni, főleg a költségfordítást jelentett azok beszerelése.

– A közeljövőben beszerzendő Defensor légpárásító berendezések közül jónéhányat a zárt tárlókban kell elhelyezni, ami így utólag esztétikailag sokkal nehezebben oldható meg, mintha eleve betervezik. Külön nehézséget jelent majd a kezeléshez szükséges hely biztosítása, amit a tervezésnél szintén figyelembe lehetett volna venni.

A sok kellemetlen következmény mellett egy eredménye van az esetnek: ebben a múzeumban a következő kiállítások előkészítésébe tanácsadóként is be fogják vonni a restaurátorokat.

Megdöbbenő következtetéseket lehet levonni a muzeológusok és a kiállítást létrehozó más szakemberek közötti munkakapcsolat hiányára egy nemrég megnyílt vadonatúj múzeumépületben megrendezett állandó kiállítás esetében is. A minden védőbevonat nélküli, naptól tűzött üvegtetés, estére neonfényrel gazdagon elárasztott termekből néhány hónap után ki kellett venni a megfakult eredeti dokumentumokat, a fotókat. Azokon a tárgyakon is, amelyek szabad szemmel még nem észlelhető változás, megindultak a hamarosan fakulást, sárgulást okozó folyamatok, amelyek a pusztulás-

hoz vezetnek. Kommentár nélkül: a múzeum két dolgozója résztvett az MRMK által 1977-ben szervezett Nemzetközi Muzeológiai Szemináriumon, amelynek témája a korszerű kiállításrendezés volt és kimerítően foglalkozott a műtárgyvédelmi szempontból megfelelő világítástechnikával. A múzeum restaurátorai pedig vizsgáztak az idevonatkozó tananyagból és birtokukban vannak azok a kiadványok, amelyek alapvető követelményként tárgyalják a csökkentett fényerő alkalmazását, az UV és infra sugarak szűrésének fontosságát. Ezen túl konkrét javaslatokat tartalmaznak a szükséges mérő és szabályzó eszközökre.

Hol voltak ezek a munkatársak a kiállítás előkészítésének idején? Ki számol el a roncsolódott tárgyakkal? Mikor történik intézkedés a kintlevő tárgyak védelme érdekében? — De kérdezzünk tovább: a múzeumépület megtervezésekor kértek-e, kaptak-e szakmai instrukciót a tervezők? (A szombathelyi Képtár épületének tervezéséhez tudunk efajta segítséget nyújtani.)

A muzeológusok, múzeumvezetők a restaurátor jelenlétének dacára sem mentesülnek bizonyos műtárgyismereti és műtárgyvédelmi alapismeretek megszerzésének a kötelezettsége alól. Enélkül úgy járnának el, mint az az orvos, aki a betegséggel csak tudományos vonatkozásban foglalkozik és nem tartja szükségesnek ismerni a gyógyítás módját. Thomas Brachert a nürnbergi Germanisches Musée művészettörténész-restaurátora így ír erről a Maltechnik 1978 októberi számában: „A restaurátorok és az anyagvizsgálattal foglalkozó természettudományos kutatók közötti, egyre szélesebbkörű együttműködés elvei és módszerei menetközben tisztázódnak. Egymás megértésének bizonyosfokú alapjai adóttak: ezt főleg a restaurátorok természettudományos ismeretekben, vizsgálati módszerekben történt elmélyülése eredményezte. Sokkal nagyobb problémát okoz a muzeológusok tájékozatlansága. Márpedig alig informáltak nemcsak a korszerű restaurálási eljárások terén, hanem a múzeumi technika számtalan, nap-mint-nap felmerülő problémáiban, pl. a klimatizációs, világítási, biztonsági, szállítási kérdésekben. Anélkül, hogy végleges megfogalmazását próbálnánk adni a problémakör megoldásának — írja Thomas Brachert — egy megállapítás óhatatlanul idetartozik: a muzeológusokat alapvető műtárgyvédelmi ismeretek megszerzéséhez kell segíteni. Formája, módja, oktatója a legkülönbélebb lehet.

Nem arra van szükség, hogy a muzeológusok kémiát, biológiát, fizikát tanuljanak. Az alapvető műtárgyvédelmi ismereteket ezen „tantárgyak” nélkül is be lehetne illeszteni a muzeológusképzés tematikájába. De helyi kezdeményezéssel is, elegendő lenne megbízni a múzeum főiskolát, vagy középfokú tanfolyamot végzett restaurátorát, vagy meghívni néhány műtárgyvédelmi kérdésekkel foglalkozó szakembert, hogy tartson néhány jól szemléltethető előadást a múzeum tudományos szakemberei számára. Ez mindkét fél számára hasznos lehet: a restaurátor kénytelen lenne alaposan utánanézni a műtárgyvédelmi kérdéseknek. A tanult „ideális” viszonyokat módosítani kellene azoknak a korlátozott lehetőségeknek az ismeretében, amelyeket a múzeum vezetősége hoz a tudomására. A muzeológusok viszont elfogadnának néhány döntő érvet olyan megoldások mellett, amelyek az adott körülmények között is kivitelezhetők.

A múzeumok életében egyre hangsúlyosabb szerepet kell kapjon a műtárgyvédelmi problémákra vonatkozó folyamatos párbeszéd a muzeológusok és a restaurátorok között. Legyen a restaurátor az állandó kéznél levő, a gyűjteményt és a lehetőségeket alaposan ismerő házi műtárgyvédelmi szakfelügyelő.

Mr. Organ az ottawai konferencia plenáris ülésén természetesen nem magyarországi példákat hozott fel a muzeológusok és a restaurátorok közös felelősségvállalása fontosságának bizonyítására. Az előadás és a vita folyamán azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az ICOM Konzerválási Bizottságának ülésére a világ minden tájáról összesereglett szakemberek szintén elsődrendű feladatnak tekintik a restaurátor múzeumban betöltött szerepének a fentvázolt szempontok szerinti kialakítását. Munkahelyükön mindent elkövetnek azért, hogy a muzeológusokat is ráébresszék a műtárgyak iránti felelősség tudatára.

Ezért fogadták egyetértéssel és lelkesedéssel, amikor az 1983-ban tartandó III. veszprémi Nemzetközi Restaurátor Szeminárium nyilvánosságra hozott, tervezett témakörei között felfedezték a muzeológus-restaurátor közös felelősségének témáját.

Mindezkről pedig egy olyan országban tartott konferencián esett szó, ahol a múzeumokban őrzött történeti, kulturális és művészeti emlékek száma elenyésző hazánk műtárgyállományához képest.

KISS ATTILA

NÉMET RÉGÉSZETI KÖNYVTÁRAKRÓL

Egy két hónapos tanulmányút után, melynek során több város (Bonn, Aachen, Köln, Münster, Krefeld, Mainz, Frankfurt am Main, Würzburg, Stuttgart, Augsburg és München) régészeti múzeumait, egyetemi intézeteit és műemlékeit látogathattam végig, sok olyat tapasztalhattam, aminek itthoni megvalósítása a hazai régészeti kutatásokat is sokban megkönnyítené, illetve meggyorsítaná.

Mivel utazásomra október közepe és december közepe között került sor, tapasztalataim elsősorban a régészeti könyvtárakra szorítkoznak. Ezekben a következőket tapasztalhattam:

A könyvtárak mindenütt olvasó-centrikusak, s ez a könyvek elérhetőségében nyilvánul meg; a múzeumok és egyetemi intézetek könyvtárai szinte éjjel-nappal a munkatársak, egyetemi hallgatók rendel-

kezésére állnak. A múzeumok munkatársai a múzeum könyvtárához saját kulccsal rendelkeznek, s több egyetemi intézetben az egyetemisták — saját tapasztalataim szerint — késő éjszakáig az intézetben dolgozhatnak és dolgoznak — szombat, vasárnap is!

A könyvtárakban a monográfiák, sorozatok, folyóiratok elhelyezési rendje az olvasót szolgálja, hogy forrásaiban a leggyorsabban és legegyszerűbben eligazodhasson. Az olvasó — hisz érte van a könyvtár — láthatja a könyveket, bemehet közéjük!

A folyóiratokat a nálunk szokásos gépies ABC, vagy még ennél is rosszabb helyszámos szisztémával szemben, a logikus földrajzi rendszer szerint rendezik el; egy-egy ország, területi egység összes folyóiratát együtt tartják, így a kutatónak nem kell idejét először hosszú listák elkészítésével töltenie a kívánt folyóiratokról, hogy azután azokat egy könyvtáron belül a jó ég tudja hány helyről kelljen összevadásnia! (E módszer helyességét hazai szakkönyvtáraink is elismerik, de sajnos csak a magyar folyóiratokkal kapcsolatban!) A fenti elvnek megfelelően több könyvtárban a sorozatokat is együtt tárolják a folyóiratokkal, hiszen a sorozatokat, periodikákat, évkönyveket csak formai, sokszor nem is könnyen megállapítható jegyek választják el a folyóiratoktól. Az általam látott könyvtárakban együtt, egy-egy egységben tartják az emlékkönyveket (Festschirftket) is — városok szerint — a kongresszusi aktákat is, és városok betűrendjében a múzeumi vezetőket, a katlógusokat is; az ilyen jellegű kiadványok fizikai együtt-tartása ugyancsak sok időt takarít meg az adatgyűjtést végző kutatónak. Néhol nemcsak a folyóiratokat, periodikákat tárolják területi egységenként, hanem a monográfiákat is. Így olyan köteteket is meg lehet találni, melyek létezéséről sem tudunk, s a katalógusok kásahegyében még remény sincs megtalálásukra.

Nálunk alig-alig ismert gyakorlatként e könyvtárak új szerzeményeiket, minden formalitás nélkül az olvasók kezébe adják (a maguk valóságában és nem listával helyettesítve), s így azokat — a helyi szokásoknak megfelelően hosszabb-rövidebb idő alatt — az olvasók átlapozhatják, megismerhetik.

Ezek a módszerek nem csodamódszerek, de napjainkban, amikor az irodalmi adatok robbanásszerű növekedésének vagyunk szemtanúi, s az adatok tengerében egyre nehezebb tájékozódni, ezek az egyszerű, de logikus és pénzbefektetést sem igénylő elvek igen fontosak a kutatás meggyorsításában. A szakkönyvtárak anyagát nem a mammutkönyvtárakra kidolgozott szempontok szerint rendezni, hanem a régészeti kutatás igényei és logikája alapján — olyan gyakorlat, melynek megvalósítását hazai szakembereink is lelkesen üdvöznének.

A könyvtárakhoz kapcsolódik a másológépek használata, amely egyrészt lehetővé teszi a könyvtáraknak, hogy a teljesen hozzáférhetetlen múlt századi, vagy századelejei alpmunkákhoz, ritka különnyomatokhoz hozzájussanak, másrészt pedig jelentőségük az egyéni kutatómunkában szinte felmérhetetlen. A humán tudományokban, így a régészetben is, ahol a forrásanyag nem évül el, s így a könyv és folyóiratanyag nem cserélhető le időről időre, ahol a napról-napra növekedő, lenyűgöző mennyiségű adathalmaz szinte már áttekinthetetlenül válik, ezek a gépek teszik lehetővé, hogy rendszeres használatukkal a nehezen másolható régészeti rajzok, fényképek, a kiadványáradatokban egyébként

elvesző adatok ezrei, tízezrei felett úrrá lehessünk, s ne csak adatgyűjtésre legyen időnk és erőnk, hanem gondolkodásra is. Minden könyvtárban ott áll a másológép a kutatók és egyetemi hallgatók rendelkezésére. Néhol a gép használata ingyenes, van ahol pénzbedobással működtethető, s van ahol számláló szerkezet összegezi a másolás elvégzettével a fizetendő összeget. A másolás oldalankénti díja 1–1,5 Ft-nyi összegnek felel meg.

A fentiekből nyilvánvalóvá válik, hogy amennyiben az elkövetkezőkben pénzügyi kereteink egy csekéllyel nagyobb hányadát nem fordítjuk könyvtáraink fejlesztésére és üzemeltetésére (több könyv, több könyvtáros, másológépek beszerzése stb.), akkor régészeti kutatásainkban rohamosan elmara-
dunk azok mögött, akik felismerték a könyvtárak fejlesztésének szükségességét a tudomány fejlődése érdekében. Szakkönyvtáraink olvasócentrikussá tétele pedig még nagyobb anyagi befektetéssel sem járna.

FÜKÖH LEVENTE

A DOBÓ ISTVÁN VÁR- MÚZEUM ÓSLÉNYTANI GYŰJTEMÉNYE

Hazánk természettudományi gyűjteményei között különös helyet foglal el az egi őslénytani gyűjtemény. Értékét az adja, hogy rendszeres, szakszerű gyűjtéssel alakította ki, több évtizedes munkája eredményeként a páratlan gyűjtőszenvédélyéről ismert Legányi Ferenc. Érdemes kissé közelebbről megismerkednünk érdekes személyiségével, illetve gyűjtőmunkájával.

A GYŰJTEMÉNYALAPÍTÓ

Legányi 1884. december 8-án született Budapesten. Nevével először az egi Főreáliskola értesítőjében találkozunk. Diákéveinek legfontosabb állomásairól is az értesítőn keresztül kapunk átfogó képet. Az iskola kiemelkedő tanulói közé tartozott. Természettudományi érdeklődésének bizonyítéka az az ön-

képzőköri dolgozat, melyért 5 korona jutalmat kapott. Jelesen érettségizett, érettségi után egyetemre került. Tanulmányait feltehetően családi okok miatt megszakította, s ezután Eger mellett az Egerhegyen az ún. „Legányi tanyán” mint gazdálkodó élt. Itt szinte a ház körül gyűjti első kövületeit. Kezdetben csak a birtokon, s közvetlen környékén gyűjt. Döntő fordulat munkásságában az 1909-es esztendő, amikor az Eger-putnoki vasút építése elkezdődik. Ekkor szinte teljesen a kövületeknek él. Közben állandóan képezi magát. Vásárolja, vagy kölcsönkéri és lemásolja a szakkönyveket, tudományos folyóiratokat (közel 16 kötetnyi kéziratot őriz tőle természettudományi gyűjteményünk adattára). Hátrahagyott könyvtára a bizonyíték, hogy nem csak olvasta, hanem a Bükk kiváló ismerőjeként kritikai megjegyzésekkel, kiegészítésekkel látta el könyveinek szinte minden lapját. Egy-egy utibeszámolója, naplójegyzete, térképvázlata még ma is alapadatokat tartalmaz a kutatók számára. Ő maga már-már legendássá vált szerénysége folytán, mindössze egyetlen tudományos cikket írt: „Kövületgyűjtés a Bükkben” címmel (Egri Múz. Évk. 1963.).

Hogy neve a tudományos irodalomban fennmaradt, azt közel 60 dolgozat – az általa gyűjtött őslénytani anyagok feldolgozásai – és a róla elnevezett 16 faj biztosítja.

Meleg szakmai barátság fűzte Schréter Zoltánhoz, a Földtani Intézet geológusához. Talán nem hat túlzásként, ha azt állítjuk, hogy kettőjük kapcsolatából a tudomány merítette a legtöbbet. Schréter a Legányi gyűjtötte ősmaradványok ismeretében írta meg a Bükk hegység geológiáját. Gyűjtési eredményeit Balogh Kálmán is felhasználta monográfiájában. Muzeológusi munkájára jellemző, hogy a 66 éves Legányi egyik legfontosabb feladatának a gyűjtemény szakszerű elhelyezését tekinti. Fáradozik a kor szintjén álló „modern” raktári anyagtárolás kialakításáért. Az egri gyűjtemény jellemzéseként ő maga írja egyik naplójában – kissé kesernyés humorral – hogy Egernek csak a „harmadrendű anyag” jutott. Ugyanis a gyűjtött anyag egy jelentős része a specialisták feldolgozása után országos gyűjteményekbe került. De mi sem jelzi jobban e „harmadrendű anyag” értékét, mint az, hogy benne több mint 50 holotípus és közel 100 lelőhely, többnyire rétegtanilag is jelentős ősmaradványa található. Utolsó éveiben még arra is fordított energiát, hogy maga mellé vegye és az általa felfedezett lelőhelyekkel megismertesse utódját, Rozsnyói Mártont, aki később Legányi halála után közel 20 évig volt a gyűjtemény kezelője.

80 éves korában Egertől, a Bükkből távol, Lesencetomajon halt meg.

A továbbiakban néhány értékes és érdekes ősmaradvány, vagy leletegyüttes ismertetésén keresztül pillantsunk be a gazdag gyűjteménybe, amely egyben a Bükk és környéke földtani fejlődéstörténetének fontos dokumentumtára.

HÁROMKARÉJOS ŐSRÁKOK A BÜKKBEN

A legidősebb maradványok a földtörténeti ókor (paleozoikum) végéről származnak. Nagyvisnyó, Dédes környékén a karbon és perm időszi mészkő és agyagpala ősmaradványai arról tanúskodnak,

hogy a Bükk É-i részén a paleozoikum végén tenger hullámzott. A karbon időszak tengerének fontos maradványa a *Phillipsia eichwaldi* nevű háromkaréjos ősrák és több korallfaj. A perm időszak ősmaradványai a sötét színű mészkőből kipreparált korallok, pörgekarúak, tengeri liliomok, csigák, kagylók, lábasfejűek. Kiemelkedik közülük egy Schréter által leírt háromkaréjos ősrák (*Pseudophilipsia hungarica*) és egy pörgekarú (*Littonia nobilis*) faj. A két említett fajon kívül több olyan alak is található a gyűjteményben, mely itt dolgozó kutatóról, vagy a Bükkről kapta a nevét. Ilyen a korallok közül a *Palaeacis obtusa legányii*, vagy a kagylók közül a *Paralellodon vadászi*, az *Astarte bükkiana*. E leletegyüttes tudományos jelentősége abban áll, hogy bizonyítja a területen hullámzó tengert, — a Dunántúl ez időben szárazulat volt — s az ősföldrajzi kapcsolatokra is rávilágít, miszerint ezek a képződmények a Szovjetunió területén elterülő képződményekkel állnak kapcsolatban. Ezt jelzik a *Productus uralicus* és a *Pecten ufaensis* fajnevek is.

RÉTEGTANI EMELET EGER NEVÉRŐL

Talán a paleozoos üledékek ősmaradványainak jelentőségét is meghaladják a gyűjteménynek azon darabjai, melyeket Legányi a Wind-féle téglagyár agyagfejtőjében bányászott elő. A téglaegetésre alkalmatlan kőületes agyagból ezerszám gyűjtötte a csigákat, kagylókat, növénymaradványokat. A közel 120 m vastag feltárt bányaszelvényben agyag és homok rétegek váltakoznak, helyenként gazdag ősmaradvány felhalmozódással. A rétegsor arra utal, hogy a terület egy partközeli sekélyvizű ingadozó térszínű tenger üledéksora (1. ábra).

Az előkerült puhatestű (Mollusca) fauna első részletes elemzését Telegdi Roth Károly adja, 1914-ben megjelent dolgozatában 87 fajt ír le. Az 1920-as évek elejéről származó gyűjtéseket Gábor Rózsa dolgozta fel, a faunát további 14 új fajjal növelve. A legteljesebb faunafeldolgozást id. Noszky Jenő végezte 1936-ban, 324 faj és változat leírásával. Közülük nem egy kapta híres geológus, ill. paleontológus nevét, vagy éppenséggel Eger nagy szülöttének és történelmi alakjának állított emléket, nem feledkezve el a gyűjtőről sem. Ilyenek többek között az *Euthria kochi*, *Fusus lóczyi*, *Surcula lőrenthelyi*, *Surcula telegdi rothi*, *Chlamys schréteri*, *Voluta gárdonyii*, *Chrysodomus dobói*, *Chrysodomus legányii*.

A faunaelemzéseken túl számos dolgozat született (hazai és külföldi szerzők tollából), amelyek a feltárt üledéksor kronosztratigráfiai helyzetét taglalják. Közülük is kiemelkedik a nagyrészt Báldi Tamás által írt és szerkesztett Egerien monográfia, melyben a szerző a Wind-gyári felső-oligocén rétegsort mint az egerien emelet sztratotípusát írja le.

ŐSLÉNYEK A SZÉNBÁNYÁBÓL

A Bükk É-ÉNY-i lábánál található feltárásokból jó megtartású és nagy fajgazdagságú miocén időszi csigák és kagylók kerültek elő. Tudományos értékét tekintve első helyre kívánkozik az Egercsehi környéki kőszéntelepek fedőjéből és feküjéből származó leletgyűttes. A gyűjteménynek ezen darabjai adtak bizonyítékot a szén képződésének korára. A *Chlamys opercularis hevesensis* nevű kagyló szintjelző a kőszéntelepek kutatásánál. A Bekölce, Tarnalelesz környékének breccsás-konglomerátumából gyűjtött alsó-miocén faunák jól párhuzamosíthatók a bécsi medence faunájával, valamint a csehszlovákiai, a bajorországi és franciaországi képződményekkel is.

CSIGÁK A BARLANGBAN

A Gyűjtemény legdinamikusabban fejlődő része a Bükk és a Mátra pleisztocén (jégkori) és holocén növény- és állatvilágának maradványait tartalmazza.

Intenzív gyarapítása 1976 után indult meg. Addig jobbra csak szórványleletekből állt. A jelenleg is folyó rendszeres őslénytani ásatások során az ún. „holocén program” keretében, mely jelenlegi kutatásaink legjelentősebb témája – az elmúlt években több rétegtanilag is jelentős csiga-faunával gazdagodott. A barlangok üledékeiből előkerült puhatestű anyag segítségével új oldalról lehetett vizsgálni az elmúlt 10–12 ezer év éghajlat és fauna változásait.

ALSÓ-OLIGOCÉN FLÓRA A KISEGEDRŐL

Az ősnövénytan (paleobotanikai) gyűjtemény legnagyobb egységét a Kiseged alsó-oligocén paláiból előkerült levelek és termések alkotják. A flóra legjobb ismerője Andreánszky Gábor szerint: „Eddig több mint 16000 növénylenyomatot ismerünk innen, ez hazánk leggazdagabb lelőhelye.”

Ez a flóra tengerközelben élt, amit a nagyszámú mangrove bizonyít. A szekrényekben őrzött tündérrózsa (*Nymphaea*), kolokán (*Stratiotes*), *Ficus*, éger (*Alnus*), nyár (*Populus*) stb. maradványok alapján rekonstruálni lehetett a távolabbi parti területek ökoszisztémái képét is. A szárazulatok belsejében a levélenyomatok tanúsága szerint *Castanopsis*-erdők (a *Castanopsis* a gesztenyével rokon növény, ma Délkelet-Ázsiában kb. 150 faja él) zöldségek. A kisegedi flóra száraz-szubtrópusi éghajlatra utal.

TUZSONIA HUNGARICA

A kiségedi lelőhelyet konkordánsan (az alatta levő rétegekkel párhuzamosan) települő rétegsor kapcsolja a Wind-gyári rétegekhez, melyeknek növényanyagában a 123 faj között több típuspéldány is van: a tölgyfélék közé tartozó *Quercus legányii*, *Quercus agriensis*, a liliumfaféle *Talauma egerensis*, az *Acer hungarica* és *Acer agriense* nevű juharféle, a pálmafélék közül a *Phoenicites legányii*.

A rétegösszelet ősnövénytanilag három részre tagolható:

1. Az alsó flórában uralkodó a *Castanopsis callicomaefolia* és az *Asplenium egedense* (fodorkaféle).
2. A középső flórában tömegesen jelentkezik a gyertyán (*Carpinus grandis*) és megtalálható az óriás tölgy (*Quercus gigantum*).
3. A felső flóra az előzőekkel ellentétben trópusi jellegeket mutat. Hatalmas trópusi fák (*Talauma egerensis*, *Cedrele macrophylla*) jellemzik. A trópusi vonást a gyakori pálma maradványok, köztük a budapesti Tudományegyetem híres növénytan tanáráról elnevezett *Tuzsonia hungarica* tovább erősítik. A mérsékelt övi fajokat a juhar (*Acer*), éger (*Alnus*), szil (*Ulmus*) nemzetségek képviselik.

ROSA LEGÁNYII ÉS NÖVÉNYTÁRSAI

A középső és felső-miocén lelőhelyek páratlanul gazdag flórája a fáradhatatlan Legányi munkája nyomán került a múzeumba. A Bükk-vidék leggazdagabb lelőhelyei: Balaton 182, Bánhorváti 126, Sály 99, Mikófalva 91, Felsőtárkány 50 fajjal.

Ezekről a lelőhelyekről származik a gyűjtemény típusanyagának túlnyomó többsége, mint például a *Rosa legányii*, *Ficus mikófalvensis*, *Quercus sályensis*, *Musophyllum tárkányense*, *Magnolia mikófalvensis*, *Libocerdrus tárkányensis*, *Betula bánhorvátensis*, *Sorbus borsodensis*, *Acer bánhorváthense*. A feltárt közép- és felső-miocén flórák részletes taglalása Andreánszky Gábor monográfiájában található meg.

TUDOMÁNY ÉS KÖZMŰVELŐDÉS

A gyűjtemény jelentőségének értékelése csak úgy lehet teljes, ha említést teszünk azokról a tudományos munkákról, melyek a szűkebb szakmai körök számára készültek, de közérthetővé egyszerűsítve az ismeretterjesztést is szolgálják. Egyidejűleg bepillantást engedünk kiállítási munkánkba, mely közművelődési tevékenységünk súlypontja.

Egy-egy gyűjteményi egység bemutatása kapcsán már tettünk említést egyes kutatókról, akik az egri gyűjtemény hazai és nemzetközi elismertetésében részt vállaltak. Említsük itt őket most speciális kutatásaik aspektusából.

Az első dolgozatok, ismertetések Schréter Zoltán nevéhez fűződnek, Schréter a Földtani Intézet fő-geológusaként évtizedeken keresztül végzett térképező munkát a Bükkben. Munkájában nagy segítséget jelentettek számára múzeumunk ősmaradványai. Főként a paleozoos üledékek ősmaradványai foglalkoztatták. Nagyrészt ma is az ő határozásai alapján tartjuk nyilván a karbon és permii kövületeket. Schréter munkásságának továbbvitele, — a ma is alapvető irodalomként használta, „A Bükkhegység földtani képződményei” monográfia (1964) megírása — Balogh Kálmán geológus professzor nevéhez fűződik. Az egi gyűjtemény nemzetközi rangra emelésében két kiváló tudós — Csepregyhnyé Meznerics Ilona és Andreánszky Gábor — tevékenysége alapvető. Mindketten számos dolgozatban ismertették az Eger környékéről előkerült őszállattani, elsősorban miocén puhatestű, ill. ősnövény-tani anyagot. Tudományos munkásságuk mellett nagy munkát fordítottak a gyűjtemény nyilvántartottsági fokának emelésére, a raktári munkára is. Az ő munkásságuk eredménye is, hogy a közel 140 ezer darabból álló gyűjtemény minden egysége ma is „élő”, s a tudományos kutatást szolgálja. Sajnálatos, hogy ennek a határainkon túl is, és méltán rangos gyűjteménynek jelenleg nincs megfelelő bemutatóhelye, s az Egerbe látogató hazai és külföldi vendégek számára nem hozzáférhető. Várhatóan ezek a gondok részben megoldódnak azáltal, hogy 1982-ben Szilvásváradon állandó kiállítás keretében módunk lesz bemutatni a gyűjtemény legszebb darabjait. E kiállítás azonban nem zárja ki annak szükségességét, hogy Egerben is minél előbb létre kell hoznunk egy olyan bemutatóhelyiséget, mely helyet adna — részben a helyszínen — a Wind-féle gyár és a Kiseged egyedülálló ősmaradványainak. Ennek fontosságát csak nyomatékosítja, az 1985-ben hazánkban megrendezésre kerülő Nemzetközi Mediterrán Noegén Rétegtani Kongresszus is, melynek egyik jelentős eseményének tervezik az Eger környéki lelőhelyek szakmai bemutatását.

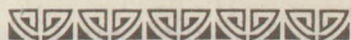
Addig is míg állandó kiállítások rendezésével nem tudjuk biztosítani a gyűjtemény bemutatását, időszaki és vándorkiállításokat szervezünk, melyek a gyűjtemény megismertetésén túl az iskolai természettudományos nevelést is segítik. Az elmúlt években több olyan kiállítást készítettünk, melyeknek sikere azt igazolta, hogy fenti törekvéseink megalapozottak, a múzeumba látogatók igénylik a természettudományos ismeretterjesztést.

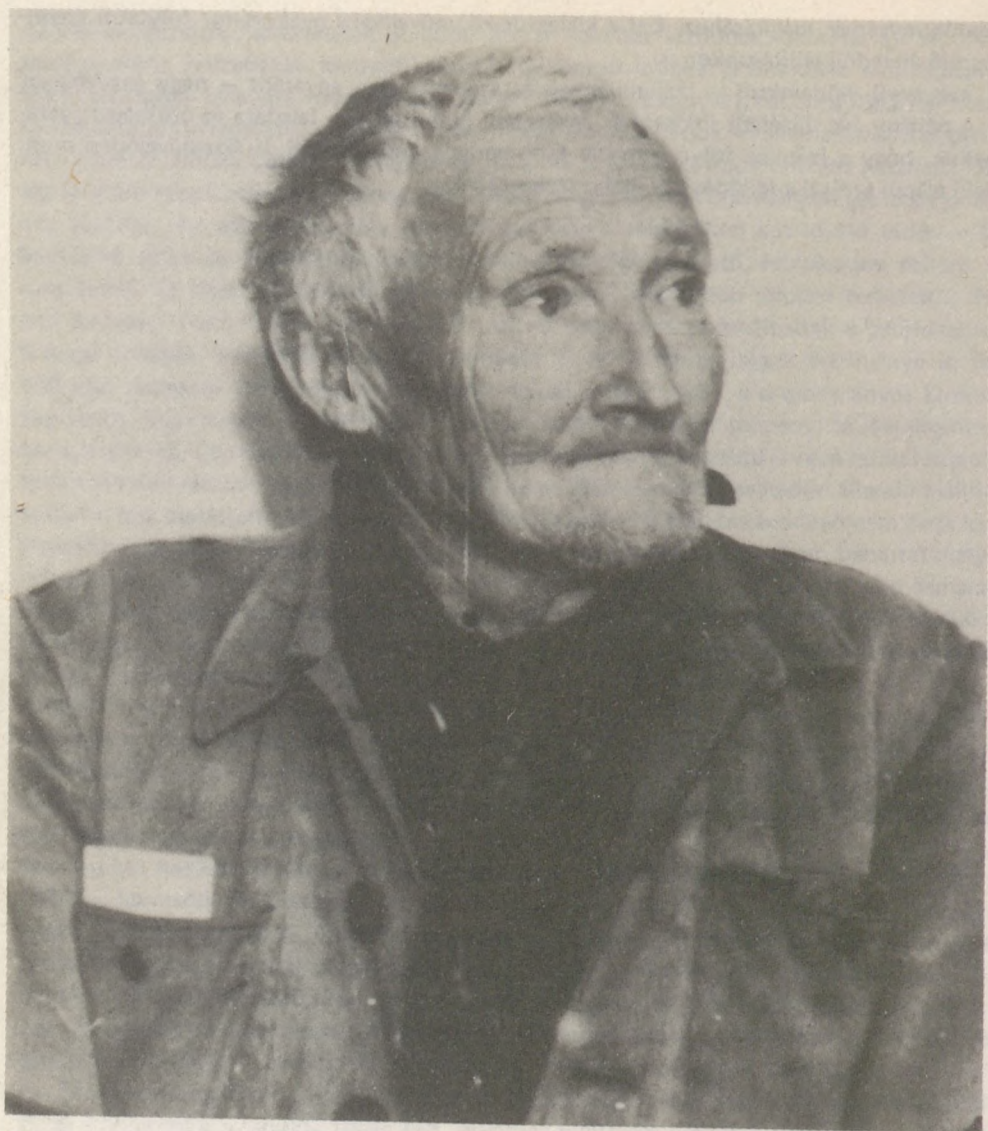
Jelenleg két nagyobb kiállítást vándoroltatunk: „Az élővilág fejlődéstörténete” 1977-ben készített kiállítás — harmadik felújításban — eddig 3 megye 15 kiállítóhelyén került bemutatásra. A „Mészvázak világa” c. kiállításunkat (a Természettudományi Múzeum, a gyöngyösi Mátra Múzeum és az egi Dobó István Vármúzeum anyagából állítottuk össze) szintén a megyén kívül vándoroltatjuk.

A kiállításokhoz múzeumi órák kapcsolódnak, melyeken film- és diavetítéssel egészítjük ki a látottakat. A tudományos ismeretek elmélyítése és a tanulói aktivitás fokozása érdekében a kiállítás anyagához kapcsolódó feladatlapokat készítettünk, melyeket a tanárok segítségével közösen értékeltünk ki. Ez egyrészt segítette a pedagógust, mert tájékoztatást nyújtott arról, hogy a múzeumi órák megnyílnak bővítették a tanulók ismereteit, másrészt segítséget jelentett a muzeológusnak egy következő

kiállítás forgatókönyvének megírásához. Ezt a kialakult közművelődési gyakorlatot folytatni szeretnénk az elkészülő állandó kiállításunkon is.

Mint láttuk nagynevű elődeinktől – szellemiekben és szakanyagban egyaránt – nagy gazdagságot örököltünk. A néhány éve újjáéledt földtani és őslénytani kutatómunka feladata ez örökséget gyarapítani. Reméljük, hogy a jelenleg folyó intenzív tudományos, muzeológiai és közművelődési munkánk megfelelő alapul szolgál a fejlődés egy újabb szakaszának.

Legányi Ferenc (1884–1964) Az egrí őslénytani gyűjtemény alapítója

OM Egerien

Die Egerer, Pouzdřaner, Puchkirchener Schichtengruppe *und die* Bretkaer Formation

T. BÁLDI (Budapest) und J. SENES (Bratislava)
unter Mitarbeit von:

M. BÁLDI-BEKE (Budapest)	S. MULINI-MAMUŽIĆ (Zagreb)
E. BRESTENSKÁ (Bratislava)	E. NAGY (Budapest)
R. BRZOBOHATÝ (Brno)	A. PAPP (Wien)
I. CICHÁ (Prahá)	E. PLANDEROVÁ (Bratislava)
E. CSÁGOLY (Budapest)	M. PLENIČAR (Ljubljana)
J. ČTYROKA (Prahá)	G. RABEDER (Wien)
M. GHEORGHIAN (Bucuresti)	L. RIJAVEC (Ljubljana)
M. HORVÁTH (Budapest)	A. RUSU (Bucuresti)
V. KALABIS (Brno)	Z. ŘEHÁKOVÁ (Prahá)
W. KLAUS (Wien)	O. SCHULTZ (Wien)
E. KNOBLOCH (Prahá)	F. STEININGER (Wien)
I. KÜPPER (Wien)	N. ȘURARU (Cluj)
R. LEHOTAYOVÁ (Bratislava)	M. VAŇOVÁ (Bratislava)
V. MOISESCU (Bucuresti)	D. VASS (Bratislava)

Wissenschaftlicher Redakteur Doz. Dr. JÁN SENES, DrSc.
Editor Dr. EDIŤA BRESTENSKÁ

Andreánszky Gábor monográfiájának címlapja és a belső borító, a szerző ajánlásaival

*Lagányi Ferenc kedves munkatársamnak,
az orvosi legkötetből ömlesztvénygyűjtésénél,
akinek ömlesztvénye volt a hazai ősmélet fő-
támasza, nagyrabecsülve és hálásan*

DIE FLORA *Andreaszky Zoltán* DER SARMATISCHEN STUFE IN UNGARN

(DIE PALÄOÖKOLOGISCHEN UND ZÖNOLOGISCHEN
BEZIEHUNGEN IHRER ENTWICKLUNGSGESCHICHTE)

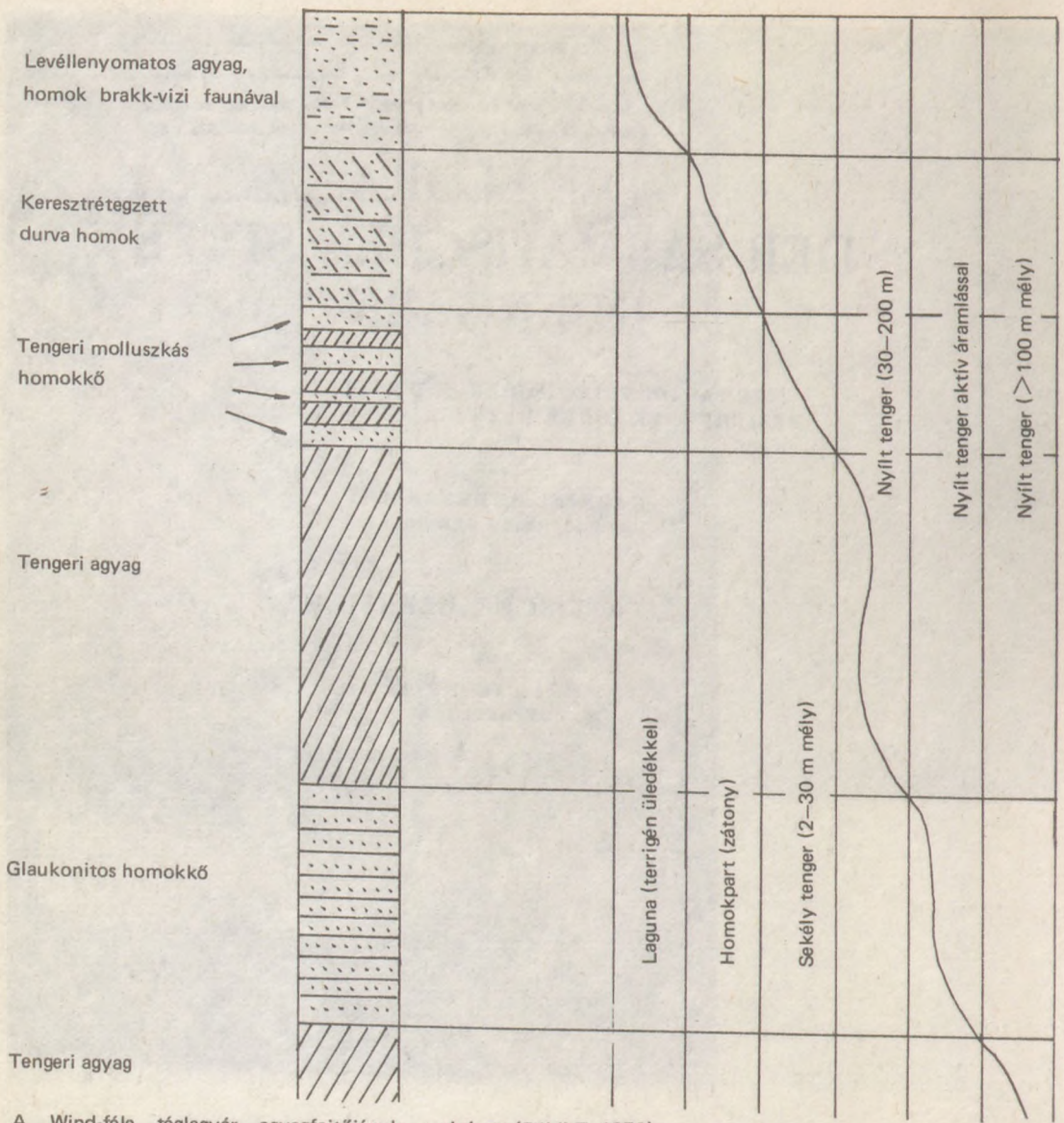
VON

GABRIEL ANDREÁNSZKY
EM. PROFESSOR DER BOTANIK

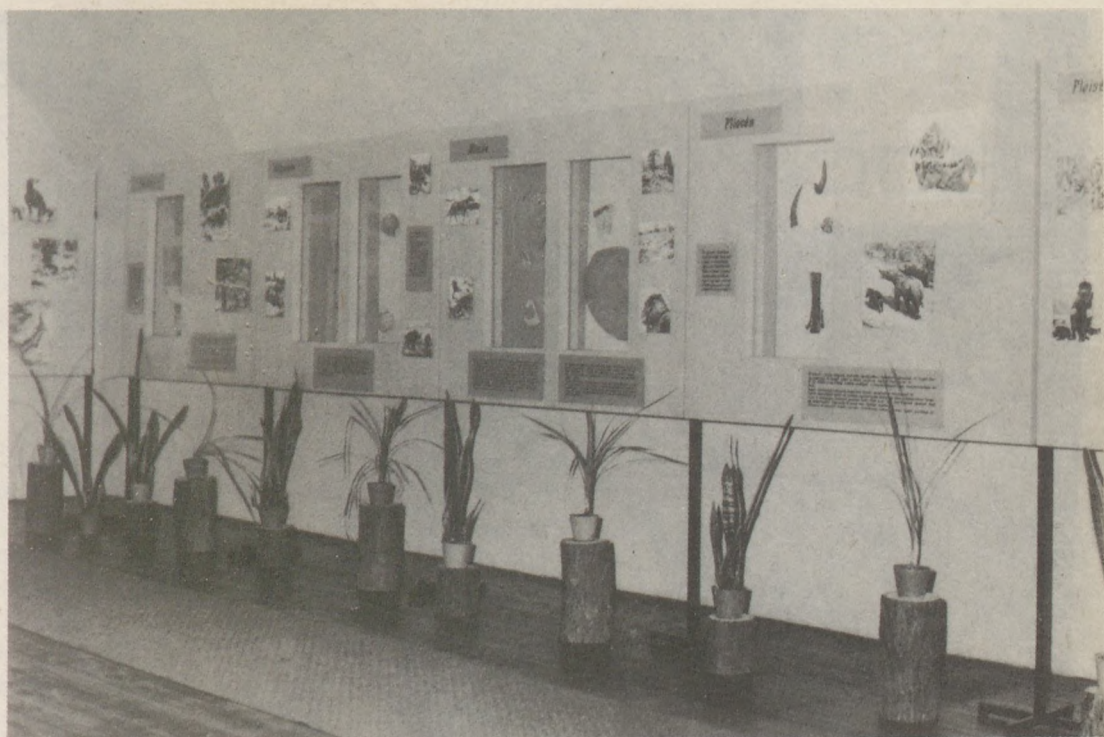
GEOLOGISCHE ÜBERSICHT

VON

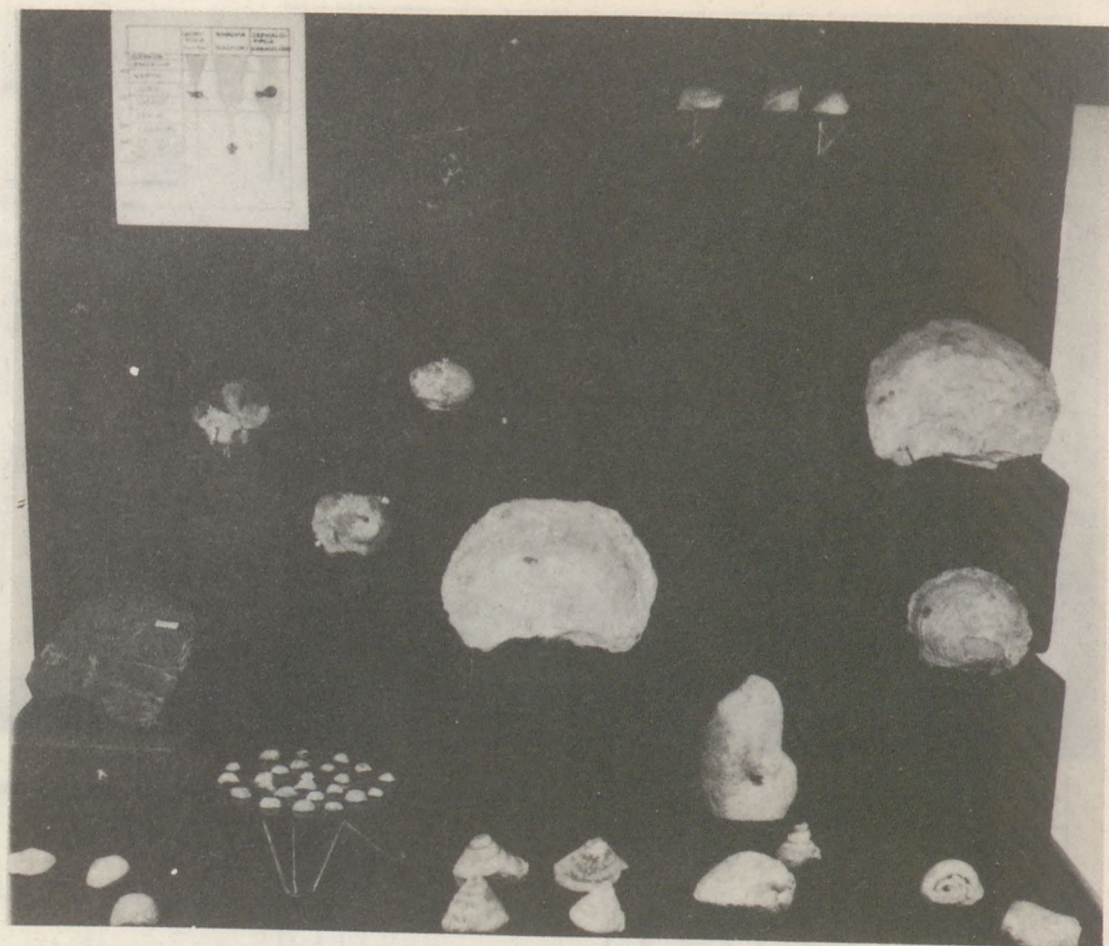
ZOLTAN SCHRÉTER
CHEFGEOLOGE

A Wind-féle téglagyár agyagfejtőjének szelvénye (Báldi T. 1979)

Az 1977-ben nyílt „Az élővilág fejlődéstörténete” c. vándorkiállítás

A „Mészvázak világa” c. kiállítás őslénytani anyagának egy része

KÖZMŰVELŐDÉSI TEVÉKENYSÉG A LENINGRÁDI ERMITÁZSBAN

Az elmúlt év végén, a nemzetközi, kulturális szakembercseré keretében 10 napot töltöttem a leningrádi Ermitázsban. Utazásom célja az intézmény közművelődési tevékenységének tanulmányozása volt. Ahhoz, hogy a későbbiekben kifejtett nevelési munkát – amelyről publikáció gyakorlatilag nem jelent meg – összefüggéseiben vázolhassam, röviden utalok a gyűjtemény kialakulására és a múzeum mai szervezeti felépítésére. Az Ermitázs története szorosan összefügg azoknak az épületeknek a sorával, ahol jelenleg a múzeum gyűjteménye elhelyezkedik. A Téli Palota és a hozzá kapcsolódó négy későbbi épületrész, a Kis, a Régi, és az új Ermitázs, valamint az Ermitázs Színház – amelyeket ma az Ermitázs összefoglaló néven említünk – a világ egyik leghíresebb múzeumát és Leningrád legszebb épületegyüttesét alkotja a Néva partján. Az Ermitázs épületegyüttes legkorábbi és fő épülete a Téli Palota, több mint másfél évszázadig az orosz cárok rezidenciája volt. 1754–62-ig épült, az olasz Rastrelli tervei szerint. Bár kívülről is, belülről is többször átépítették, jogosan nevezik az oroszországi barokk építészet gyöngyszemének. Az 1764-es esztendő fontos dátum a mai múzeumegyüttes történetében. Ekkor kezdték építeni a cári palota további részeit, a Téli Palota folytatásaként, párhuzamosan a Névával. Az új palotarész – a jelenlegi Kis Ermitázs – 1764–67 között épült, Vallin de la Mothe és Youri Velten építészek tervei alapján. Északi szárnyát eredetileg belső fogadásokra és a cári család pihenőhelyéül szánták. Ezért kapta a franciás Ermitázs (l'ermitage = remetelak) elnevezést. A déli szárny központi részét, az első emelet szintjén, a függőkert alkotja, amelyet teljes hosszában, két galéria veszi körül. A XVIII. század végén ezekben a cári kincstár első gyűjteményeit helyezték el. A múzeum gyűjteményének legrégebbi darabjai II. Katalin cárnő uralkodása idején kerültek a cári kincstárba. Az alapítás éve 1764, amikor a berlini Gotzkowsky gyűjteményből 225 kép jutott II. Katalin birtokába. A következő évek számottevő gyarapodásai: 1772 P. Crozat bankáré Franciaországból, 1768 Kobenzl gróf gyűjteménye, 1769 Brühl gróf képgyűjteménye Szászországból, 1779

Lord R. Wolpole-é Angliából, etc. A kincstár gyűjteménye abban az időben II. Katalin személyes tulajdonát képezte. Erre célozván írta egyik levelében, hogy „egyedül az egerekkel” élvezi a kincseket. A növekvő művészeti gyűjtemény számára építik 1771–87-ig a Régi Emitázs épületét, Y. Velten tervei alapján. A gyűjtemény tovább gyarapodik a görög, a római és a keleti művészet, majd az egyiptomi és a mezopotámiai civilizációk tárgyaival, valamint az újabb nagy európai gyűjtemények megvásárlásával szerzett műtárgyakkal. A Régi Ermitázs épületéhez kapcsolódik az Ermitázs Színháza. G. Quarenghi tervei alapján készült 1787-ben, a cári udvar színházi előadásaira. Ma rendszeresen művészettörténeti előadások színhelye, előadóterem. Az Új Ermitázs építése fontos állomást jelent az épületegyüttes történetében. A korábbi, XVIII. századi épületek még paloták voltak. Az Új Ermitázt már kifejezetten múzeumnak építik (1842–1851 L. Klenze), a cári palota művészeti gyűjteménye számára. Kiállításai 1852 óta nyilvánosak, de hosszú ideig csak a cári udvarhoz tartozóknak adtak ki belépőjegyet. A nagyközönség számára a 19. század második felében vált hozzáférhetővé. Egészen az első világháborúig csak ebben az épületben volt a múzeum, ezután terjeszkedett, a gyűjteményanyag növekedésével a Kis és a Régi Ermitázs, az Ermitázs Színház utoljára pedig a Téli Palota épületét is elfoglalva.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom idején a Téli Palota a legfontosabb történelmi események színhelye. 1918 októberében a Népbiztosok Tanácsa elrendelte az építészeti és művészeti tárgyak megőrzését és leltározását. A szovjethatalom megalakulása után az Ermitázs gyűjteménye négyszerezésre emelkedett. Több vidéki palotát és műkincseiket, valamint nagy magángyűjteményeket is az Ermitázshoz csatolták. Új osztályok alakultak: Orosz kultúra és művészet, Keleti népek kultúrájának és művészetének története. Végül a múzeum létrehozott egy speciális Tudományos-ismeretterjesztési és művészetpropaganda osztályt, amely fő feladata a különböző gyűjtemények hozzáférhetővé tétele, valamint az amatőrök számára tanfolyamok szervezése.

A második világháború idején az Ermitázs kincseit az Uralba szállították, majd 1945. novemberében nyíltak meg ismét a kiállítások, s folytatódott a tudományos gyűjtő és feldolgozó, valamint művészeti ismeretterjesztő tevékenység.

Az Ermitázs gyűjteménye ma közel 2 millió 700 ezer műtárgyat foglal magába és ebből 65 ezret mutatnak be állandó kiállításokon, mintegy 400 termében. A kiállítások tematikai tagolódása, a tudományos-gyűjteményi osztályok rendjét követi: Orosz kultúra története, Ősi kultúra története, Keleti népek kultúrája és művészete, Antik kultúra és művészet, Nyugat-Európa művészete, Numizmatika. Az Ermitázs szervezeti felépítése a következő: A múzeumot az igazgató vezeti, három tudományos, restauratori ill. gazdasági igazgatóhelyetttel. A tudományos igazgatóhelyetteshez tartoznak a tudományos osztályok, valamint a Tudományos-ismeretterjesztési Osztály és a restaurátorok – tudományos kérdésekben. A múzeumnak mintegy 150 tudományos dolgozója van. A restauratori igazgatóhelyettes feladata a 200 fős restauratori gárda irányítása, szoros együttműködésben a tudományos osztályokkal. A további több mint ezer dolgozó a gazdasági igazgatóhelyettes irányításával segíti a tudományos, ismeretterjesztési, restauratori munkát, üzemelteti a múzeumot.

A Tudományos-ismeretterjesztési — a magyar múzeumi gyakorlatnak megfelelő közművelődési Osztály három csoportra, módszertani, pedagógiai és a felnőttnevelési csoportra tagolódik. Az osztály kezei között dolgozik még az Ermitázsban mintegy 150 tárlatvezető. Munkájuk koordinálását és beosztását a Tárlatvezetői Iroda végzi. Az osztály legdinamikusabb csoportja a Módszertani Csoport. (Metodicseszkaja csaszt), már a háború előtt is működött. Írásos, dokumentációs kiadványuk sajnos a korábbi időszakról nincs. A vezetővel együtt hét művészettörténészből és egy szociológusból álló csoport szoros együttműködésben dolgozik az egész osztállyal. Tulajdonképpen az ő régészeti, történeti, művészettörténeti szakismeretük alapozza meg az osztály tudományos munkáját. Ismeretterjesztő kiadványokat írnak minden korosztály számára, előadásokat tartanak a múzeumban és a múzeumon kívül (pl. a leningrádi üzemekben), meghatározzák a tárlatvezetéseket, tárlatvezetési sorozatokat. Ellátják a tárlatvezetők szakmai irányítását, képzését, továbbképzését és folyamatos ellenőrzését. A tárlatvezetők valamennyien egyetemi vagy főiskolai diplomával rendelkező művészettörténészek, ill. történészek. A Módszertani Csoport szervezésében két évenként hirdetnek tárlatvezető felvételt az Ermitázsban. A felvételi előtt a jelöltek tanfolyamon vesznek részt, utána minden témából részletesen vizsgáznuk kell. Sikeres vizsgák után minden második évben 20 új tárlatvezetőt vesznek fel. A vezetések ellenőrzése folyamatos. Tapasztalatom szerint a Módszertani Csoport művészettörténészei felváltva, a nap minden szakában folyamatosan részt vettek a tárlatvezetéseken. Minden évben kiadják a tárlatvezetések programját, tárlatvezetési és foglalkozás-sorozatokat hirdetnek. A sorozatok programjai kívánság szerint szűkíthetők vagy bővíthetők. De lehet kérni művészettörténészekkel, régészekkel, restaurátorokkal vagy a múzeum egyéb szakterületein dolgozó tudományos munkatársakkal is találkozót. A tárlatvezetések, foglalkozások programjának véglegesítését a látogató csoport képviselője és a Módszertani Csoport konzultánsa együttesen végzi. A legutóbbi programfüzetben 7 nagyobb sorozatot ajánlanak (sorozatonként 7–52, összesen: 128 előadással). Rövidebb (5–8 foglalkozásból álló) sorozatokat is hirdetnek „a többműszakos üzemek dolgozói, a város távolabbi kerületeiben lakók, vagy azok számára, akik munka mellett valamilyen tanintézetben tanulnak, s időlegesen nincs lehetőségük látogatni az Ermitázs foglalkozásait”. Bizonyos sorozatokra külön is felhívják a figyelmet, amelyek „hasznosak lehetnek a könnyűipar különböző ágazataiban, fafeldolgozás, bútortextilipar, ruhaipar, porcelán és üvegyárak, féldrágakő megmunkáló üzemek és ékszeripari vállalatok munkásai számára”. A foglalkozások napját és óráját a Tárlatvezetési Iroda határozza meg a csoport vezetőjével egyetértésben. A csoport létszáma maximálisan 25 fő lehet. A tárlatvezetések időtartama: tematikus 2 óra, normál 2,5 óra. A tárlatvezetés díja 12 rubel, de ilyen esetben belépődíjat (0,20 kop.) nem kell fizetni. Az Ermitázs a sorozatokra bérleteket is kibocsát, amelyek lehetővé teszik a részletfizetést. Évente kb. 30.000 tárlatvezetés van, ebből több mint 3000 az iskolai csoportoknak tartott tárlatvezetés. Naponta hozzávetőlegesen 100 vezetésük van. A Pedagógiai Csoportban (Skolnij szektor) 3 pedagógus és egy művész, aki a képzőművészeti szakköröket vezeti, dolgozik. Tevékenységi körükbe tartozik a legfiatalabb korosztály művészeti vezetése. Főleg az 1–10. osztályokkal foglal-

koznak, de résztvettem olyan szakkörön (kruzsok) is, amit heti 1 alkalommal, az iskoláskor előtti 5 éves gyerekeknek tartanak. Minden tanítási évre kiadják programajánló füzetüket „Segítség az iskolában” címmel; meghatározva a múzeum és az iskolák együttműködésének formáit. Ajánlanak tárlatlátogatásokat, előadásokat, szakköröket, klubokat, szemináriumokat, és konzultációkat pedagógusok részére, nem utolsósorban az Ermitázs művészettörténeti kiadványait, „amelyek a pedagógusok és a diákok számára egyaránt hasznosak”. A füzet beosztása képet nyújt a Pedagógiai csoport sokrétű tevékenységéről: — Kirándulási témajavaslatok — tárlatvezetések 4–10. osztályosoknak. Csoportoknak javasolja, akik évente egy alkalommal jönnek, a városból vagy vidékről. A 4–8. osztályok számára a történelem, művészettörténet és a rajz tantárgyakhoz kapcsolódik. A 8–10. osztályokban művészettörténet oktatás nincs, így a programok ezt is pótolják. (Példaként bemutatom a 4. osztály számára tervezett tematikát: „Hogyan éltek szláv őseink —. A tárlatvezetés feladata: megismertetni a tanulókat a szlávok életmódjával, munkájával, lakóházaikkal, ruháival, ékszerzeivel, kereskedelmével. A tárlatvezetés képet ad az ősi orosz városokról: Kijevről, Vlagyimirről, Pszkorról, Novgorodról — A templomok külső és belső díszítéseiről, a városok utcáinak elrendezéséről stb.”)

— Bérletes tárlatlátogatások. Szisztematikus múzeumlátogatásokhoz bérletes tárlatvezetési sorozatok 4–10. osztályosoknak. A sorozatok 3–4 tárlatvezetést jelentenek. (Például: 4. osztály számára „A műkincsek világában — I. A múzeum — hogyan gyűjti és őrzi meg a múzeum a kultúra és művészet különböző emlékeit? II. A festészet — Hogyan kell látni a képet. Miért szép? III. A szobrászat művészi kifejezőeszközei. IV. Díszítőművészet — fajtái, anyag és kidolgozási technika.

A múzeumpedagógusok elmondták, hogy a bérletes tárlatvezetések költségeit a leningrádi gyerekek iskolai takarékbélyeg vásárlásaikból fedezik. Fenti iskolai látogatások alkalmával évente több mint 3000 iskolai csoport fordul meg a múzeumban, a tárlatvezetések díja 6 rubel.

— Előadássorozatok. A „kultúra és művészet” témakörében különböző előadássorozatok az 5–9. osztályok számára. Egy sorozat 6–8 előadásból áll. (Pl.: a 8–9. osztályok számára ajánlott sorozat címe „Nyugat-európai művészet”, „Ember, idő, művész”).

— Szakkörök. Azok számára, akik a művészettel behatóbban szeretnének foglalkozni. A foglalkozások az iskolai történelemtanítással párhuzamosan haladnak, a kiállítótermekben zajlanak, ahol a tanulók megismerkedhetnek az alkotásokkal. A foglalkozások előadásokkal egészülnek ki, hogy a tanulók jobban megérezzék a kor hangulatát.

Tanulmányutam idején az 5–10. osztályosok számára 25 kurzus működött. Egy-egy kurzusra kb. 10–12 gyerek jár. Résztvettem egy foglalkozáson, ahol az egyiptomi művészetről hangzott el beszámoló, amire a kis előadó elkészítette egy múmia és egy piramis agyagmodelljét.

— Klubok. A 8–10. osztályosok részére két klub működik. A „Fiatal régészek klubja” elsősorban Oroszország kulturális, művészeti emlékei iránt kelti fel a tanulók érdeklődését. A klubtagok ismerik az Ermitázs régészeti tárgyú kiállításait, előadásokat, beszámolókat hallgatnak. A foglalkozások időtartama 2 év. A „Fiatal művészbáratok Klub” célja, hogy a tagok általános művészetkultúrájának szint-

jét kialakítsa, megismertesse őket a világ művészeinek történetével. A foglalkozások mellett a klubtagok múzeumokat, kiállításokat, festők, szobrászok, grafikusok műhelyeit látogatják. A klubprogram folyamatosan három évre szól. A klubok korlátozott létszáma miatt csak felvétellel kerülhetnek be a gyerekek. Kb. 1000 jelentkezőből százötvenet vesznek fel.

— Szemináriumok és konzultációk. Az Ermitázs a Pedagógusok Továbbképző Intézetével karöltve szemináriumokat szervez az ókori világ, a középkor, a reneszánsz, az orosz kultúra és a Nyugat-Európai művészet XVII–XX. századi megismertetésére. Céljük az, hogy bemutassák a pedagógusoknak, a múzeum kiállítási anyagát, ily módon is lehetőséget nyújtva arra, hogy a tanárok tartalmasan és érdekesen tartsák meg e témakörhöz vágó előadásait. A múzeum történelem és rajztanárok számára konzultációkat tart. Tematikájuk: a tanulók előkészítése a múzeumlátogatásra. A gyermekek önálló múzeumlátogatásai számára a kiadvány „Útmutatót” tartalmaz. Kis ismeretterjesztő füzeteket sorol fel (kaphatók az Ermitázsban!), a múzeum Módszertani Csoportjának kiadásában.

A Felnőttnevelési Csoport tevékenysége a múzeumon belüli és kívüli művészeti ismeretterjesztésre irányul. Négy munkatársának feladata a Módszertani csoport által tervezett tárlatvezetési sorozatok, ill. a gyűjteményanyaghoz kapcsolódó előadások — előadássorozatok szervezése, propagálása. A párt és a szakszervezetek kulturális funkcionáriusai segítségével rendszeres kapcsolatot tartanak a leningrádi — főként ipari üzemek — és a kolhozok dolgozóival. Állandó a kapcsolatuk a három legnagyobb üzem (pl. Kirov Művek 10 ezer fő) munkásaival. Az üzemi programokat, amellyel egyrészt felkelteni, másrészt kielégíteni akarják az igényeket, ebéd idő alatt tartják. Ez azt jelenti, hogy évente 7–8 alkalommal művészeti programot szerveznek egy adott üzemben vagy gyárban, a meghosszabbított ebédidő alatt. Ilyenkor az Ermitázs 8–10 tudományos dolgozója és a különböző gyáregységekben több művészeti előadást tart. Rövid, maximum 30 perces előadások ezek, szemléltetéssel. Amint elmondták, nagy az érdeklődés irántuk, főleg a fiatalok körében. Gyakran a megszabott idő nem is elég a kérdések megválaszolására.

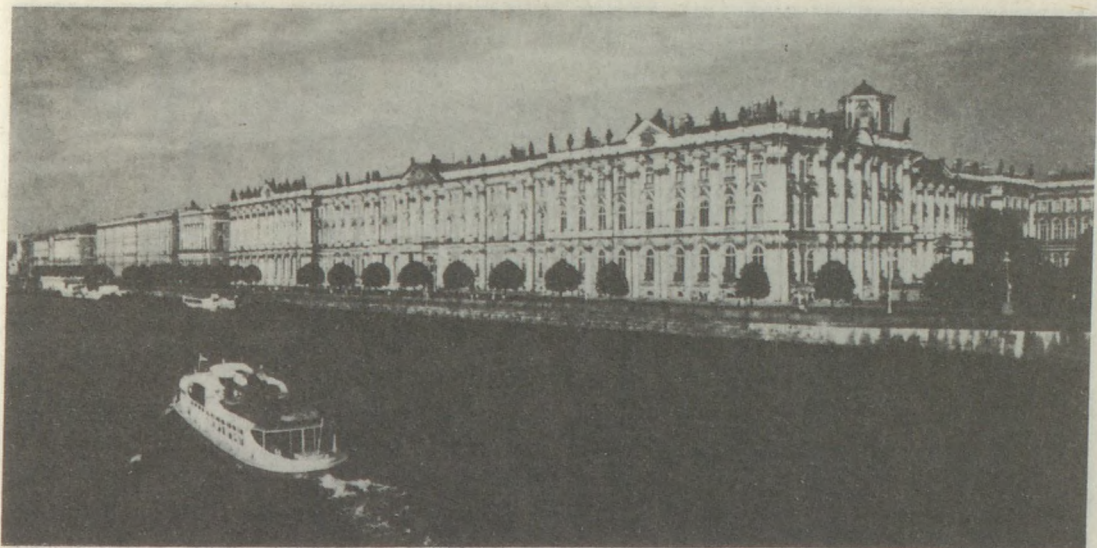
Rövidebb múzeumi közleményeket, híreket, kiállításokra meghívásokat, vagy egyéb Ermitázs programokról híreket is szolgáltatnak az üzemi rádiók számára. De a Módszertani csoport munkatársainak cikkeket is közvetítik a faliújságokra vagy az üzemi lapoknak. Továbbá fotókból, plakátokból összeállított kiállításokat is vándoroltatnak az üzemekben. Miután felkeltették az érdeklődést a múzeum gyűjteménye iránt, meghívják az üzemek, kolhozok stb. dolgozóit az Ermitázsba. Szabályos meghívókat adnak ki — együttműködésben a meghívandó termelési üzem vezetőségével — amelyben az üzem dolgozóinak és az Ermitázs tudományos munkatársainak találkozási időpontját jelzik. A meghívó mindig konkrét művészeti programot, előadást vagy valami mást is tartalmaz. Ezen túlmenően minden év őszén meghirdetik az Ermitázs Színházban — ez a múzeum előadóterme — tartandó előadások programját is. Az előadások témaköre az egész egyetemes művészettörténetet felöleli. A legjelentősebb program talán a képzőművészet-történeti hároméves egyetem, évfolyamonként októbertől — májusig minden hónapban 4 előadással, mindig a hét azonos napjain. Vannak rövidebb, éves

sorozatok (pl.: A világ legnagyobb múzeumai, A nyugat-európai művészet mesterei, Franciaország művészete) vagy csak néhány előadásból állók (Beszélgetések a képzőművészetről, Régészekkel az évszázadok mélyébe). Mindezekre bérleteket bocsátanak ki. A kiadott tematikán kívül az Ermitázs előadótermében tartanak előadásokat nevezetes dátumokkal, időszak kiállításokkal és a művészeti élet aktuális eseményeivel kapcsolatban is. Ezeket az előadásokat külön meghirdetik. A hét minden egyes napján, gyakran naponta kétszer is (16 ill. 17 és 19 órai kezdettel) van az Ermitázsban előadás. Tanulmányutam során egy Raffaello-ról szóló előadást hallgattam meg. A 200 személyes előadóterem teljesen tele volt. A másfél órás előadás alatt egy pillanatra sem gyulladt ki a villany. Az egész színpadtermet betöltő hatalmas vásznon egymást követték a szebbnél-szebb diáképek. A széksorok között, mint kis szentjános-bogárkák, fénylettek a hallgatók piciny zseblámpáskái, amivel jegyzetfüzetüket megvilágították.

A Tudományos-ismeretterjesztési Osztály csoportjainak kiadványain túl, az Ermitázsba látogató közönség eligazodását segíti a hatalmas gyűjteményről kiadott különböző szintű vezetők. Van egészen egyszerű, de szép színes műtárgyfotókkal gazdagított, emeletenként eligazító, csak alaprajzot és a kiállítótermet jelölő kis füzet, valamint két különböző feldolgozásban elkészített ún. közép-vezető. Közülük az egyik a „csillagos” vezető. Egy-három csillaggal jelzik a szövegben azokat a látnivalókat, amit egy általános, a kiemelkedő műalkotásokat megtekintendő, vagy egy részletes Ermitázs látogatásra ajánl. A másik, teremről-teremre vezetve sorolja fel a látnivalókat. Van még természetesen a gyűjteményről kiadott többkötetes feldolgozás is. Mindezek több világnyelven kaphatók. Meg kell még említsem az Ermitázs négy épületéről ill. az ott elhelyezett gyűjteményekről kiadott képeslapgyűjteményeket — természetesen szintén több nyelven — vagy a műkincsről készült diasorozatokot levelezőlapokat, reprodukciókat stb. amik mind megvásárolhatók a múzeum kioszkjaiban. Ha valaki netán mégsem vásárolna vezetőt, és egyénileg akarja megnézni a múzeumot, eligazodását segítik a termekben levő, kb. 1 oldalnyi terjedelmű kis táblácskák.

Feltétlenül említésre méltó még az Ermitázs közönségszolgálat. A múzeum — hétfő kivételével — naponta 11–19 óráig, nyáron 9,30-tól 17,30 óráig, vasárnap 10–18 óráig tart nyitva. Közönségének fogadására két bejárata van. A bejáratok mellett, ruhatárak, de van csomagmegőrzője is. Három kioskjában a vezetőkön, múzeumi térképeken, képeslapokon, diákon kívül művészeti könyveket és emléktárgyakat is árúsítanak. Az üdítőitalos automaták mellett két büféje is van. Ezen kívül telefonautomaták is működnek a múzeumban, valamint színházjegyeket is árúsítanak.

Az Ermitázs a Szovjetunió leglátogatottabb múzeuma. A kormány évente 2,5 millió rubelt juttat a múzeum kulturális propaganda és ismeretterjesztő tevékenységére, a tudományos kutatás, restaurálás és a műtárgyvásárlás céljaira. A látogatók száma évi 3,5 millió. A múzeum dolgozóinak munkája a művészetet, a tudományt és az embert szolgálja.

A Téli Palota

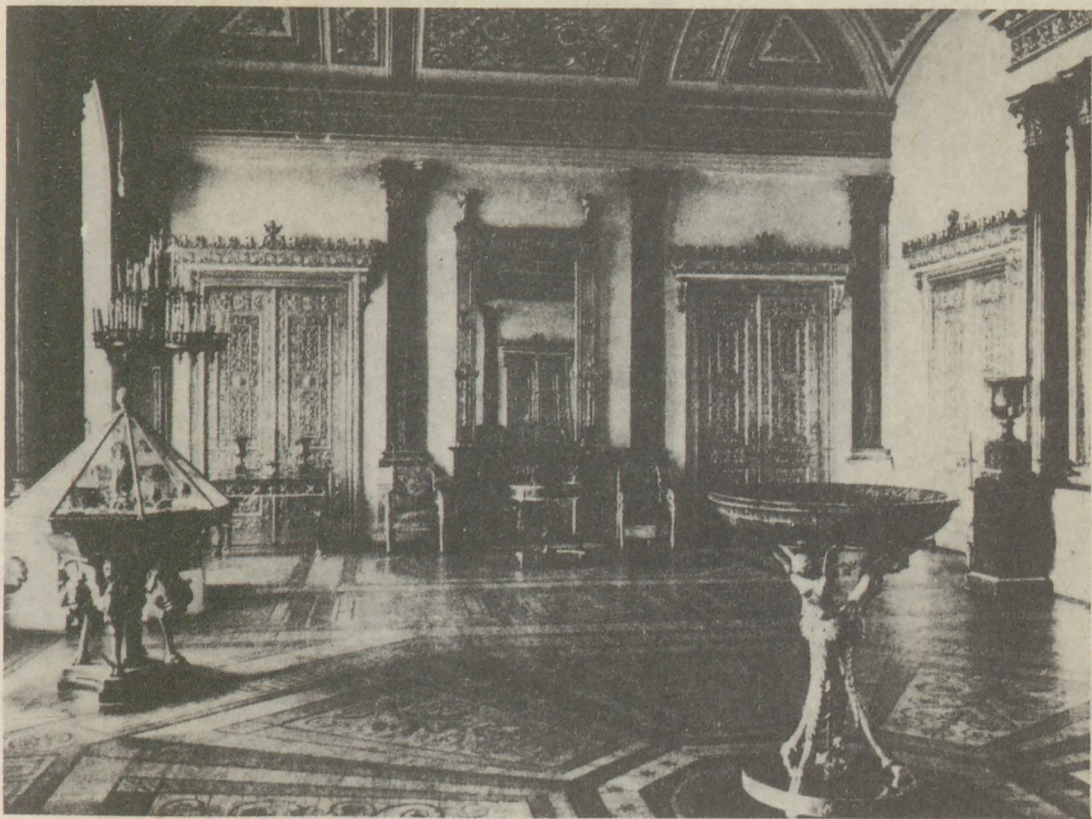
A Téli Palota a Néva felől

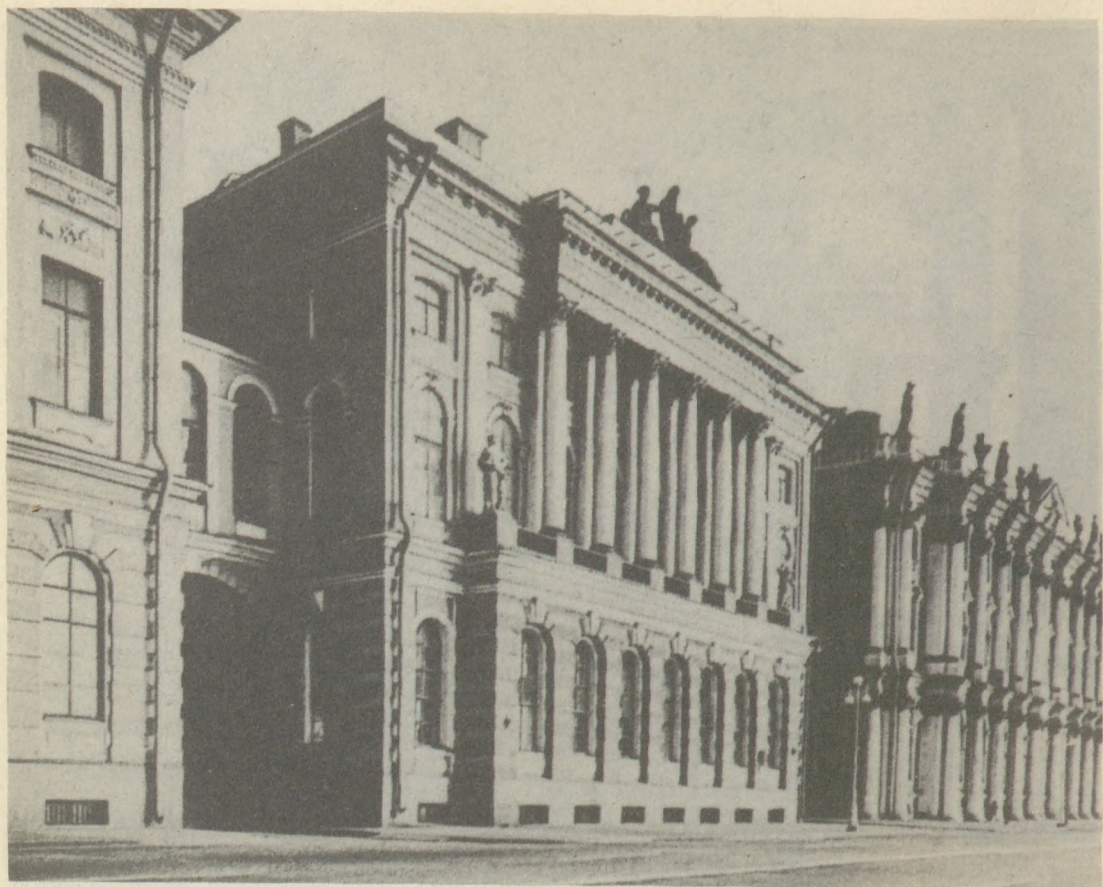
Téli Palota „nagy” lépcső

Téli Palota „Rastelli“ galéria

Téli Palota: „Malachit” terem

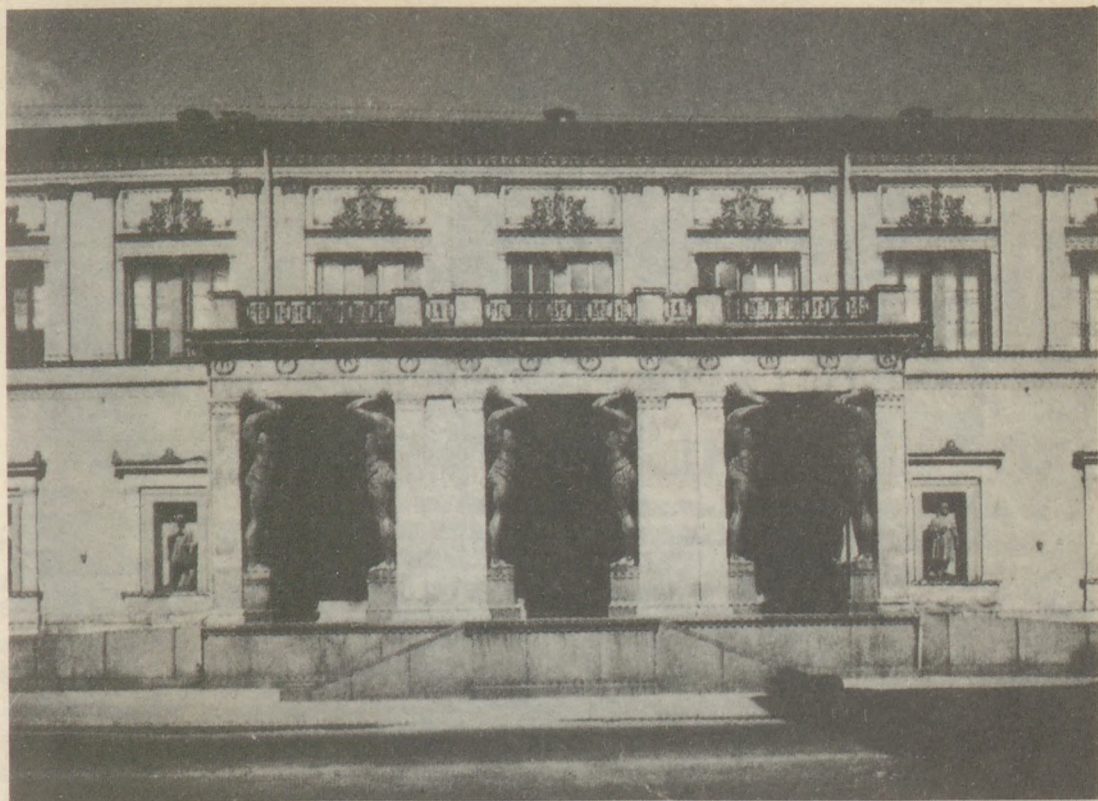
A kis Ermitázs

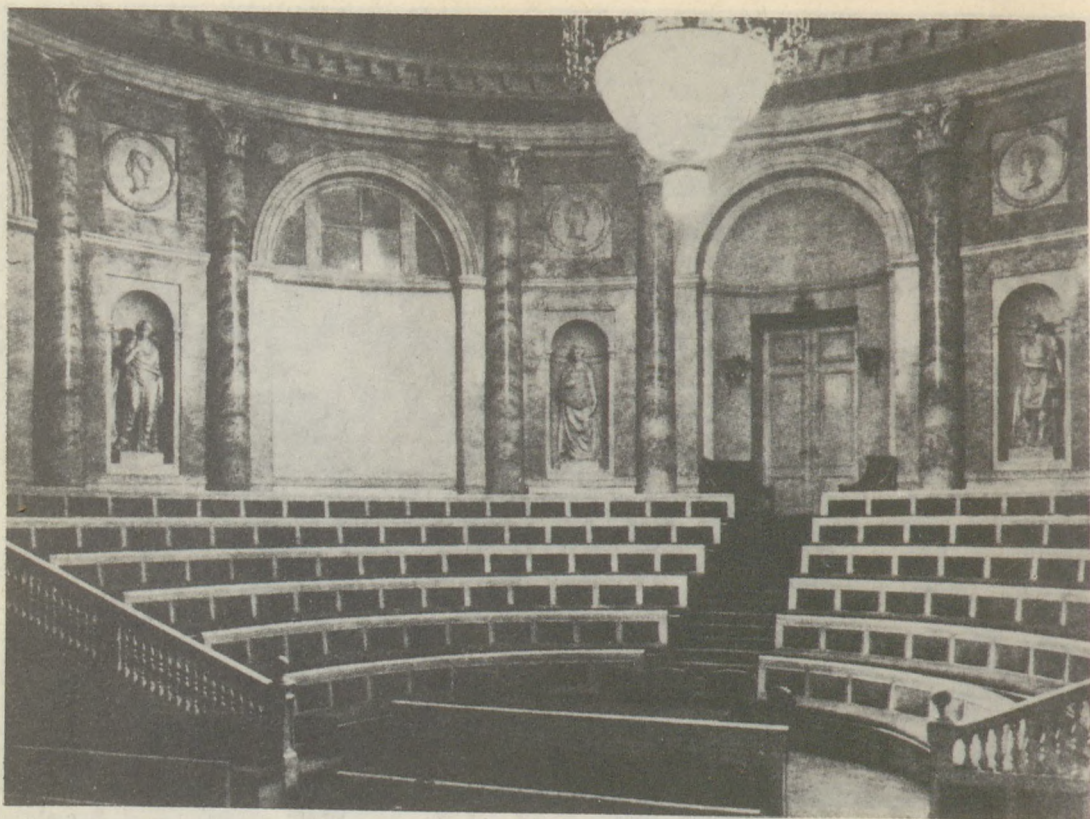
Kis Ermitázs: függőkert az I. emelet szintjén

Kis Ermitázs: „pavilon” terem

Az új Ermitázs

Az Ermitázs színház – ma a múzeum előadóterme

A FIATALOK TERMÉSZETISMERETI KLUBJÁNAK MEGALAKULÁSA ÉS MŰKÖDÉSE

Nem mindenkből lesz zeneszerző, karmester, de még első hegedűs, vagy oboás sem, aki szívesen hallgat zenét. Miért várjuk el, hogy a természethez vonzódó gyerekekből biológus, vagy fizikus legyen? Miért természetes, hogy a zene, a költészet, a képzőművészet értő élvezete része műveltségünknek, de a természet ismeretét csak szakembereknél tételezzük fel. Mintha a minket körülfogó természet, amelynek mi magunk is részei vagyunk, idegen lenne és ismerete nem lehetne emberi tudásunk fontos alkotóeleme.

A természet törvényeit ismerő és a maga érdekében azt tiszteletben is tartó ember műveltségének része – a humánproduktumok megbecsülésével egyenrangú része – kell hogy legyen a természetismeret. A művelődés szakemberei és a pedagógusok a megmondhatóí, hogy ez a harmónia a humán és reál műveltségi elemek között nem minden esetben áll fenn. Amíg, igen helyesen – műveletlennek bélyegzik, aki nem ismeri József Attila költészetét, vagy Bethoven zenéjét, elsiklanak a legközönségebb erdei fák vagy rovarok ismeretének hiánya felett. Pedig ezek a lények az embert is befogadó természet integráns részei.

Ilyen és hasonló gondolatok és háborgások indították el azt az eseménysort, amely a Természettudományi Múzeum és a Magyar Biológiai Társaság közreműködésével, végsősoron egy sok tekintetben újszerű közművelődési forma létrejöttét eredményezte. De nézzük szép sorjában!

1979 decemberében, a Magyar Biológiai Társaság Állattani Szakosztályának titkára és e sorok írója, mint a Természettudományi Múzeum Közművelődési Osztályának munkatársa között zajlott le az a beszélgetés, amely lényegében megindította a fiatalok szervezését. A szakosztályi titkár arról panaszkodott, a társaság elöregszik, mert kevés a természet és nevezetesen az állatvilág iránt érdeklődő fia-

tal. Miután a múzeumunk irányításával működő biológia szakkörökben sok, a tárgy iránt komolyan érdeklődő fiatalot ismertem meg, úgy véltem, eredményesen kísérlelhetem meg a fiatalok beszervezését a Biológiai Társaság soraiba.

Számos tanár és szakbiológus megértő támogatásával, néhány hónap múlva már készen állt a féléves munkaterv, és együtt volt a fiatalok első csoportja is. A Magyar Biológiai Társaság vezetőségét és a Természettudományi Múzeumot kértük, tegye lehetővé a fiatalok rendszeres összejövetelét, a természetismereti képzés és önképzés jegyében. A Biológiai Társaság megértően segített abban, hogy szervezeti egységünk, az Állattani Szakosztály keretében működjön. Gánti Tibor főtitkár javaslatára a Fiatalok Természetismereti Klubja nevet vettük fel. A Természettudományi Múzeum biztosította a termet összejöveteleink megtartására, vállalta a meghívók nyomtatását és szétküldésének költségét. Nem kis jelentőségű az a támogatás sem, hogy a Múzeum egy fiatal kutatója, ellátja a tanárelnöki tiszteletet.

1980 április végén megrendezésre került a Klub első összejövetele, 106 fiatal részvételével. Ezen emlékezetes előadást tartott, a ragadozó madarak védelméről, Jánossy Dénes a Magyar Madártani Egyesület elnöke. Az új közösség saját soraiból választott egy hét tagú vezetőséget és meghatározta a Klub célkitűzéseit, amelyek lényegét az alábbiakban foglalhatom össze:

- A tagság természetismereti műveltségének növelése öntevékeny szervezés keretében és a fiatalok önkormányzatszerű vezetése mellett.
- A beszéd- és előadókészség fejlesztése.
- Az általános műveltség bővítése.
- A tagság baráti és közösségi szellemének továbbfejlesztése
- A természet megismerésére és kutatására irányuló kedv fokozása.
- A felnőtt szakosztályok szervezési munkájának megismerése.

Az első ülés jegyzőkönyvét, a célkitűzéseket és a választott vezetőséget, a Magyar Biológiai Társaság és a Természettudományi Múzeum Közművelődési Osztálya rövidesen jóváhagyta és ezzel rendszeres munkánk megindult. A célkitűzések végére kívánczik az egyik neves biológusunktól vett idézet: „Az a fiatal, aki pihenő idejéből rendszeresen áldoz egy tudományág megismerésére, megérdemli, hogy segítsük őt ezen az úton.” Ezért gondoljuk, helyes úton járunk, amikor a fiatalok e célkitűzéseit minden eszközzel támogatjuk. Egyben a Múzeum és a tudományos társaság között újszerű kapcsolatot hoztunk létre, hiszen a múzeumi szakkörök fiataljaiból kerül ki a Biológiai Társaság tagságának utánpótlása.

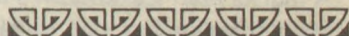
Az első előadói ülést a mai napig még 18 követte, 3 szakmai kirándulást és 7 klubnapot is szerveztünk. Előadói üléseinken, többek között, körünkben tisztelhattuk Dr. Török Imre akadémikust, Dr. Székely Pál, Dr. Fábíán Gyula professzorokat, Dr. Czeizel Endre orvos-genetikust és még sok kiváló szakembert. Az elhangzott előadások felölték számos tudományág érdekesebb részproblémáit. Volt ökológiai, etológiai, rendszertani, tudománytörténeti és módszertani előadás is, átlagosan 60 főnyi hallgatósággal.

Kirándulásainkon, főleg a gyakorlati természetismeretet mélyítettük el, jártunk a Kiskunságban, a Pilisben és a Budai hegyekben. A kötetlenebb felépítésű klubnapjainkon, a gyakorlati mikroszkopi vizsgálatoktól a régi korok zeneszerszámainak ismertetéséig, sokmindenről esett szó. A Klub hasznos kapcsolatokat épített ki a TIT Természettudományi Stúdiójával, a Fővárosi Állat- és Növénykerttel, és az ezeken a helyeken működő szakkörökkel. A Magyar Biológiai Társaság vezetősége lehetővé tette, hogy a legérdeklődőbb és szorgalmasabb fiataljaink a felnőtt szakosztályok üléseit is látogathassák. Ezzel jelentősen segítették a fiatalok magasszintű ismereteinek gyarapodását.

Fontos és minden tevékenységünket átható feladat a természet és környezetvédelem. A természet megismerése ezt közvetlenül szolgálja, hiszen amit az ember megismer, azt szereti meg, és azt védi, amit szeret. A természetvédelem hatékonyságát szolgálja tehát, a természetszeretetre nevelés. E tekintetben sokat tanultunk a tatai „Herman Ottó” köröktől. Szeretnénk ha tagságunk „kiskutatásainak” eredménye – hozzájuk hasonlóan – előadások formájában kerülne tagságunk elé. Kétségtelen, nem kis bátorság kell a fiataloknak ahhoz, hogy kiváló előadóink után kiálljanak kiselőadásaikkal a nyilvánosság elé. Dicséretükre legyen mondva, hogy még nem volt olyan előadói ülés, ahol ne szerepeltek volna fiataljaink.

1982 február 26-án tartottuk első közgyűlésünket. Az itt megválasztott vezetőség nagyobb létszámú, munkáját választmány is támogatja, amely a ma már mintegy 160 főnyi tagság legjobbjaiból került ki. A tanárelnök Dr. Vásárhelyi Tamás, múzeumunk fiatal kutatója. Egy kis statisztika tagságunkról: a fiatalok mintegy 80%-a középiskolás, míg a fennmaradó 20% egyetemi és főiskolai hallgatókból, valamint fiatal dolgozókból tevődik össze. Az életkor és foglalkozás szerinti arányok a vezetőség összetételében is tükröződnek.

A múzeumi közművelődési munka és a sokoldalú közönségkapcsolat új eszköze ez a Klub. A tagság aktív ismeretterjesztési munkát is végez s így szinte észrevétlenül minél több fiatal válik rendszeres múzeumlátogatóvá. Nem kevésbé fontos: e tevékenység hidat képez a fiatalság és a tudományos élet között.

MÚZEUM ÉS PÁLYAIRÁNYÍTÁS

Az Ifjú Történelemlabarátok Köre Szombathelyen 1980 októberében alakult. A 41 fő 1–3. osztályos gimnáziumi tanuló két csoportban dolgozott. Az egyik csoport tagjai a szombathelyi Kanizsai Dorottya Gimnázium és a Nagy Lajos Gimnázium tanulói, a másik csoport tagjai főleg a vidéki gimnáziumok – Kőszeg, Körmend, Csepreg – tanulói voltak.

Az Ifjú Történelemlabarátok Köre foglalkozásainak helye a Forradalmi Múzeum könyvtárában volt. Ebben a helyiségben van az újkori és legújabbkori történeti irodalom, a lexikonok, a szótárak, a folyóiratok, ezek szak- és betűrendes katalógusa, az audio-vizuális eszközök, a fotótár, a filmtár. Ezek, ezen túl a múzeum tárgyi és dokumentációs anyaga a kör tagjainak rendelkezésére állt, a feldolgozandó téma szerint.

Az Ifjú Történelemlabarátok Köre 1980–81 évi tematikájának alapja, dr. Gyapay Gábor: Kézikönyv az Ifjú Történelemlabarátok Köre vezetéséhez (Bp. 1979. Történelmi Füzetek sorozat) c. kiadvány volt, figyelembevéve a helyi múzeum adta lehetőségeket és a gyerekek igényeit.

A szombathelyi középiskolák történelemszakkör vezetőivel való megbeszélés szerint, ők vállalták az iskolai tananyagra épülő, egyetemi felkészítő jellegű foglalkozások tartását, rengeteg forráselemzéssel. Az első év tematikájának fő célkitűzései a következők voltak. Elsősorban olyan praktikus ismeretek és gyakorlatok elsajátítása, amelyekre a gimnáziumban folyó történelemoktatása folyamán nincsen lehetőség. Ilyenek a könyvtár, a levéltár, a múzeum belső rendszerének megismerése – az ETO-rendszer, a levéltárak gyűjtőköre, a Fond-jegyzék, a múzeumok gyűjtőköre, a tárgyi- és dokumentációs anyag gyűjtése, feldolgozása – a helyi közgyűjtemények anyagának ismerete, raktári szinten is. Ezen túl a nevezett intézmények kutatószolgálat-vezetőivel egy személyes, jó kapcsolat kialakítása, az intézményekben egy otthonos-kulturált viselkedés megtanulása, az intézmények anyagának bátor használata. A másik nagy cél volt a történetírás módszerének, anyaggyűjtésének – cédulázás, – a rendszerezésnek, a rövid, tömör megírásnak az elsajátítása volt. Mindez a Forradalmi Múzeum sajtóanyagának – „Az Est” (1915–17) és a „Szabad Nép” (1950-es évek) – a felhasználásával. (Tudvalevő, hogy az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny egy témája mindig sajtófeldolgozás.) A munka ezen szakaszában a tanulók együtt dolgoztak, állandó segítséggel, a cédulaanyaguk foglalkozásról-foglalkozásra való javításával. A személyenként összegyűlt 25–30–35 cédulából készültek el

a 3–5 oldalas dolgozatok. (Témái: „Halálesetek, tragédiák elemzése az apróhirdetések tükrében”, „Románia belépése az I. világháborúba”, „I. Ferenc József halála”, „Az MDP és az 1951-es pártvezetőségi választások a sajtó tükrében”, „Közoktatásunk feladatai (1952)”, „Az élelmiszerárak változása az I. világháború alatt”, „Szerbia az I. világháborúban”, „Olaszország az I. világháborúban”, „Kulturális élet a sajtó tükrében (1950-es évek)”, „Rákosi Mátyás élete és az MDP-ben betöltött politikai szerepe”, „Oroszország és az I. világháború” ... stb.)

Február közepétől egyéni munkák készültek, az elmúlt évek Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny, valamint az 1981-es évi pályázati kiírás témái alapján. Ekkor került sor a napi konzultációs idő bevezetésére és a csoportfoglalkozások alkalmazására, kutatóhelyek szerint.

A kör tagjainak nyári „gyakorlat”-át a Vas megyei Múzeumok Igazgatósága különböző osztályai – régészet, néprajz, újkori- és legújabbkori történeti osztály, – vállalták magukra.

Összegezve az első év tapasztalatait, megállapítható, hogy a múzeum ideális intézmény egy Ifjú Történelembaráti Kör működéséhez. A múzeumban folyó kutató munka igényli a társintézmények – a könyvtár, a levéltár – anyagát, míg fordítva ez nem érvényes.

Ha az Ifjú Történelembarátok Körének célja az érdeklődő, a tehetséges tanulók pályairányítása, a pályára való felkészítése, akkor a múzeumon keresztül a történettudomány művelésének mindegyik szakterülete megismerhető. Így a pályaválasztás lehetősége bővül, de meghatározhatja egy más pályát választó ember ezirányú amatőr tevékenységét is.

Az Ifjú Történelembarátok Köre 1980–81 évi tematikája.

1980. október
1. Szervezés, a kör célja, feladata.
 2. A történelem forrásai: a könyv.
 3. A történelem forrásai; a folyóiratok, a napilapok.
 4. Könyvtárismeret: a társadalomtudományok. Gyakorlat a Forradalmi Múzeum könyvtárában. Bibliográfiák összeállítása megadott témában.
- november
1. Látogatás a Berzsenyi Dániel megyei Könyvtárban, Előadó: dr. Pethő Gyula.
 2. Látogatás az Egyházmegyei Könyvtárban, Előadó: dr. Pataki László
 3. A történelem forrásai: az iratok Látogatás a Vas megyei Levéltárban Előadó: Tilcsik György
 4. Összefoglalás: A történelem forrásai
- december
1. A történetkutatás módszere: a régészet, a történettudomány
 2. A cédulázás módszere
 3. Cédulázás megadott témában (A cédulázás anyaga: „Az Est és a „Szabad Nép”)
1981. január
1. Cédulázás egy adott témában
 2. Cédulázás egy adott témában
 3. Cédulázás egy adott témában.

- február 1. Vázlatkészítés az összegyűjtött céduलाanyag alapján
2. Egy 3–5 oldalas dolgozat megírása az összegyűjtött céduलाanyag alapján.
3. A dolgozatok értékelése

Egyéni témák feldolgozásának megkezdése

- a) az elmúlt évek középiskolai pályázatainak alapján
b) a 2. és 3. osztályos tanulóknak az 1981. évi középiskolai pályázat témái szerint – anyaggyűjtés megkezdése az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyre.

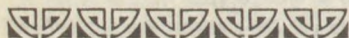
4. Egyéni témák feldolgozása – bibliográfia-készítés

- március 1. Egyéni témák feldolgozása
2. Egyéni témák feldolgozása
3. Egyéni témák feldolgozása
4. Egyéni témák feldolgozása

- április 1. Egyéni témák feldolgozása
2. Egyéni témák feldolgozása
3. Egyéni témák feldolgozása
4. Egyéni témák feldolgozása

- május 1. Egyéni témák feldolgozása
2. Egyéni témák feldolgozása
3. Egyéni témák feldolgozása
4. Az anyag rendezése, vázlatkészítés.
5. A dolgozat megírása – folyamatos (nyáron is)

(Konzultációs idő: naponta 14–15 óra között.)

HAGYOMÁNY ÉS KORSZERŰSÉG

K. PALÁGYI SYLVIA

A BALÁCAI FELTÁRÁSOK MÚLTJA ÉS JÖVŐJE

Amikor a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1912. augusztus 25–29-i veszprémi XXXVI. országos vándorgyűlése tiszteletére Rhé Gyula „Balácza” című könyve a veszprémi Egyházmegyei Könyvnyomda gondozásában megjelent, az egykori balácai káptalani majorságról elnevezett romterületen kilenc épület került már napvilágra.

Rhé Gyula, a veszprémi múzeum későbbi igazgatója a Nemesvámos-veszprémfajszai országúttól északra egy fallal körülvett római kori villagazdaság 12 épületének alaprajzát határozta meg, „Balácza” könyvének megjelenése után is folytatva kutatását. Munkájának célját a Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet Évi Jelentése (1906-ról) így határozta meg: „Jóval jelentősebb és múzeumunk jövőjére nagy horderejűnek mondható ásatás folyt le az elmúlt ősszel a Veszprém város tőzsomszédságában fekvő Vámos község határához tartozó u.n. Baláca pusztán... Az ásatás célja volt részben az 1904. év őszén szántás közben felszínre került falfestmények darabjait feltárni, részben a lelőhelyek jellegét meghatározni. Ez utóbbit illetően teljes biztonsággal meg tudtuk állapítani, hogy a falfestményeket tartalmazó épület egy nagyobb római telepnek egyik épülete.”

A balácai feltárások 1906–1926-ig tartó, első szakaszának első évében, öt hetes munka során Rhé Gyula a főépületnek az egész káptalani területre eső részét feltárta és ekkor már három mozaikpadlóról volt tudomása. A következő évben a veszprémfajszai kisbirtokosok földjén, a birtokosokkal foly-

tatott eredménytelen tárgyalás után, nem lehetett folytatni a kutatást, viszont teljesen kibontakozott a 62 m²-es nagy mozaik és néhány alapfal a II. épületből. A megszakításokkal 20 évig tartó ásatás egyik legtevékenyebb éve az 1909-es volt. Befejeződött nemcsak az I-es épület, hanem a II. épület feltárása is és további hét kisebb épület bontakozott ki. 1910-ben csak a 31. helyiség 32–33 m²-es mozaikjának kiemelésére kerülhetett sor, míg 1912-ben is csak „hézagpótló” munkálatok folytak. A világháború közbejötté miatt a nagy mozaik 1925-ös kiemelése után, a feltárás csak 1926-ban folytatódott. Ebben az évben találta meg Rhé Gyula azokat az épületeket, amelyek a főépület és a Nemesvámos-veszprémfajszi országút között fekszenek és amelyek a „Balácsa” című könyv alaprajzán még nem szerepelhettek.

A múzeum megépítése körüli huza-vona idején már felvetődött az a gondolat, hogy legalább a „becses” balácai mozaikok és falfestmények számára építtessenek egy épületet Csomay Kálmán építőmesterrel, amelyet a belső püspökkertben kívántak elhelyezni. A melléképületek apszisos termeiben állították volna ki a két mozaikot. 1924-ben az új múzeumépületbe való költözéskor azonnal kiderült, hogy a balácai leletek számára nincs elegendő hely és ismételten felvetették a római pavilon megépítését. A főépület kétoldali kibővítésének terveit 1932-ben ugyancsak Csomay Kálmán készítette el a főépülettel harmonizáló stílusban, azonban a Bakonyi Ház megépítése és a gazdasági nehézségek miatt a „balácai kérdés” hosszú ideig lekerült a napirendről.

Abban az évben, amikor Laczkó Dezső múzeumigazgató éppen „a múzeum kertjében elhelyezendő római pavilon megépítésére” 1000 pengős kezdeményezésével gyűjtést indított, a gazdasági nehézségekre és valószínűleg a helyhiányra tekintettel befejeződött a balácai feltárások történetének első szakasza. Rhé Gyula feltárásai Pannonia egyik legjelentősebb villagazdaságával ismertették meg a hazai és külföldi kutatókat. A villagazdaság megépülését Rhé Gyula az itt talált éremleletek alapján a 100 körüli évekre tette, míg a IV. századi érmek többszöri pusztulás utáni újjáéledéséről tanúskodnak. A főépület pusztulási rétegeinek figyelembevételével választotta szét azokat a jóminőségű falfestmény-töredékeket, amelyekből B. Thomas Edit régész és Bartha László festőművész elkészítette a Bakonyi Múzeum állandó kiállításáról azóta sárga-lila, vörös-fekete, fekete alapú szobaként ismert falképeket. A falfestményeket Rhé Gyula, stílusuk és festési technikájuk alapján, három csoportba osztotta. Az általa legkorábbinak tartott csoportot a későbbi kutatók I–II. századnak gondolták, míg a második csoportot a II–III. századra, a harmadik csoportot, amely megérte az épület pusztulását, a III–IV. századra keltezték.

Vallás- és Közoktatásügyi miniszter kérésére a Magyar Nemzeti Múzeumba vitt nagy mozaik (20-as helyiség (2. kép), a veszprémi és a tihanyi múzeumok mozaikjainak keltezésében korántsem ennyire egyetértő a kutatók véleménye. Valamennyien egyetértettek azonban azzal, hogy a mozaikok a III. század elején, első felében már mindenképpen elkészültek. Motívumaik Itáliában és a római provinciákban egyaránt ismertek, hosszú használati idejük pontos keltezésüket megnehezítik.

A villagazdaságot uraló főépület falfestményeinek és mozaikjainak kvalitása jómódú és igényes tulajdonosra, a Veszprémhez közeli esetleg Caesarianával azonosítható császári birtok bérlőjére utal.

A gondosan kiképzett, folyosókkal és helyiségekkel koszorúzott belső udvaros lakóépület mellett a fallal körülvett területen belüli többi épület fűrdő, gazdasági rendeltetésű lehetett. Rhé Gyula a balácai villagazdaságot feltáró óriási munkája pénz- és helyhiány miatt nem folytatódhatott. Nyitva maradtak olyan, az épületek pontos funkcióját, építés periódusait érintő kérdések, amelyekre a választ csak a gazdaság teljes, módszeres feltárása adhatja meg.

A tudományos igények szerencsésen találkoztak a megyei vezetők azon elképzelésével, hogy a Veszprémhez közeli romterület konzervált falainak romkert szerű bemutatásával szervesen illeszkedjék a Balaton felvidék műemléki látnivalói sorába, észak felé kiszélesítve azok láncolatát. A balácai feltárások történetének második szakasza 50 év múlva, 1976-ban kezdődött meg. A tájékoztató jellegű kutatások után indultak meg azok az évente több hónapig tartó ásatások, amelyek során előkerülő, eddig ismeretlen leletek az amúgy is mindig nehezebb újrafeltárásokat gazdagították.

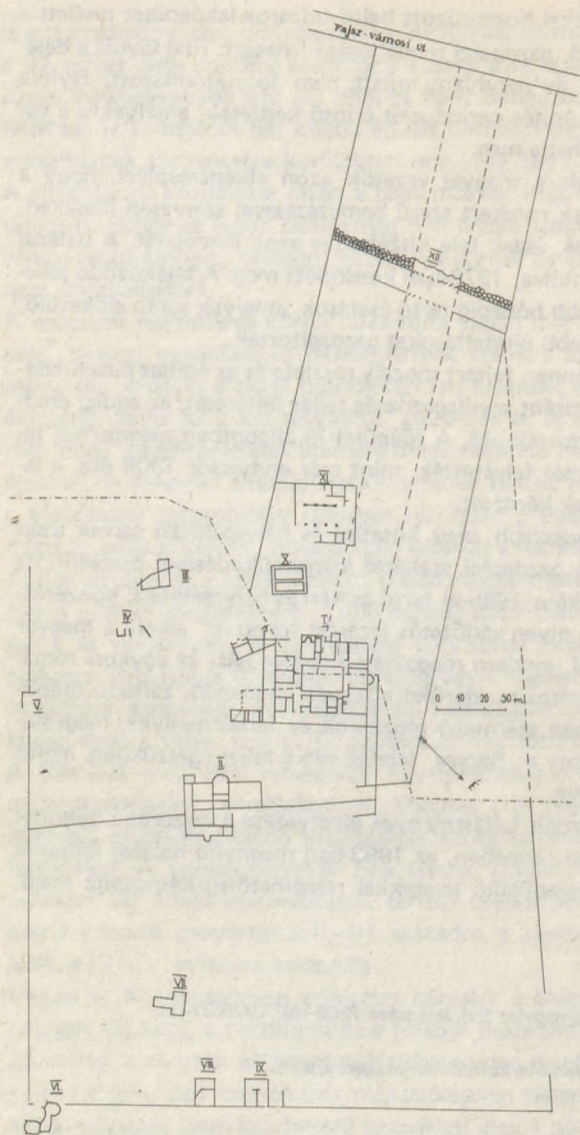
A belső udvaros főépület elrejtett éremlelete, újonnan feltárt mozaik részlete és az épület pusztulásával együtt leomló, 17 m hosszú falfestménye egyaránt a villagazdaság teljes feltárását, az eddigi eredmények újraértékelésének szükségességét támasztották alá. A főépület jó állapotban megmaradt fala, terrazzopadló, mozaikjai és falfestményei ismét felvetették, mint már annyiszor 1906 óta, a leletek elhelyezésének és a romterület bemutatásának kérdését.

Rövid időközökben egymást követő rövidebb-hosszabb távú kutatási és helyreállítási tervek után megszületett a régész, a tervező, a műszaki és a gazdasági szakértő közreműködésével összeállított terv, amely összefoglalja a 2000-ig, ill. első lépésként 1985-ig tartó ásatási és helyreállítási, konzerválási feladatokat. Hajnóczy Gyula a főépület fölé olyan védőtetős lezárást tervezett, amely a magyar műemlékvédelmi szempontok figyelembevételével, modern megoldást követve jelzi az egykori római házformát. A konzervált, parkosított kb. 16 hektáros romterület közepén emelkedő, zárható főépületbe eredeti helyükre kerülhetnek vissza az innen származó mozaikok és falfestmények, megvalósítva ezzel Laczkó Dezső és Rhé Gyula álmát, hogy a „Becses” leletek végre teljes egészükben, méltó környezetben, külön épületben legyenek elhelyezve.

Bármennyire is jól sikerült a mozaik és a rekonstruált falfestmények elhelyezése a veszprémi Bakonyi Múzeum egykori állandó kiállításának II. emeleti termében, az 1983-ban megnyíló balácai főépület a látogatókat a hiteles környezettel, a szinte egyedülálló leletekkel remélhetőleg kárpótolja majd.

Irodalom

1. A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet Évi Jelentése 1906-ról, 1926/27-ről
2. Rhé Gyula: Baláca. Veszprém 1912.
3. Mócsy, A.; Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen. Bp. 1959.
4. Thomas, B. E.: Römische Villen in Pannonien. Bp. 1964.
5. B. Thomas E.: Baláca. Bp. 1964.
6. Éri I.: A veszprémi múzeumépület építésének története. VMMK 2. 1964.
7. Magyarország Régészeti Topográfiája 2. A veszprémi járás. Bp. 1969. 34/14 lélőhely.

Nemesvámos, Balácska, 34/14. sz. lelőhely, római kori villa (Rhé Gy. ásásainak összesítő térképe vázlati alapján)

AZ ICOM 12. KONGRESSZUSA MEXIKÓBAN

1980. OKTÓBER 27 – NOVEMBER 4.

Az ICOM vezetőszerveinek döntése és a mexicói kormány meghívása alapján a fenti időpontban került sor az ICOM 12. kongresszusára Mexico Cityben. Miután kiutazásomhoz hazai forrásokból támogatást nem remélhettem, az ICOM Végrehajtó Bizottsága 1600 dolláros támogatást szavazott meg részemre (a fejlődő országok támogatását szolgáló pénzügyi keretből). 1980. október 23-án indultam el Frankfurt-Liszaon-Havanna útvonalon, azonban a repülőgép meghibásodása miatt 24 órát Liszaonban elvesztettem, s ezzel a csatlakozás lehetőségét is Havannában. 25-én (szombaton) hajnalban szálltam le a kubai fővárosban, és hétfőig nem volt légijárat Mexicoba. Az így nyert 48 órát igyekeztem jól kihasználni Havannában városnézésre és múzeumlátogatásra. A szombat délutánt a Nemzeti Múzeumban töltöttem, vasárnap délelőtt a Capitolio-ban (a washingtoni Capitolium kisebb mása, ma a Tudományos Akadémia épülete) láttam érdekes, komplex kiállítást. A föld kialakulását, az élet fejlődését mutatta be, és így jut el az emberig. Óriási diorámák tárják a látogatók elé a különböző tengerek és világrészek állatvilágát, Afrikától egészen a sarkvidékig. Ezután kisebb régészeti kiállítás következett: kubai ásatások és leletek. Így jutottak el a látogatók egy óriási, rekonstruált barlangba, amelynek falait, mennyezetét sziklarajzok díszítették (természetesen ezek is rekonstruálva). A barlang be volt rendezve az ősember lakásaként, élet nagyságú szobrok mutatták be a családi közösséget, a közösen végzett élelemszerzést, vadászatot és a különböző házi munkákat. Az egész kiállítás több ezer négyzetméter nagyságú volt, és vasárnap délelőtt teljesen tele volt látogatókkal, szülők sok-sok gyerekkel.

A vasárnap délutánt a havannai magyar kolónia tagjainál töltöttem el.

Október 27-én, hétfőn délben megérkeztem Mexico Citybe. Ezen a délelőttön zajlott le – sajnos nélkülém – a Közgyűlés ünnepélyes megnyitása, amelyen résztvett Mexico államelnöke. A megnyitóbeszédet a kulturális miniszter tartotta. Már előző (vasárnap) este megkezdődött a program: a Nemzeti Antropológiai Múzeum szervezett meglátogatásával. Az ICOM munkájába hétfőn délután kapcsolódtam be. Ez kettős feladatot jelentett: részt vettem a kongresszus általános munkájában, és mint a Régészeti és Történeti Múzeumok Nemzetközi Bizottsága (ICMAH) elnökének vezetnem kellett a Bizottság munkáját és üléseit.

A Kongresszuson 65 országból kb. 750 küldött jelent meg. A szocialista országok közül a Szovjetunió 28, az NDK 4, Lengyelország 3, Csehszlovákia 2 és Románia 1 fővel képviseltette magát. A kongresszus témája: „A világ kulturális öröksége és a múzeumok felelőssége” volt. Számos fő referátum hangzott el és élénk viták folytak a szekció üléseken. November 3-án kezdődött a közgyűlés, amely megvitatta a főtitkári jelentést az elmúlt 3 év munkájáról és előterjesztette az ICOM 3 éves programját. Igen erősen hangsúlyozták a Nemzetközi Bizottságok jelentőségét, amelyekben a tulajdonképpeni munkák folynak, értékelték a Bizottságok sikeres kiadványait és a kiadványok megjelenítésének folytatására ösztönözték a tagságot. Napirendre került az UNESCO-val való kapcsolat, amelynek lényege, hogy az utóbbi években az UNESCO szerződések megkötésével segíti anyagilag az ICOM-ot, amely „bérmunkákat” vállal fel az UNESCO-tól és az így nyert pénzből tartja fenn apparátusát és foglalkoztat szakembereket. Így a következő években közös vállalkozásként több arab országban bonyolítanak le múzeumfejlesztési programokat, ezek keretében pl. újjáépítik a kairói Nemzeti Múzeum épületét és kiállításait, amelyhez a Világbank ad anyagi támogatást.

A kongresszus megválasztotta az ICOM új elnökét, a következő három évre ismét H. LANDAIS (Franciaország) személyében. A 10 tagú vezetőségben V. SZUSZLOV alelnök (SZU) és J. KUBA (Csehszlovákia) képviselik a szocialista országokat.

Sor került tiszteleti tagok megválasztására, s így többek között B. PIOTROVSZKIJ, az Ermitázs igazgatója részesült ebben a megtiszteltetésben.

Végül a közgyűlés úgy döntött, hogy 1983-ban az ICOM következő kongresszusát Angliában rendezik meg. Az ICMAH 3 éves munkájáról beszámolót tartottam, amelyet vita követett. Ennek végzetével került sor a bizottság vezetőségének újjáválasztására. Sok-sok nehézséggel kellett megküzdeni. Kiderült, hogy a bizottság alapszabályait nem teljesen világosan alkottuk meg, és ez sok vita forrása lett. Erősen érezhető volt, hogy a vezetőségben többen is igyekeztek megszerezni a maguk részére az elnöki funkciót. Végül az első menetben megválasztották a 12 tagú vezetőséget, amely a második menetben saját kebeléből titkos szavazással megválasztotta a funkciók viselőit. Minimális szó-többséggel e sorok íróját választották meg újjól, a második 3 éves periódusra elnöknek. A szocialista országok képviselői közül W. HERBST-et (NDK) alelnökké, O. KRIVOSEIN-át (SZU) és V. VELKOVOT (Bulgária) a bizottság vezetőségének tagjaivá választották, tehát négy szocialista ország képviselője került be a vezetőségbe, ami igen jó eredménynek számít ebben a körben.

28-án folytatódott az ICMAH ülése és délután került sor a három munkacsoport (Városi Múzeumok, Kiállítási bemutatási módszerek és Site Múzeumok) beszámolójára. Ennek keretében vetített-képes előadáson mutattam be a Magyar Nemzeti Múzeum új régészeti kiállítását, amely osztatlan sikert aratott.

Október 29-én (szerdán) a résztvevők megtekintették a híres műemléki város, Teotihuacan romjait. Ez a mexicói indián kultúra ú. n. klasszikus periódusában keletkezett (i. e. 200 – i. sz. 800-ig). A város közepén nagy, széles utcák terültek el és itt emelkedtek a hatalmas, piramis alakú, több lépcsős templomok, így a „Halottak utcája” mentén a Nap a Hold isten piramisai, ill. ezek tetején a templomok. Körülöttük találhatóak a gazdagok palotái, színes falfestményekkel díszítve (több ilyen szoba helyre van állítva), s egyre táguló körben a kiváltságos rétegek kisebb palotái, az iparosok, kereskedők házai, és végül ezeket körbeölelték a földművesek kunyhóinak tízezrei. A városnak virágkorában 150 ezer lakója volt. A városban a hatalmat a papi rend tartotta kezében. Különös tiszteletben részesítették az eső istenét, Thlaloc-ot, akitől függött a termés (elsősorban a kukorica) hozama.

A város pusztulása az i. sz. 8. sz. közepén egy új nép, a Toltec hódításával hozható kapcsolatba. Míg az ezt követő Azték korszakban (13. sz.-tól a 16. sz.-i spanyol hódításig) is óriási romváros volt, amelyet „óriások építettek”.

Mexicói utam során lehetőségem nyílt arra, hogy elmehessek a Yucatan félszigetre és helyszínen tanulmányozhassam a Maya kultúra világhírű építészeti alkotásait. Egy utazási iroda útján 4 napos tanulmányútra indultam Yucatanba. Október 30-án délután érkeztünk meg a félsziget fővárosába, Meridába. Még ezen a napon felkerestük az első települést, Dzibilhaltunt. Hatalmas romterület, amely azonban nincs jó állapotban, nagyon keveset ástak ki és rekonstruáltak.

A következő két napon nagy körutazásokat tettünk Yucatan északi részén és a Maya kultúrterületen meglátogattuk Uxmal, Kabah, Sayil, Labna és Chichen Itza romterületeit. Ezek közül Uxmal és Chichen Itza a legnagyobbak.

A Maya kultúra eredete az i.e. 12–11. sz-ba nyúlik vissza, virágkorában kiterjedt Délnyugat-Mexico, Yucatan, Guatemala és Honduras területére. Korai szakaszát (i. e. 1300–200-ig) preklasszikus korszaknak nevezik, majd a klasszikus korszakban (i. e. 200 – i. sz. 800) éri el virágkorát. A klasszikus korszak második felében (késő klassz.) fejlődnek ki a Yucatan félsziget nagy központjai, többek között Uxmal és Chichen Itza. A társadalom szigorúan osztályokra tagolódott, a vezetőszeret játszó főharcostól – aki egyben bíró és főpap is volt – lefelé a harcosokon és köznépen át egészen a szolgákig. Hitvilágukban ugyancsak az eső isten, Chac játszotta a főszerepet, akit stilizált kígyó formájában, hosszú, „elefánt” orral ábrázoltak. Építészetükben a templomok és paloták játszották a főszerepet. Az épületeket szobrokkal és reliefekkel díszítették. Fejlett kézműiparral rendelkeztek, aminek jelei az épületek szép mozaik, stukkó díszei, a színes falfestmények, terakotta figurák, díszes polychrom edények stb.

Uxmal romjaiból egy kb. 900x600 területet hozak rendbe, a többit még a dzsungel bozótja fedi. Az egész romterületet uralja az a hatalmas, ötlépcsős, ellipszis alaprajzú piramis, amely a „varázsló pira-

misa" nevet viseli. Elején a homlokzaton az eső isten gigantikus ábrázolása látható, tetején templom. Az ú.n. „Zárda” épület hatalmas négyszet, amely az eső isten maszkjával, kettős fejű kígyóval és rácsmintával van díszítve.

A „Kormányzó palotája” (a furcsa elnevezés a spanyoloktól származik) 110x20 m méretű, téglalap alaprajzú épület, amelyet a maya építészet legkiválóbb alkotásának tartanak. Csak az épületek felső frize díszített (Puuc stílus), s dominál az eső isten alakja és a rácsminta díszítés. Itt már álboltozatot is találunk. Itt kis templomban kétfejű jaguár szobra áll. Labnában található a legszebb diadalív. Ezek az ívek a településeket összekötő utak kiinduló pontjainál találhatók. Chichen Itza még nagyobb település egykor kb. 3 km hosszú volt, az út északi és déli zónára osztja. Virágkora a klassz. maya periódus késői szakaszára (i. sz. 400–800) esik. Az északi zónában emelkedik a hatalmas „El Castillo” piramis, négy emeletes, mindegyik emeletre 91 lépcső vezet fel, ez összesen 364 és az épület alapja a 365-ik, azaz, az év napjainak száma. Ismerték az 584 napból álló Venus-évet is (Vénus-bolygó). Kiváló csillagászok voltak, és itt egy hatalmas csillagvizsgáló obszervatórium, egy körös épület maradványait is megtalálták. Az „El Castillo” tetején két templom emelkedik, egyikben vörös márványból készült jaguár szoborral. Volt Jaguárok temploma is, a város elfoglalását ábrázoló felfestményekkel.

A Harcosok templomát „ezer oszlop”-ból álló csarnok övezi.

A legérdekesebb objektuma a szent forrás, amelynél – a korábbi hiedelem szerint – minden évben egy szüzet áldoztak fel. Évekkel ezelőtt a hatalmas, kerek forrásban régészeti kutatásokat végeztek, miután vizét ideiglenesen kiszivattyúzták. Benne sok férfi, női és gyermek csontvázat, arany és ezüst ékszereket, csengőket, szandál-talpakot találtak. A város második periódusa az ú. n. Toltec hódítás korszaka (10–13. sz.) volt. Ez az alacsonyabb kultúrájú, barbár katona nép északról nyomult előre és rátelepedett a maya kultúrára. Ők honosítják meg többek között a jaguár tiszteletét, s nevükhöz fűződik az emberáldozatok bevezetése. Fő istenük Kukulcán akit tollas kígyó formájában ábrázoltak pl. Chichen Itzában is az épületeken. Végül legnagyobb jelentőségű kulturális változás, amit hoztak: velük jelent meg a vas Mexicóban.

Lehetőségünk nyílt arra, hogy a fővárosban néhány múzeumot és egyéb kulturális intézményt meg nézzünk. Ezek élére kívánczik a Nemzeti Antropológiai Múzeum. 1964-ben nyílt meg, s a világ egyik legnagyobb és legérdekesebb múzeuma. A régi maya stílust utánzó, hatalmas modern épület maga is impozáns látványt nyújt. Az U alakú tömb udvart zár körül, amely felett egyetlen betonlapból készült födém húzódik, s ezt egyetlen oszlop támasztja alá. Az udvaron szökőkutak csobognak, víz-medencékben trópusi növények díszlenek. Az utcán a bejáratot az eső isten, Thlaloc kolosszális szoborra jelzi. Az emeletes előcsarnokban árusító pavilonok, tárlatvezető szolgálat, a rokkantak részére rokkantkocsi szolgálat működik.

Az időszaki kiállítások részére biztosított terem sorban külön kiállítást rendeztek az ICOM kongresszus alkalmából: „A műtárgyak restaurálása Mexicóban” címmel. Mindenfajta műtárgy restaurálását bemu-

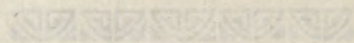
tatták a bőr-tárgyakig, a táblaképektől a templomi szobrokig stb. Bemutattak tárgyakat restaurálás előtt, alatt és után. Minden asztalon ott voltak az illető tárgy restaurálásához használatos szerszámok, vegyszerek, mikroszkópok, röntgen-készülékek.

Innen nyíltak a földszinten a régészeti kultúrák kiállítási termei. Az első a bevezető terem, ahol vázolták a módszereket. A fő cím az antropológia, az emberrel foglalkozó tudomány volt és ebből vezették le a régészetet és naprajzot. 5 fő szekciót mutattak be: a) Fizikai antropológia (ember származása stb.); b) Archaeológia (stratigráfia, földművelés, szövés-fonás, fémművesség, párhuzamok más kultúrákkal: Egyiptom, Indus völgye, Közép- és Dél- Amerika stb.); c) Etnológia (településformák, gazdaság, életmód, vallás, művészet, párhuzamok a bushmanoktól az eszkimókig); d) Nyelvészet (nyelvek kialakulása, az emberi kommunikáció formái stb.); Az antropológia alkalmazása.

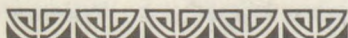
A többi óriási terem tartalma nagy vonalakban: Közép-Amerika, az indián nép eredet-kérdései, a benépesülés Szibériából. A legrégebbi tepexpani ember (i. e. 15.000), a földműves kultúrák és a kukorica fontossága. — A közép-amerikai indián kultúra preklasszikus időszaka (i. e. 1700–200). — Teotihuacan terem, benne a nagy piramisok nagyméretű makettjével és az egész kultúra bemutatása a régészeti leletek alapján. — A Toltec kultúra terme, óriás szobrokkal és a főváros, Tula ábrázolása. — Középpütt az Azték-kultúra (1325-től a spanyol hódításig a 16. században). A középső falon a hatalmas átmérőjű, világhírű naptár, a terem hátsó részében hatalmas élőkép: egy azték piac, száz és száz alakkal megelievenítve. — Oaxaca terem (i. e. 800-i. sz. 850). Itt elsősorban a kultúra egyik centrumának, a Monte Alban-nak a régészeti rétegeit, és a belőlük kikerült régészeti anyagot állítják ki, közöttük egy életnagyságú, festett jaguár szobrot. Ugyaninnen le lehet menni az alagsorba és megnézni a lelőhelyen talált festett sírkamrák rekonstrukcióit. — A Mexicói öböl terme. Ez i. e. 1200-i. sz. 1500-ig öleli fel az öböl környékén virágzott régészeti kultúrákat. — A Maya terem. Bemutatja a kultúra eredetét, virágkorát és a legnagyobb maya városokat, régészeti leleteiket, építészetüket, szobrászati anyagukat, festményüket. Az Északi vidék terme és a Nyugati vidék terme, az egyes országrészekben megtalálható kultúrákat vonultatja fel.

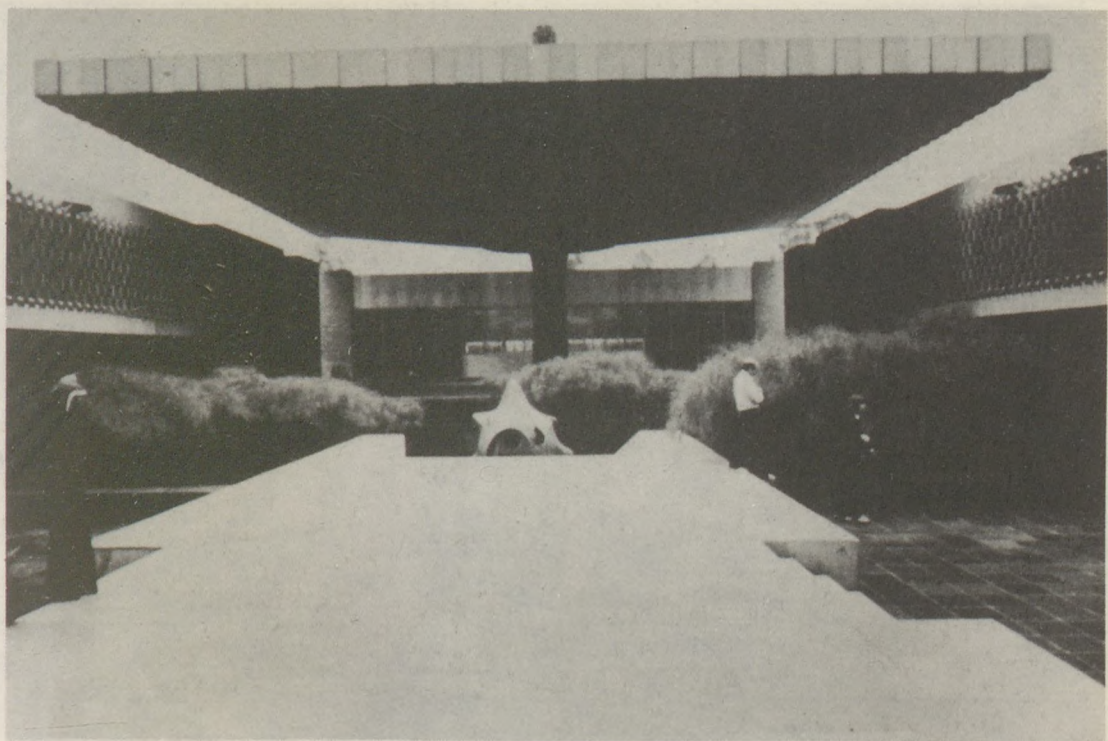
A kiállítások módszere: a hatalmas és nagyon magas csarnokokban nagyméretű maketteket, de kolosszális értékű szobrokat, építészeti elemeket is el tudnak helyezni. A falakat hatalmas, színes festmények borítják (neves mexicói művészek alkotásai), amelyek életképeket, az egyes korok embereit ábrázolják. A régészeti tárgyak a falak mentén álló, vagy a termekben körüljárható vitrinekben, a nagyobb tárgyak, terrakották, kőszobrok, nagy edények dobogókon szabadon vannak elhelyezve. Elég sok magyarázó feliratot és grafikát alkalmaznak. A termék oldalai az épületet körülvevő kert felé teljesen üvegből épültek, a fák, a zöld növényzet így szinte a korabeli természeti környezetet adja vissza.

Az üvegfalakba vágott hatalmas ajtókon ki lehet lépni a kertbe és itt a zöld környezetben ugyancsak kolosszális szobrok, épületek rekonstrukciói vannak felállítva.

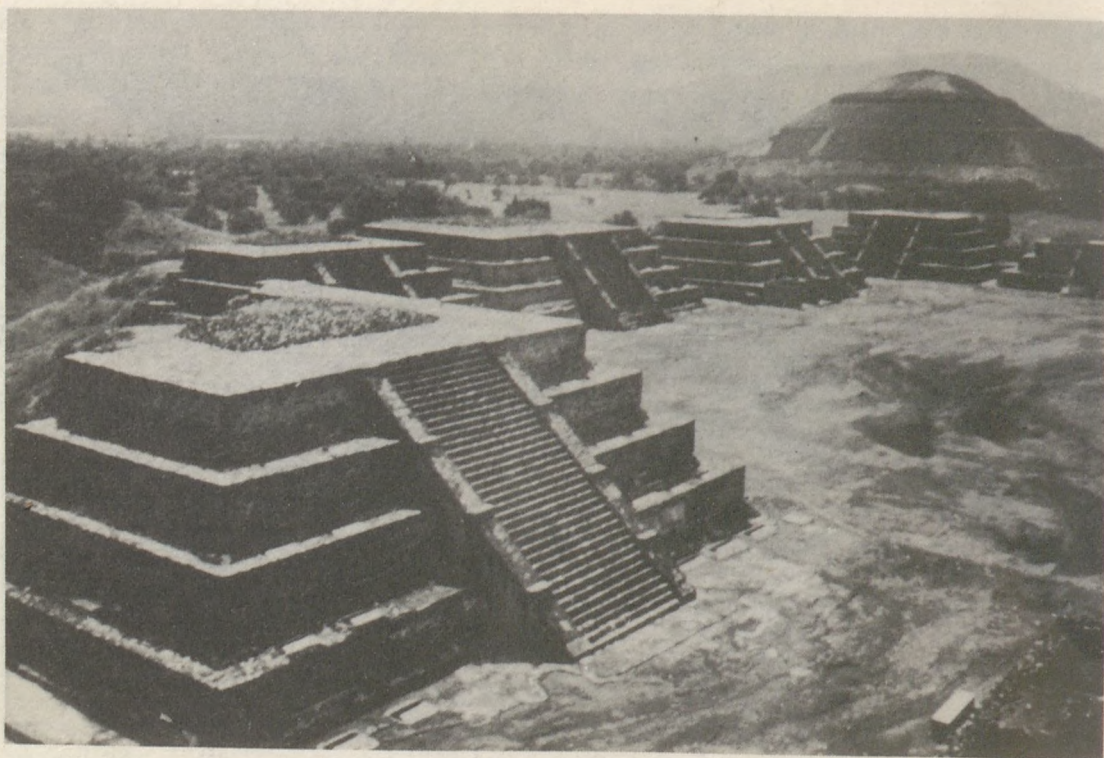

Az I. emeleten a néprajzi kiállításokat helyezték el ugyanolyan nagy területen. Ezek Mexicó egyes vidékei népeinek életét mutatják be, azt mondhatjuk, hogy szinte napjainkban. Ábrázolják a földrajzi környezetet, a települési és lakásformákat, a történelmi előzményeket, az illető vidékre, népre vonatkozó történelmi forrásokat; életmódot, foglalkozásokat, ruházkodást, ünnepeket, fiestákat, ünnepi viseleteket, népszokásokat, vallást, hitvilágot. Igen nagy mértékben használják a rekonstrukciókat (ház, gazd. épületek, műhelyek stb.) és az emberi figurákat, színes népviseletbe öltöztetve. De rá kell mutatni még a kiállítások igazi komplexitására. A nagyon magas termek úgy vannak beosztva, hogy egy-egy vidék néprajzi kiállítása pontosan felel meg a vidék régészeti kiállításának (pl. Oaxaca, Mexicói öböl stb.) és a néprajzi kiállítás nyitott terraszain át be lehet látni a régészeti kiállításba, tehát egy-egy vidék élete, kultúrája a lent levő régészeti anyag és a fent levő néprajzi anyag segítségével történelmi fejlődésében egy szempillantással áttekinthető és a történelmi folyamatosságot szuggérálja a látogatóknak. Nagy élményt nyújtott számomra a Modern Művészetek Múzeuma és elsősorban a Siqueiros Polyforum, amely sokszögletes épület, külső részén minden felületen egy-egy hatalmas freskóval. Maga az épület kultúrház látogatásom estéjén is teljesen tele volt táncoló, éneklő fiatalokkal. Lent az alagsorában óriási területen mai iparművészeti és népművészeti kiállítást rendeztek be, ahol bármely tárgyat azonnal meg lehet vásárolni. Egyik este megnéztem a Mexicói Balett előadását. Egy kedves, vendégszerető ország, sok múzeum és műemlék élményeivel gazdagodva tértem haza Budapestre.

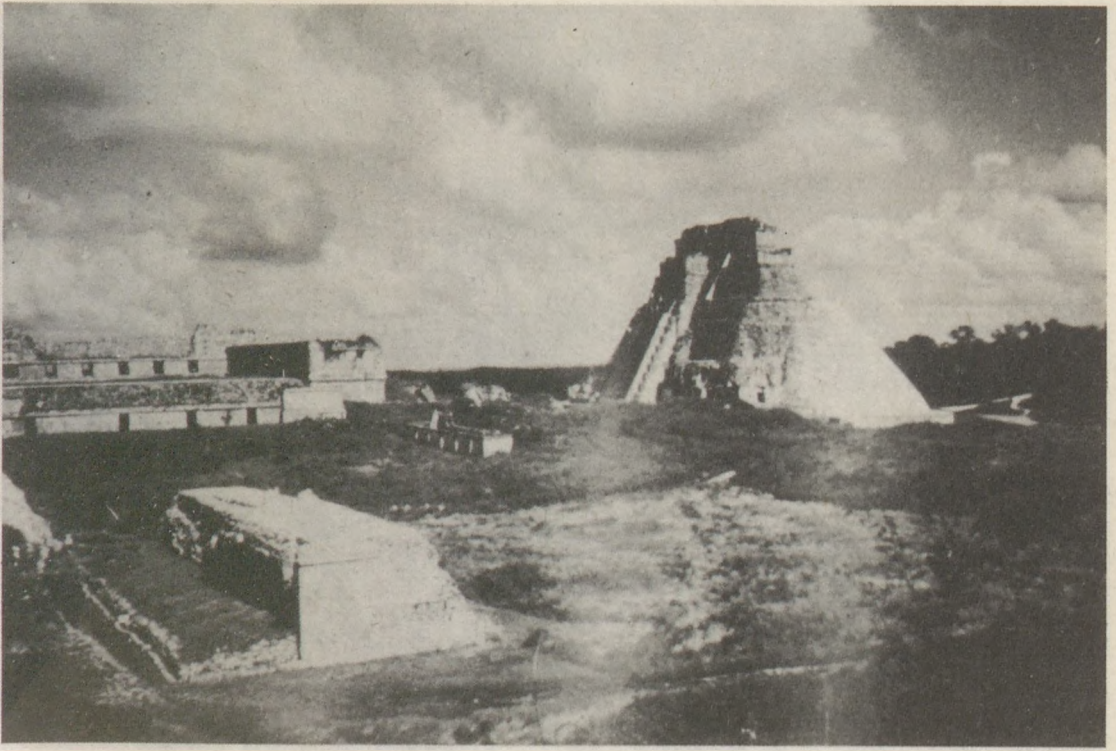

Mexiko, Nemzeti antropológiai múzeum udvar

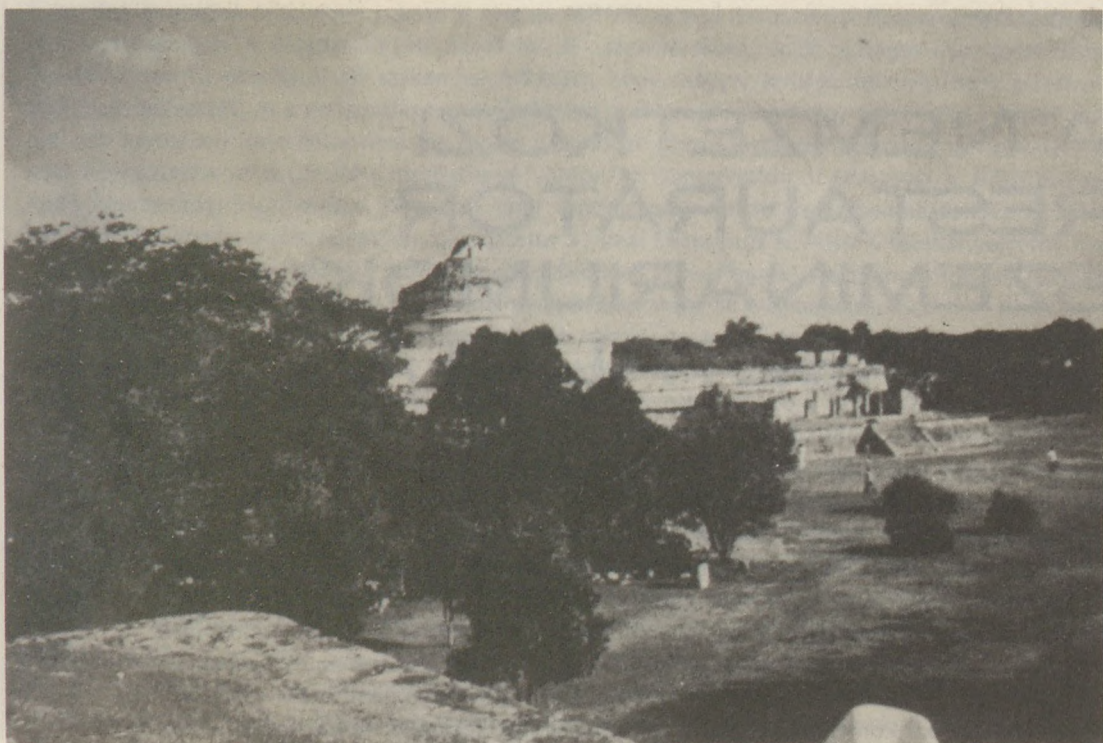
Teotihuacan halottak utcája, háttérben a Nap piramis

Uxmal a varázsló piramisa

Chichen Itza a Castello

Chichen Itza csillagvizsgáló torony

A NEMZETKÖZI RESTAURÁTOR SZEMINÁRIUMOK TAPASZTALATAI

Öt évvel ezelőtt, 1976-ban rendezte meg a Múzeumi Restaurátor- és Módszertani Központ (MRMK) az első Nemzetközi Restaurátor Szemináriumot. A magyarországi restaurálás történetében első ízben találkozhattak „hazai pályán” restaurátoraink külföldi kollégáikkal egy többnapos rendezvény keretében. Az első szemináriumot 1978-ban követte a második, immár az UNESCO erkölcsi és anyagi támogatásával, majd 1981 nyarán sor került a harmadik nemzetközi találkozóra is. A három rendezvény tapasztalatainak birtokában tekintsük át röviden e konferenciák célját, eredményeit.

Köztudott, hogy hazai múzeumaink gyűjteményei, múzeumi szakembereink tevékenysége világszerte ismert, elismert. Köszönhető ez idegen nyelven megjelenő folyóiratainknak, múzeumi évkönyveinknek, a nemzetközi konferenciákon Magyarország színeit képviselő muzeológusainknak, és nem utolsósorban a hazánkba látogató külföldi szakemberek személyes élményeinek, tapasztalatainak.

Nem volt elmondható mindez a gyűjtemények tárgyait gondozó, az azok állapotáért elsősorban felelős restaurátorok tevékenységéről. Napjainkban a műtárgyvédelem világszerte, így hazánkban is egyre inkább előtérbe kerül. A restaurátorok munkájáról, mint a műtárgyvédelem egyik legfontosabb összetevőjéről is egyre több szó esik. Mégis, néhány éve még csak nagyon kevesen ismerték ezt a munkát mélyrehatóbban határainkon belül. Azokon kívül pedig szinte egyáltalán nem. Fordítva is igaz volt, a hazai restaurátoroknak csak kis töredéke ismerté külföldi kollégái munkáját, tartott kapcsolatot velük. Nagyon kevesen tudták értékelni saját munkásságukat a hazai és külföldi restaurálás tükrében. Hol tartunk, milyen módszerekkel dolgozunk, a kor színvonalán tevékenykedünk-e, melyik területen kell még tanulnunk, melyik területen tudunk többet, mint mások? Mindezek sokáig megválaszolatlan kérdései voltak restaurátorainknak. A korlátozott utazási lehetőségek, a nyelvtudás hiánya késleltette bekapcsolódásunkat a „nemzetközi életbe” a műtárgyvédelem területén. Ugyanezen problémákkal küzdöttek a környező szocialista országok hasonló területen működő szakemberei is.

E gondok enyhítése érdekében szervezte meg az MRMK az első Nemzetközi Restaurátor Szemináriumot Veszprémben, a Balatoni Nyári Egyetem „B” szekciójaként. A 26 országba eljuttatott részvételi felhívásra 13 országból 46 szakember érkezett, hogy magyar kollégáival megvitassa a restaurátorképzés helyzetét, és a restaurálás egyes gyakorlati problémáit. A mintegy száz résztvevő négy szakmai nap keretében ismerhette meg hét ország különböző szintű restaurátorképzési módszereit, és kapott tájékoztatást az ICCROM (International Centre for Conservation of Museums, a Rómában működő Nemzetközi Restaurátor Központ) által rendszeresen tartott tanfolyamokról. Az ICCROM képviselője a konferenciát követően tájékoztatta a római központot az MRMK tevékenységéről, megindult a két intézmény közötti szoros együttműködés. Ennek egyik eredményeként, az ICCROM kérésére, az UNESCO támogatást biztosított további konferenciák megszervezéséhez.

A második Nemzetközi Restaurátor Szeminárium megrendezésére két évvel később került sor, ismét Veszprémben. Ezúttal 20 ország 57 képviselője érkezett hazánkba, hogy a konferencián hivatalosan résztvevő mintegy 60 magyar szakemberrel (egy-egy szakmai napokra a fővárosból, illetve vidékről mégegyszer ennyi magyar restaurátor érkezett, így gyakran 150–180 főnyi hallgatósággal kellett számolni) megvitassa a műtárgyak kiegészítésének problémáit. „Ez a konferencia nagyon helyesen döntött úgy, hogy mind a konzerválás elméletéhez, mind a gyakorlatához kapcsolódik” – mondta Bernard Feilden, az ICCROM igazgatója, megnyitó beszédében. Valóban: elméleti és gyakorlati előadások váltották egymást a négy szakmai napon, hogy az ötödiken szekcióülések keretében vitassák meg a résztvevők a hallottakat. Öröndetes tényként kell említeni, hogy ezen a konferencián az elhangzott 32 előadásból 11-et magyar előadó tartott, közülük 9 restaurátor. (1976-ban egy magyar restaurátor tartott előadást.) A találkozó tehát lehetővé tette, hogy megismertessük eredményeinket külföldi kollégáinkkal, meghallgassuk véleményüket, és elmondjuk a sajátunkét az ő munkájukkal kapcsolatban, átvegyük jó ötleteiket, módszereiket. A véleménycserére nemcsak az előadásokat követő vita, illetve szekcióülések nyújtottak lehetőséget, hanem a szeminárium bentlakásos jellegéből következő állandó együttlét is. Ez utóbbi egyébként megtörte a szokványos, hivatalos „konferencia légkört”, mindennaposakká váltak az együtt zenélések, éneklések, „családiassá” vált a hangulat. A szakmai tapasztalatszerzés mellett a külföldiek ezt tekintették Veszprém legnagyobb „vívmányának”, így nem meglepő, hogy „törzsközönység” alakult ki. A találkozókra érkező külföldiek kb. 20%-a, a magyarok kb. 40%-a visszatérő vendég volt.

A harmadik Nemzetközi Restaurátor Szeminárium 1981-ben, immár a Balatoni Nyári Egyetemtől függetlenül került megrendezésre, a hagyományokhoz híven Veszprémben. Az előadásoknak ezúttal nem az egyetem főépülete, hanem a Veszprémi Akadémiai Bizottság székháza adott helyet. A szeminárium témája a restaurálás etikája, a műtárgyak természettudományos vizsgálatának szerepe, valamint az 1978-as gondolatok folytatásaként a kiegészítés kérdéseinek megvitatása volt. A 114 hivatalos résztvevő (közel 50%-uk érkezett külföldről, 14 országból) öt szakmai napon 40 előadást hallgatott és vitatott meg. A magyar előadások száma immár 50% fölé (!) emelkedett, restaurátorainknak és

vegyészeinknek egyre több mondanivalójuk lett egymás és külföldi kollégáik számára. A nyelvi nehézségek kiküszöbölésére a korábbi évekhez hasonlóan biztosítottuk a három nyelvű angol, francia és német szinkrontolmácsolást. A résztvevők a helyszíni bemutatásokon megtekinthettek egy-egy előadás tárgyát képező munkát (pl. restaurált zászlót, mozaikot), a tárgy „jelenlétében” tehettek fel kérdéseket, mondhatták el véleményüket.

A kirándulások alkalmával – a hagyományokhoz híven – restaurált műemlékeinkkel, múzeumainkkal és a kiállításokon restaurált tárgyainkkal, a Balaton környékének természeti szépségeivel is megismerkedtek a külföldiek. Az esti programok keretében pedig népi muzsikánkból, táncainkból is kaptak ízelítőt a komolyzenei programok mellett.

Míg 1978-ban elsősorban a művészetre Restaurátorok jutottak szóhoz, falfestmények kiegészítési problémáit, addig a harmadik találkozóink inkább a tárgyrestaurátorok (papír, textil, fém) szerepeltek. Az etikai kérdések tárgyalásakor kiderült, hogy még nagyon messze vagyunk attól, hogy egységes, nemzetközi alapelveket alakítsunk ki, viszont számos elgondolkodtató megoldást hallottunk, amelyek lehetőséget adnak a továbblépésre. A beküldött előadások (külföldi és magyar) növekvő száma (1976-ban 14, 1978-ban 32, 1981-ben 40) jelzi, hogy az érdeklődés nő, van igény a kölcsönös tapasztalatcserére.

Nemzetközileg elismert restaurátorok, múzeumi területen tevékenykedő, természettudományos képzettségű szakemberek, híres restaurátorközpontok képviselői, művészettörténészek érkeztek külföldről. Megpróbáltuk mintegy „importálni” mindazokat, akikkel találkozni akartunk, akiknek munkájára kíváncsiak voltunk, akikhez eljutni külön-külön esetleg nem lett volna mód.

A szocialista országokból érkező kollégák nagy száma (mindhárom konferencián közel 30%) mutatja, hogy ők is fórumot találtak a veszprémi találkozókra. A konferenciák anyagát ismertető magyar, illetve idegen (angol, francia, német) nyelven megjelenő kiadványok¹ egyrészt lehetővé tették a konferenciákon részt nem vett restaurátoroknak, hogy néhány hónappal a szemináriumok után tájékozódjanak az ott elhangzottakról, másrészt a magyar restaurátorok idegen nyelvű publikációs lehetőségeit biztosították. Fokozódott a publikációcsere, és számos személyes kapcsolat alakult ki. Hazai restaurátorainkat ismerősként fogadják külföldön, és sok külföldi szakember látogat Magyarországra, hivatkozva a veszprémi konferenciákról hallottakra, illetve a kiadványokban olvasott publikációkra. Az első szeminárium ideje alatt folytatott megbeszélések eredményeképpen az MRMK, mint tagintézmény csatlakozott az ICCROM-hoz, amelynek 66 tagországa és az MRMK-val együtt 25 társult tagintézménye van. Mint tagintézmény, az MRMK kölcsönözhet, és a Magyar Nemzeti Galériában bemutatthatta az ICCROM „Múzeumvilágítás és klimatizáció” című vándorkiállítását. A kiállítás ideje alatt az ICCROM szakembere tartott előadásokat e témakörben a magyar muzeológusoknak, kiállításrendezőknél, restaurátoroknak. A bemutatót követően indultak meg a tárgyalások az Egyesült Izzóval múzeumi célokra alkalmas világítótestek gyártására, egyre több múzeum igényelte kiállításai, raktárai klimatikai szempontból történő ellenőrzését.

Megállapítható tehát, hogy a veszprémi Nemzetközi Restaurátor Szemináriumok hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar restaurátorok tanuljanak külföldi kollégáiktól, ahol ez szükséges, tanítsanak másokat ott, ahol ők az „erősebbek”, megismerjék kollégáik tevékenységét, és elfoglalják az őket megillető helyet a műtárgyvédelem országhatárait egyre kevésbé ismerő és elismerő egészében.

1. A restaurátorképzés helyzete és problémái, Nemzetközi Restaurátor Szeminárium, MRMK, 1976. p. 135; Situation and problems of the training of restorers, International Restorer Seminar, MRMK, 1976. p. 161; A műtárgyak kiegészítésének problémái, Nemzetközi Restaurátor Szeminárium 2, MRMK, 1979. p. 188; Problems of completion of art objects, International Restorer Seminar 2, MRMK, 1979. p. 282;

A kiegészítés, az etika és a természettudományos vizsgálatok kérdései a restaurálásban, Nemzetközi Restaurátor Szeminárium 3, MRMK, 1982. p. 292 – megjelenés alatt –; Problems of completion, ethics and scientific investigation in the restoration, International Restorer Seminar 3, 1982. p. 310 – megjelenés alatt.

TIMÁRNÉ BALÁZSY ÁGNES

TANULMÁNYÚT OTTAWÁBAN

1981. szeptember 20–25-ig a kanadai Ottawában rendezték meg az ICOM Konzerválási Bizottságának 6. Triennáléját, amelyen 450 résztvevőt regisztráltak. Az ICOM Konzerválási Bizottságát 1967-ben hozták létre, összevonva két korábbi bizottságot: a festmények megóvásával foglalkozó albizottságot, amely múzeumigazgatókból és a gyűjteményekért felelős személyekből állt. Feladata a festmények vizsgálatával, nyilvántartásával, tisztításával és restaurálásával kapcsolatos információk gyűjtése volt. Továbbá a múzeumi Tudományos Laboratóriumok Bizottságát, amely kizárólag természettudományos szakemberekből állt és amely a műtárgyak technikai vizsgálataival és konzerválási módszerekkel foglalkozott.

A bizottság célkitűzései a létrehozás óta azonosak:

1. Történelmi jelentőségű tárgyak konzerválási, restaurálási és vizsgálati irányelveinek megfogalmazása és megvalósításuk támogatása azáltal, hogy lehetőséget nyújt a világ valamennyi országában dol-

gózó háromféle szakember: gyűjteményvezetők, restaurátorok és természettudományos szakembereknek a találkozására, és egymás eredményeinek, elképzeléseinek megismerésére.

2. A műtárgyak megőrzéséhez szükséges tudományos vagy technológiai, technikatörténeti kutatások támogatása.

3. Adatok és információk gyűjtése a konzerválásban és restaurálásban használatos anyagokról és munkamódszerekről.

4. Mindezen tudnivalók és eredmények publikációk révén vagy más módon általánosan hozzáférhetővé tétele.

Az ICOM Konzerválási Bizottsága élén az Igazgató Tanács áll és szervezi a munkacsoportok munkáját a szekcióvezetők segítségével. Az Igazgató Tanács nyolctagú, tagjait három évre választják, mindenkori résztvevője a római ICCROM és a másik rokon szervezet, az IIC (The International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works, Történeti és Művészeti Tárgyak Konzerválásának Nemzetközi Intézete) mindenkori vezetője. Az elnök munkáját segíti az adminisztratív titkár és a publikációkért felelős titkár. Az Igazgató Tanács évente ülésezik, szervezi a programokat és összefogja a munkacsoportok vezetőit. A munkacsoportoknak bárki tagja lehet, aki felveszi a kapcsolatot a munkacsoport vezetőjével, akár úgy, hogy beszámolóban, vagy publikációban közléseket tesz saját eredményeiről, akár úgy, hogy részt kíván venni valamilyen, a munkacsoport által egy-egy összejövetelen (amely nemcsak háromévenként történhet) meghatározott kutatási programban. Az üléseken – részvételi díj befizetése ellenében – érdeklődők is résztvehetnek. Az ICOM Konzerválási Bizottságának 250 nyilvántartott – ICOM tagsággal rendelkező – tagja van. (Magyar részről – hivatalos minőségben – még nincs e bizottságnak résztvevője.)

A konferencia ünnepélyes megnyitóbeszéde után, amelyet Arthur O'Brian elnök tartott, a munkacsoportok vezetői beszámoltak az előző, a zágrábi konferencia óta eltelt időszakról, a Triennálén kívül tartott összejövetelkről és a legfontosabb változásokról.

A program ezután – még egy plenáris ülést kivéve – a következő szekcióüléseken folytatódott: a vizsgálati módszerek újszerű alkalmazása, vászonképek szerkezeti restaurálása, néprajzi anyagok, dokumentálás, festett szobrok, 20. századi festmények, nedves fa konzerválása, etalon anyagok, textil, kő, a műtárgyak szállítás közbeni védelme, restaurátorképzés, papír, mozaik, falfestmény, védőbevonatok, klíma és világításkontroll, bőr, fém, szilikát alapú régészeti anyagok.

A munkacsoport ülésein a francia, illetve az angol nyelvi szinkrontolmácsolásról gondoskodtak, a programot pedig percnyi pontosságú időbeosztással több helyen kifüggesztették, annak érdekében, hogy váltani lehessen a szekciókat. Egyidőben négy vagy öt munkacsoport ülésezett. Az előadások közben délelőtt és délután is másfélórás szünetet tartottak. Ez alatt a résztvevők a poszterekre helyezett illusztrációs anyagot tekinthették meg. Közöttük volt három magyar restaurátor munkájáról készült fotóanyag is, amelyet magammal vittem. A hozzájuk tartozó előadások – az MRMK közreműködésével – idejében bekerültek a konferencia írott anyagába és a szekcióvezetők elismerésüket

fejezték ki mind a restaurálási munkák dokumentálásával, mind az igényesen összeállított illusztrációs anyaggal kapcsolatban. A 274 tanulmányt tartalmazó négy kötetes preprintben öt magyar előadás anyag jelent meg:

- E. Nagy Katalin: A boldvai református templom XVI. századi sírleletének restaurálása,
- Rácz Jenő: Az Eszterházy kincstárból származó XVII. századi keresztóra restaurálása,
- Simon I. mola: Schedel világkrónikájának restaurálása,
- Entz Géza: Az egyetemi restaurátorképzés helyzete Magyarországon,
- T. Balázs Ágnes: Középfokú tanfolyam a magyar textilrestaurátorok számára.

A preprint az MRMK Könyvtárában megtalálható, a cikkek fordítása, tömörítése vagy kivonata a zágrábi 5. Triennálé anyagából készült Figyelőhöz hasonló feldolgozásban kiadásra került.

A konferencián elhangzott, közel 200 előadásról beszámolni képtelenség. Bizonyos tendenciákat azonban fel lehetett fedezni: az előző összejövetelekhez hasonlóan túlsúlyban voltak a műtárgyak természettudományos vizsgálatairól szóló előadások a konkrét restaurátori munkák ismertetése rovására. Előtérbe került azonban a múzeumok műtárgyvédő szerepe, az igény a muzeológusoknak a műtárgyvédelmi munkába való fokozottabb bevonásába.

A résztvevőknek legalább a fele a vendéglátó kontinensről érkezett, s ennek megfelelően az előadások felét is kanadai és amerikai előadók tartották. Mind az üléseken, mind a Nemzeti Galéria, a Parks Canada, illetve a kanadai Konzerválási Intézetbe szervezett látogatások során maximálisan kihasználták a vendéglátás nyújtotta lehetőségeket: értékes szakmai kapcsolatok alakultak ki és számos európai ösztöndíjról történt megegyezés. Már a konferencia ideje alatt is érezhető volt annak, a kanadai konzerválást-restaurálást fellendítő hatása. A munkacsoportok jónéhány kanadai, amerikai taggal bővültek és nem kevesen jutottak funkcióhoz az ICOM Konzerválási Bizottságában.

A péntek délutáni záróülésen ismertették az ICOM Konzerválási Bizottságának jövőbeli terveit. Bemutatták az ICCROM (International Centre for Conservation, a római Nemzetközi Restaurátor Központ) új elnökét, aki beszédében utalt arra, hogy a közeljövőben törekedni fognak az ICOM és a római központ programjában jelentkező átfedések tisztázására, illetve jobb összehangolására. Az IIC elnöke is ismertette szervezetének várható programját és meghívta a résztvevőket az IIC 1982 szeptemberi washingtoni ülésére. Arthur O'Brian elnök névszerint köszönetet mondott a népes szervezőgárda minden tagjának és ajándékot adott át a leköszönő Asperen de Boer titkárnak. Bejelentette, hogy a következő Triennálét 1984-ben Koppenhágában tartják. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az ICOM Konzerválási Bizottságának elnöksége arra törekszik, hogy fenntartsa az egyensúlyt a szocialista és a nyugati országok között a konferencia színhelyének megválasztásában, így biztosítva, hogy olyan országok muzeológusai, restaurátorai és természettudományos szakemberei is nagy számban vehessenek részt, akiknek utazási lehetőségei korlátozottabbak. Ezért célszerűnek találná, ha az 1987-es Triennálét szocialista országban rendeznék.

A konferencia résztvevőivel együtt tett hivatalos látogatáson túl módomban állt még egy napot eltölteni a Kanadai Konzerválási Intézetben.

A Kanadai Konzerválási Intézet (CCI) Kanada Nemzeti Múzeumai 1972-ben hozták létre az egyéb állami múzeumok, képtárak és levéltárak számára. Biztosítani kívánták az ország műtárgyállományának védelmét az idő pusztító hatásával és a gondatlansággal szemben. E célból a CCI-ben a tudományos kutatás és az alkalmazott konzerválás-restaurálás feltételeit egyaránt megteremtették. Az intézet ezenfelül tanácsadó szerepet lát el a konzerválás területén, valamint múzeumkörnyezeti kérdésekben előadásokat, tanfolyamokat és tanműhelygyakorlatokat szervez.

Az intézet létszáma 70 fő, ebből 23 természettudományos szakember (vegész, biológus, fizikus), 30 restaurátor és ehhez járul a vezetőség, a gazdasági részleg, a könyvtárosi és a kisegítő személyzet. A Kanadai Konzerválási Központ három osztályra tagozódik:

1. KONZERVÁLÁSI SZOLGÁLTATÓ RÉSZLEG

A régészeti és néprajzi, a képzőművészeti és a festett szobrok, a papír és grafika, a bútor és fatárgyak és a textiliák restaurálására alkalmas műhelyek tartoznak ide. A műhelyek rendkívül tágasak, a nagyméretű vegyifülkéken kívül a légkondicionált termek minden pontján helyi elszívók biztosítják a megfelelő egészségvédelmi körülményeket. A korszerű restaurálás minden tárgyi feltétele megvan.

2. KUTATÓ RÉSZLEG

Részei: laboratóriumok az analitika műtárgyvizsgálatra alkalmas területeihez, a múzeumi környezetel, a műtárgyak öregedésével és konzerválási folyamatokkal foglalkozó laboratóriumok. Röntgen, ultravioleta és fluorescens felvételek készítésére alkalmas berendezések, röntgendiffrakciós készülék, infravörös spektroszkóp, emissziós spektográf, tömegspektrométer, az aktivációs analízis, a kromatográfiás vagy a termoanalitikai módszerekhez szükséges berendezések rendelkezésre állnak. Egy-egy műszerrel két-három fő dolgozik.

3. KÉPZÉSI ÉS INFORMÁCIÓS RÉSZLEG

Feladata: általános és speciális restaurátortanfolyamok, tanműhelygyakorlatok, előadások, dia- és filmvetítések, valamint a CCI publikációs tevékenységének szervezése. Ide tartozik a fotó részleg és a könyvtár is. Az információs részlegben kerülnek megválaszolásra a tanácskérő levelek.

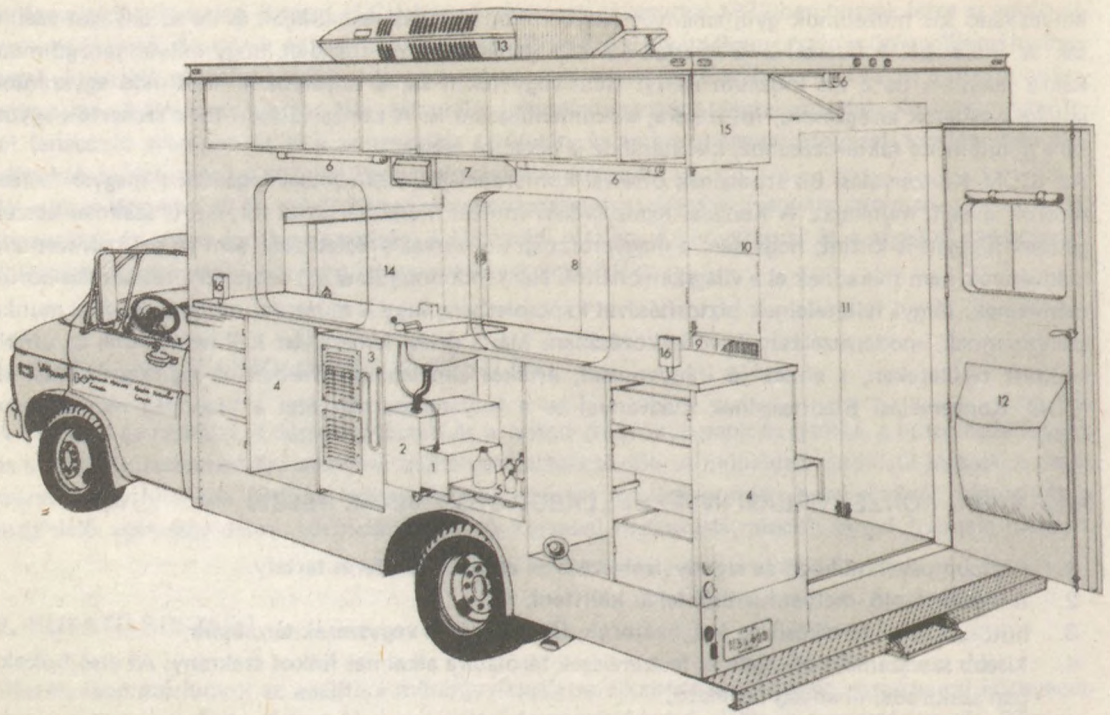
Ehhez az osztályhoz érkeznek be az igények a „labor-busz” használatára is. A CCI hat konzerválásra-restaurálásra berendezett busszal rendelkezik, amelyek lehetővé teszik, hogy az ország területén el-

helyezkedő kis múzeumok gyűjteményét helyben konzerválják-restaurálják és ne az anyagot szállítsák az intézetbe. A busszal 2–3 fő utazik a CCI stábjából, attól függően, hogy milyen jellegű munkákra jelentett be a kis múzeum igényt (fém vagy textil van-e túlsúlyban). Van mód egyszerűbb anyagvizsgálatok elvégzésére, fotózására, dokumentálására is. A konzerváláson túl a szakértők egyúttal a gyűjtemény raktározásához, kiállításához is tanácsot adnak.

Az ICOM Konzerválási Bizottságának ottawai konferenciáján elismeréssel fogadták a magyar restaurátorok írásait, munkáját. A Kanadai Konzerválási Intézet munkatársaival folytatott szakmai beszélgetések alapján is kitént, hogy sem a magyarországi konzerválás-restaurálás, sem az azt reprezentáló kiadványok nem maradnak el a világszínvonaltól. Nem mondhatjuk el ezt azonban a restaurálás körülményeinek, tárgyi feltételeinek biztosításával kapcsolatban, vagy a múzeumi műtárgyvédelmi munka szervezésének, modernizálásának vonatkozásában. Máris óriási lemaradást kell behoznunk az utóbb említett területeken, s ehhez jó irányvonalat, értékes elméleti és információs segítséget adnak az ICOM Konzerválási Bizottságának kiadványai és a folyamatos részvétel a bizottság munkájában.

A KANADAI KONZERVÁLÁSI INTÉZET „LABOR-BUSZ”-ÁNAK RÉSEI

1. kézipumpával működő és szennyvízelvezetővel ellátott 20 literes tartály,
2. hulladékártoló, melyet kívülről lehet kiüríteni,
3. hűtőszekrény térhálósítók, katalizátorok, filmek és más vegyszerek tárolására,
4. kisebb szerszámok, anyagok és felszerelések tárolására alkalmas fiókos szekrény. Az alsó fiókokban szakirodalmi anyag található,
5. tárolórész oldószereknek és használt oldószeres kannáknak,
6. hidegfényű fluoreszcens fényforrás, amely egy feltétellel átalakítható UV fényforrássá is,
7. hordozható elszívó, amelyet a labor-buszon kívül, a múzeumi munkahelyen is lehet használni,
8. préselődeszkák, papír, nylonfólia és egyebek tárolására alkalmas nagy szekrény,
9. alsó szellőztető,
10. fény és klimamérő berendezések, mikroszkópok, mérlegek stb. tárolására alkalmas szekrény,
11. porszívó, fa- és fémmegmunkálógépek, gumicső stb. tároló nagy szekrény,
12. tűzvédelmi pokróc,
13. légkondicionáló (hűtő és fűtő)
14. ablakos ajtó a vezetőülés felé,
15. konzerváláshoz szükséges anyagok, viaszok, gyanták, ragasztók, tisztítószerek tárolására alkalmas felső szekrénysor,
16. külső áramforrás segítségével működtethető konnektorok.

HÍREK ESEMÉNYEK

SZEMÉLYI HÍREK

ELHUNYT:

- DR. BARBARITS LAJOS a Magyar Mezőgazdasági Múzeum nyugalmazott főigazgatóhelyettese
DÉR LÁSZLÓ a Békés megyei Múzeumi Szervezet igazgatója
CSIBY MÁRIA a Bakonyi Természettudományi Múzeum entomológus munkatársa
DR. K. KOVÁCS PÉTER a Néprajzi Múzeum etnológiai adattárának nyugalmazott osztályvezetője
MÓZER PÁLNÉ a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum restaurátora
SEENGER ERVIN a Budapesti Történeti Múzeum nyugalmazott tudományos főmunkatársa
DR. SKOFLEK ISTVÁN paleontológus, a Kuny Domonkos Múzeum tudományos kutatója

NYUGDÍJBA VONULT

- DR. BORDA JÓZSEF a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum főigazgatója
DR. TAMÁS ISTVÁN a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóhelyettese
VAJNA MÁRTA a Magyar Nemzeti Galéria közművelődési Osztályának vezetője
BEÖTHY BERTALAN a Természettudományi Múzeum Könyvtári- és Tudománytörténeti Osztályának munkatársa
SZARVAS LÁSZLÓ a Természettudományi Múzeum Könyvtári- és Tudománytörténeti Osztályának munkatársa
SZARVAS LÁSZLÓ a Magyar Nemzeti Múzeum restaurátora
DR. GEREVICH LÁSZLÓ a MTA Régészeti Kutató Csoportjának igazgatója

KINEVEZTÉK

DR. SELMECZI LÁSZLÓT a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának vezetőjévé

VERESS ISTVÁNT a Közlekedési Múzeum főigazgatójává

DR. KOVÁCS TIBORT a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgató helyettesévé

BORZA TIBORT a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum igazgatójává

PAPP JÓZSEFNÉT a Bélyegmúzeum igazgatójává

DR. VADAS FERENCET a Tolna Megyei Múzeumi Szervezet igazgatójává

B. HORVÁTH JOLÁNT az Intercisa Múzeum igazgató helyettesévé

FÁBIÁN GYULÁT a Petőfi Irodalmi Múzeum Közművelődési Osztályának vezetőjévé

KERTI KÁROLYT a Komárom Megyei Múzeumi Szervezet Restaurátor Osztályának vezetőjévé

DR. BÖKÖNYI SÁNDORT a MTA Régészeti Intézetének igazgatójává

BÖLCSÉSZDOKTORI CÍMET SZERZETT

BALÁZS KOVÁCS SÁNDOR történész, Béri Balogh Ádám Múzeum

BÁNSZKY PÁL művészettörténész, a Katona József Múzeum igazgatója

SZ. KÜRTI KATALIN művészettörténész, a Déri Múzeum igazgatóhelyettese

VÁNDOR LÁSZLÓ régész, a Zala megyei Múzeumi Szervezet igazgatóhelyettese

TUDOMÁNYOK DOKTORA CÍMET SZERZETT

DR. SOPRONI SÁNDOR a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos tanácsadója

KITÜNTETÉSEK

MUNKA ÉRDEMLEND ARANY FOKOZATA kitüntetésben részesült

DR. FITZ JENŐ a Fejér megyei Múzeumi Szervezet igazgatója

EGYÜD ÁRPÁD a Somogy megyei Múzeumi Szervezet igazgatóhelyettese

MUNKA ÉRDEMLEND EZÜST FOKOZATOT kapott

DR. K. PALÁGYI SYLVIA a Bakonyi Múzeum régésze

DR. GEREVICH LÁSZLÓ, Kossuth-díjas akadémikus, az MTA Régészeti Intézet igazgatója munkássága elismeréséül, nyugállományba vonulása alkalmából SZOCIALISTA MAGYARORSZÁG-ÉRT ÉRDEMLEND kitüntetésben részesült.

MÓRA FERENC EMLÉKÉRMET kapott

DR. BALASSA IVÁN a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatóhelyettese
DR. BODNÁR ÉVA a Magyar Nemzeti Galéria osztályvezetője,
DR. KERECSENYI EDIT a nagykanizsai Thury György Múzeum igazgatója
DR. SZABADFALVI JÓZSEF a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Múzeumi Szervezet igazgatója

KIVÁLÓ NÉPMŰVELŐ kitüntetést kapott

DR. EISLER JÁNOS a Szépművészeti Múzeum muzeológusa
DR. HORVÁTH ISTVÁN a Nógrád megyei Múzeumi Szervezet igazgatója
KISFALUDI SÁNDOR az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum osztályvezetője
PESOVÁR FERENC az István király Múzeum osztályvezetője

SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT kitüntetésben részesült

ETTER ÖDÖNNÉ a Magyar Mezőgazdasági Múzeum teremőre
FÁBIÁN JÓZSEFNÉ a Budapesti Történeti Múzeum Üzemeltetési Osztályának vezetője
GÉHL FÜLÖP a Közlekedési Múzeum munkatársa
DR. LACZKOVITS EMŐKE a Bakonyi Múzeum néprajzos muzeológusa
RASSY TIBOR a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum muzeológusa

SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT

ÁIPLINÉ FARAGÓ MÁRIÁNAK, a kecskeméti Katona József Múzeum restaurátorának,
DR. BALASSA M. Ivánnak, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos titkárának,
BARÓTI JUDITNAK, a Budapesti Történeti Múzeum fotótára vezetőjének,
DR. BÁNDI GÁBORNÉNAK, a Vas megyei Múzeum Igazgatósága osztályvezetőjének,
DR. BÁRTH JÁNOSNAK, a kalocsai Visi Károly Múzeum igazgatójának,
BUNKE ZSUZSANNÁNAK, a Természettudományi Múzeum főpreparátorának,
CS. DR. SÓS ÁGNESNEK, a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos főmunkatársának,
DR. CSIFFÁRY GERGELYNEK, a Heves megyei Múzeumok Igazgatósága tudományos titkárának,
CSÓK MÁRTÁNAK, a Néprajzi Múzeum népművelőjének,
DEÁK KLÁRÁNAK, a Szépművészeti Múzeum festő-restaurátorának,
DEMETER ÁRPÁDNÉNAK, a szolnoki Damjanich János Múzeum gazdasági igazgatójának,
DOBRIK ISTVÁNNAK, a miskolci Herman Ottó Múzeum művészettörténészének,

DR. FARAGÓ SÁNDORNAK, a kapuvári Rábaközi Múzeum igazgatójának,
FÁBIÁN JÓZSEFNÉNEK, a Budapesti Történeti Múzeum osztályvezetőjének,
FELFÖLDI LÁSZLÓNAK, a makói József Attila Múzeum muzeológusának,
GAÁL JÁNOSNAK, a Néprajzi Múzeum csoportvezetőjének,
DR. HEGEDŰS KATALINNAK, a szentesi Koszta József Múzeum igazgatójának,
JABLONKAY JÓZSEFNEK, a gyöngyösi Mátra Múzeum tudományos kutatójának,
JUHÁSZ IRÉNNEK, a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeum régészének,
KERTI KÁROLYNAK, a Komárom megyei Múzeumok Igazgatósága csoportvezető restaurátorának,
DR. KŐVÁGÓ SAROLTÁNAK, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum muzeológusának,
LAKATOS JÓZSEFNEK, a Magyar Nemzeti Galéri restaurátorának,
MAKKAINÉ TARPATAKY ZSUZSANNÁNAK, a Petőfi Irodalmi Múzeum csoportvezetőjének,
MARTON PÁLNÉNAK, a versegi Falumúzeum múzeumvezetőjének,
MÁRTON ZSÓFIÁNAK, a Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága preparátorának,
DR. MÜLLER RÓBERTNEK, a keszthelyi Balatoni Múzeum igazgatójának,
NOSKE OTTÓNÉ DR. FAZEKAS GABRIELLÁNAK, a Természettudományi Múzeum muzeológusának,
O. JOBBÁGYI ZSUZSANNÁNAK, a Magyar Nemzeti Galéria muzeológusának,
P. TARCSÁNY ZSUZSANNÁNAK, a MNG muzeológusának,
DR. PÁLÓCZY HORVÁTH ANDRÁSNAK, a Magyar Nemzeti Múzeum muzeológusának,
DR. PRAZNOVSZKY MIHÁLYNAK, a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága Kubinyi Ferenc Múzeum igazgatójának,
RAJZCZY MIKLÓSNÁK, a Természettudományi Múzeum muzeológusának,
RÉTHY ZSIGMONDNAK, a Munkácsy Mihály Múzeum osztályvezetőjének,
ROBOZ LÁSZLÓNAK, a Központi Múzeumi Igazgatóság fényképész-szakmunkásának,
SÉD GÁBORNÁK, a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ restaurátorának,
SONNEVEND IMRE TAMÁSNÉNAK, a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság muzeológusának,
SZABÓ ÉVÁNAK, a Pest megyei Múzeumok Igazgatósága csoportvezetőjének,
DR. SZABÓ ISTVÁNNÁK, a szolnoki Damjanich János Múzeum muzeológusának,
SZARVAS LÁSZLÓNAK, a Magyar Nemzeti Múzeum restaurátorának,
DR. UZSOKI ANDRÁSNAK, a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság múzeumvezetőjének,
DR. VAJDA PÁLNÉNAK, az Országos Hadtörténeti Múzeum fotóarchívuma vezetőjének,
VÁRKONYI JÁNOSNAK, a Makó Városi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya vezetőjének,
DR. VIGA GYULÁNAK, a miskolci Herman Ottó Múzeum tudományos titkárának,
DR. VOJNITS ANDRÁSNAK, a Természettudományi Múzeum muzeológusának,
VOSITS FERENCNÉNEK, a Központi Múzeumi Igazgatóság grafikusának,
VOZIL IRÉNNEK, a Szépművészeti Múzeum restaurátorának,
ZOMBORI LAJOSNAK, a Természettudományi Múzeum muzeológusának.

KIVÁLÓ MUNKÁÉRT kitüntetésben részesült

CSILLAG LÁSZLÓNÉ a Magyar Mezőgazdasági Múzeum teremőre

FEKETE GÁBORNÉ a Kiskun Múzeum takarító-hivatalsegédje

JANOVITS ISTVÁN a Szabadtéri Néprajzi Múzeum főrestaurátora

MOLNÁR JÓZSEFNÉ a Béri Balogh Ádám Múzeum dolgozója

VARGA ISTVÁN a Szabadtéri Néprajzi Múzeum kőművese

KIVÁLÓ MUNKÁÉRT

DR. ABAHÁZY ISTVÁNNÉNAK, a Magyar Nemzeti Múzeum vezető teremőrének,

ASZTALOS ANDRÁSNÉNAK, a Központi Múzeumi Igazgatóság pénztárosának,

ÁSPÁN LÁSZLÓ nyugdíjasnak,

BACH MELITTÁNAK, a Budapesti Történeti Múzeum fényképészenek,

BODOR BÉLÁNÉNAK, a zebegényi Szőnyi István Emlékmúzeum gazdasági vezetőjének,

CSANÁLOSI ALFRÉDNAK, a Néprajzi Múzeum portásának,

CSÁSZÁR LAJOSNÉNAK, a szegedi Móra Ferenc Múzeum teremőrének,

CSEPINSZKY MÁRIÁNAK, a szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény gondnokának,

CSUKA EDÉNÉNEK, a Budapesti Történeti Múzeum gondnokának,

DALMY JÁNOSNAK, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum műszaki ellenőrének,

DERDÁK FERENCNEK, a szombathelyi Savária Múzeum geodéta-technikusának,

DR. DÖMÖTÖR ÁKOSNAK, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum népművelő-muzeológusának,

ESZTERGÁLYOS JUDITNAK, a Természettudományi Múzeum preparátorának,

FOLYTÁN LAJOSNÉNAK, a Központi Múzeumi Igazgatóság bolti eladójának,

GÁL SÁNDORNÉNAK, a Múzeumi Restaurátor- és Módszertani Központ szakmunkásának,

HESZTERA ALADÁRNAK, a szombathelyi Savária Múzeum főrestaurátorának,

H. HIDVÉGI ERZSÉBETNEK, a Magyar Nemzeti Múzeum restaurátorának,

HOPPÁL ÉVÁNAK, a Magyar Nemzeti Múzeum előadójának,

HORVÁTH LÁSZLÓNAK, a Komárom megyei Múzeumok Igazgatósága szakmunkásának,

ILOSVAY GYÖRGY ALAJOSNAK, a Bakonyi Természettudományi Múzeum muzeológusának,

JANKOVICS LAJOSNÉNAK, a Szépművészeti Múzeum portásának,

JARINA RÓBERTNEK, a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság kiállításrendezőjének,

KÁRPÁTI JÁNOSNÉNAK, a Múzeumi Restaurátor- és Módszertani Központ szakmunkásának,

KISS KORNÉLNÉNAK, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum titkárságvezetőjének,

KOHÁRI SÁNDORNAK, a jászberényi Jász Múzeum műhelyvezetőjének,

KONCZ PÁLNAK, a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság restaurátorának,

KOVÁCS BÉLÁNÉNAK, a Szépművészeti Múzeum portásának,
KOVÁCS SÁNDORNÉNAK, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum portásának,
KOZÁK ISTVÁNNAK, a Néprajzi Múzeum restaurátorának,
KURUCZ IMRÉNEK, a szennai Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény területőrének,
MAGIERA JÓZSEFNÉNEK, a Jósa András Múzeum portásának,
MAGYAR GÁBORNÁK, a Pest megyei Múzeumok Igazgatósága gyűjteménykezelőjének,
MÓGOR GYÖRGYNÉNEK, a Magyar Nemzeti Galéria SZTK ügyintézőjének,
MUZSLAI JÁNOSNÉNAK, a Múzeumi Restaurátor- és Módszertani Központ könyvtári csoportvezetőjének,
NAGY ENDRÉNÉNEK, a Központi Múzeumi Igazgatóság előadójának,
NAGY JÁNOSNAK, a Magyar Nemzeti Múzeum gondnokának,
PESTI SÁNDORNÉNAK, a balatonszárszói József Attila Emlékmúzeum vezető teremőrének,
RÁDI ISTVÁNNÉNAK, a kecskeméti Katona József Múzeum ügyviteli alkalmazottjának,
REMETE KLÁRÁNAK, a Természettudományi Múzeum preparátorának,
RÉGNER SÁNDORNÁK, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum gépkocsivezetőjének,
SCHRÓTH LÁSZLÓNÉ VARGA KATALINNAK, a Komárom megyei Múzeumok Igazgatósága pénzügyi előadójának,
SONKOLY JÁNOSNAK, a szarvasi Tessedik Sámuel Múzeum gondnok-restaurátorának,
SULOKY SAROLTÁNAK, a Szépművészeti Múzeum restaurátorának,
SZABÓ JÓZSEFNÉNEK, a Fejér megyei Múzeumok Igazgatósága Intercisa Múzeum restaurátorának,
SZAPPANOS ERZSÉBETNEK, a miskolci Herman Ottó Múzeum adminisztratív ügyintézőjének,
SZEBÉNYI JUDITNAK, a Budapesti Történeti Múzeum restaurátorának,
SZUROMI KÁLMÁNNÉNAK, a Heves megyei Múzeumok Igazgatósága takarítójának,
TORNYES JÓZSEFNÉNEK, a Budapesti Történeti Múzeum bérszámfejtő- és SZTK ügyintézőjének,
TÓTH BÉLÁNÉNAK, a miskolci Herman Ottó Múzeum gazdasági vezetőjének,
ÚJHELYI ÁGOSTONNÉNAK, a Természettudományi Múzeum preparátorának,
DR. ÚJVÁRI BÉLÁNÁK, a Néprajzi Múzeum muzeológusának,
VÉRTESI GYÖRGYNÉNEK, az Országos Műszaki Múzeum gazdasági igazgatójának,
VINCZE MIKLÓSNÉNAK, a Dobó István Vármúzeum adminisztratív ügyintézőjének,
WINKLER TAMÁSNAK, a Központi Múzeumi Igazgatóság technikai dolgozójának,
WIRTH ISTVÁNNÉNAK, a szegedi Móra Ferenc Múzeum adminisztrátorának,
WIRTH JÁNOSNÉNAK, a Janus Pannónius Múzeum teremőrének,
WITT LÁSZLÓNÉNAK, a csurgói Helytörténeti Gyűjtemény vezetőjének,
ZENTAI LÓRÁNDNÉNAK, a Szépművészeti Múzeum előadójának;

MINISZTERI DICSÉRET

BERKY NÁNDOR nyugdíjasnak,
BODROGI JÁNOSNÉNAK, a Természettudományi Múzeum betanított munkásának,
BOZÓ SAROLTÁNAK, a sümegi Kisfaludy Múzeum teremőr-gondnokának,
DÉNES JÓZSEFNEK, az ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark gondnokának,
ÖZV. DR. FÖLDESI RUDOLFNÉNAK, a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság teremőr-pénztárosának,
GODOVA ÁGNESNEK, a Petőfi Irodalmi Múzeum titkárnőjének,
KOPRÉ JÓZSEFNÉNEK, a Természettudományi Múzeum vezető teremőrének,
KUN GABRIELLÁNAK, a kőszegi Jurisics Miklós Múzeum textil restaurátorának,
MARTON ÁRPÁDNAK, az Országos Műszaki Múzeum raktárkezelőjének,
MÁRKUS MIHÁLYNÉNAK, a Budapesti Történeti Múzeum kézbesítőjének,
MÜLLER JÁNOSNAK, a Központi Múzeumi Igazgatóság szakmunkásának,
PÁL LÁSZLÓNAK, a szegedi Móra Ferenc Múzeum kiállításrendezőjének,
PÁLFI MIHÁLYNAK, a Központi Múzeumi Igazgatóság gépkocsivezetőjének,
SIRA SÁNDORNÉNAK, a Budapesti Történeti Múzeum takarító-csoportvezetőjének,
SZITA FERENCNÉNEK, a Somogy megyei Múzeumok igazgatósága gazdasági vezetőjének,
TÓTH FERENCNÉNEK, a jászberényi Jász Múzeum teremőr-takarítójának,
VOLFINÁK DÉNESNÉNEK, a tihanyi Múzeum pénztárosának,

NÍVÓ-DÍJAT KAPTAK

„A” kategória: tudományos munka

LÁSZLÓ EMŐKE (Iparművészeti Múzeum), a Flamand és francia kárpitok Magyarországon c. könyvéért (Corvina Kiadó, 1981.);

„B” kategória: gyűjteménygyarapítás

DR. DEBRECZY ZSOLT és RÁCZ ISTVÁN (Természettudományi Múzeum), a dendrológiai atlasz összeállításához végzett kiemelkedő gyűjtőmunkáért;

„C” kategória: kiállításrendezés

DR. BÁNKUTI IMRE (Magyar Nemzeti Múzeum), BÁNKUTI ALBIN (KMI), DR. PRÓCSÁNYI ZSOLT (Országos Levéltár) és VÁSÁRHELYI JUDIT (Országos Széchenyi Könyvtár) a Bethlen Gábor emlékkiállításért;

„D” kategória: közművelődési munka

ÉRI ISTVÁN (Múzeumi Restaurátor- és Módszertani Központ), a Tájak-Korok-Múzeumok mozgalom eredményes szervezéséért;

„E” kategória: restaurálás, műtárgyvédelem

KOVÁCS TIBOR (Herman Ottó Múzeum), az 1980. évi Múzeumi és Műemléki Hónap alkalmából rendezett Műtárgyvédelem a néprajzi muzeológiában c. kiállítás anyagának restaurálásáért és rendezéséért.

TARTALOMJEGYZÉK

MÚZEUMPOLITIKA

A múzeumi terület háttérintézményeinek átszervezése 3

MUZEOLÓGIAI MÓDSZEREK

MAKKAY JÁNOS: „Mentsétek meg leleteinket” 9
TIMÁRNÉ BALÁZSY ÁGNES: „Ki a felelős? A muzeológus vagy a restaurátor?” 52
KISS ATTILA: Német régészeti könyvtárakról 57
FÜKÖH LEVENTE: A Dobó István Vármúzeum őslénytani gyűjteménye 59
ANKA MÁRIA: Közművelődési tevékenység a leningrádi Ermitázsban 73
AGÓCSY PÁL: A fiatalok természetismereti klubjának megalakulása és működése 89
TÓTH KÁLMÁNNÉ: Múzeum és pályairányítás 92

HAGYOMÁNY ÉS KORSZERŰSÉG

K. PALÁGYI SYLVIA: A balácai feltárások múltja és jövője 95

HORIZONT

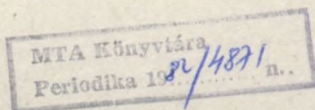
FÜLEP FERENC: Az ICOM 12. kongresszusa Mexicoban (1980. október 27 – november 4) . . . 99
JÁRÓ MÁRTA: A nemzetközi restaurátor szemináriumok tapasztalatai 110
TIMÁRNÉ BALÁZSY ÁGNES: Tanulmányút Ottawában 113

HÍREK-ESEMÉNYEK

(Összeállította: Simon Mária)

Hírek-események (1981. január 1 – december 31)

Kitüntetések 120

Magyar Tudományos Akadémia
Közlemények a Magyar Tudományos Akadémia
Közlemények a Magyar Tudományos Akadémia
Közlemények a Magyar Tudományos Akadémia

Magyar Tudományos Akadémia

Közlemények

A Magyar Tudományos Akadémia Közlemények

Magyar Tudományos Akadémia

Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	1
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	2
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	3
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	4
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	5
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	6
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	7
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	8
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	9
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	10

Magyar Tudományos Akadémia

Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	11
--	----

Magyar Tudományos Akadémia

Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	12
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	13
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	14
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	15

Magyar Tudományos Akadémia

Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	16
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	17
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	18
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	19
Magyar Tudományos Akadémia Közlemények	20

